

“Misschien wel een mythe die ik zelf gecreëerd heb hoor!”

**De constructie van het televisueel auteursbeeld
van Connie Palmen in de periode 1991-2016.**

Universiteit:	Radboud Universiteit Nijmegen
Studierichting:	MA Nederlandstalige Letterkunde
Student:	Joanne Bos (s4599152)
Begeleider:	J.J.M. (Jeroen) Dera
Tweede lezer:	Prof. dr. J.H.T. (Jos) Joosten
Datum:	1 juni 2017

Radboud Universiteit Nijmegen

*‘Men kan niet begeren te bereiken zonder het besef dat men reiken moet, wie zegt “ik ben er” is
intellectueel een mausoleum.’*

F. Bordewijk

Voorwoord

Voor deze scriptie heb ik nauwkeuriger televisie gekeken dan ik ooit heb gedaan en heb ik de banden die gesmeed waren tijdens Natuurkunde op de middelbare school met Microsoft Excel weer aangehaald. Twee zaken die op het eerste gezicht niet te verwachten zijn bij een masterscriptie in de richting van Nederlandstalige Letterkunde. Gelukkig heb ik in beide gevallen hulp gekregen. Hoewel alleen mijn naam op het voorblad van dit werkstuk staat, ben ik verschillende mensen mijn dank verschuldigd. Allereerst mijn begeleider, Jeroen Dera, die mij op het spoor van dit onderzoek heeft gebracht en mij ook op dit spoor heeft gehouden zolang het proces duurde. Ondanks dat hijzelf zijn promotieonderzoek afrondde en daarnaast met allerlei zaken druk was, bracht hij het geduld op om onder andere mijn vele taalfouten te corrigeren. Naast het verbeteren van mijn Engels is gelukkig door mijn studie Nederlands ook zeker mijn Nederlandse grammatica erop vooruit gegaan. Op deze plaats wil ik ook vrienden en familie in het algemeen bedanken voor hun interesse, en in het bijzonder Ivanka de Ruijter voor haar trouwe hulp en bijstand. Ik ben erg dankbaar dat ik dit laatste letterkundige onderzoek van mijn leven met een positief gevoel heb mogen afronden. Een scriptie zal ik vermoedelijk nooit meer mogen schrijven en een hogere graad dan ‘Master of Arts’ zal ik ook niet bereiken, maar reiken zal ik blijven.

Joanne Bos

1 juni te Wageningen

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
H1. Inleiding.....	4
H2. Theoretisch kader	9
H2.1 Een eerste verkenning van het concept ‘posture’	9
H2.1.1 ‘la manière d’occuper une “positon” dans la champ littéraire’	10
H2.1.2 ‘singulière’	10
H2.2 ‘Posture’ geïnterpreteerd en toegepast	11
H2.2.1 Gillis Dorleijn	11
H2.2.2 Daniël Rovers	12
H2.2.3 Edwin Praat.....	12
H2.2.4 Jeroen Dera, a	13
H2.2.5 Laurens Ham	14
H2.2.6 Sander Bax	15
H2.2.7 Mathijs Sanders.....	15
H2.2.8 Jeroen Dera, b	16
H2.3 Het televisueel auteursbeeld	17
H3. Kwantitatieve analyse	18
H3.1 Verantwoording corpus en algemene reflectie	18
H3.2 Methodologie en resultaten	20
H3.2.1. Genres	20
H3.2.2 Omroepen	24
H3.2.3 Tijdstip van uitzenden	26
H3.2.4 Lengte van uitzending/ item	27
H3.3 Conclusie kwantitatieve analyse.....	30
H4. Kwalitatieve analyse	31
H4.1 Verantwoording corpus en methodiek.....	31
H4.2 Resultaten	33
H4.2.1 NOS laat: 21 februari 1991	33
H4.2.2 Sonja op zaterdag: 21 oktober 1995.....	37
H4.2.3 Barend en Van Dorp: 3 september 2002.....	41
H4.2.4 Pauw en Witteman: 28 februari 2007.....	47
H4.2.5 Eva Jinek op zondag: 20 november 2011	50
H4.2.6 De Wereld Draait Door: 31 augustus 2015	53

H4.3 Conclusie kwalitatieve analyse	55
H5 Conclusie en discussie.....	58
<i>H5.1 Conclusie</i>	58
<i>H5.2 Discussie</i>	61
Bibliografie	63
Bijlage 1: Televisiefragmenten Connie Palmen (1991-2016)	67
Bijlage 2: Transscripties van zes fragmenten	72
NOS LAAT 21-02-1991	72
SONJA BAREND 21-10-1995	76
BAREND EN VAN DORP 03-09-2002	82
PAUW EN WITTEMAN 29-02-2007	95
EVA JINEK 20-11-2011	101
DE WERELD DRAAIT DOOR 31-08-2015	109

H1. Inleiding

Socrates [kan] zich, net zo min als ieder ander, [...] onttrekken aan het lot om betekenis te krijgen door toedoen van de ander, aan het lot om het eigen lot uit handen te geven en een personage te zijn in de verhalen die anderen over jou verzinnen, waarmee ze betekenis geven aan jouw eigen naam, jou een identiteit verschaffen en opnemen in een zin.¹

Evenmin als Socrates kan voorkomen een personage te worden in andermans verhalen, kan Connie Palmen dat. Zij tekende deze woorden op in de bewerking van haar filosofiescriptie getiteld: *Het weerzinwekkende lot van de oude filosoof Socrates* (1992). Rond de publicatie van haar debuut, *De wetten* (1991), verscheen Palmen in vele media. *Het Parool* nam nog voor het verschijnen een paginagroot interview met haar op en niet lang erna besteedde ook het *NRC Handelsblad* aandacht aan deze jonge, intelligente vrouwelijke schrijver.² Tevens was ze te gast in radio- en televisieprogramma's om haar debuut te promoten.³ Onvermijdelijk vormden deze media een beeld van Palmen en daarmee ook de lezer of luisteraar. In deze scriptie wil ik graag onderzoeken hoe dit beeld geconstrueerd is op televisie, maar voor ik overga tot de vraagstelling van dit onderzoek zal ik kort iets zeggen over Palmen en de receptie van haar werk.

Connie Palmen, geboren in 1955 te Sint Odiliëburg, studeerde in Amsterdam achtereenvolgens Nederlands en filosofie. Door verhalen te publiceren in onder andere *De Held*, trok ze de aandacht van literaire uitgeverijen. Uiteindelijk is Palmen met Mai Spijkers van uitgeverij Prometheus in zee gegaan en hij is tot op heden haar vaste uitgever. De roman *De wetten* werd vanwege de hoge verkoopcijfers bekroond met Het Gouden Ezelsoor (1991). Ook werd dit debuut verkozen tot European Novel of the Year (1991) en genomineerd voor de Dublin Literary Award (1996).⁴ Na dit debuut publiceerde Palmen een bewerking van haar filosofiescriptie en naast een zestal romans, waaronder het Boekenweekgeschenk van 1999, nog tal van essays, verhalen en artikelen.

De ontvangst van haar romans is om meerdere redenen niet eenduidig te noemen. Kees Van Kooten en Wim De Bie maakten in hun satireprogramma *Keek op de week* een sketch over Palmen, hetgeen de verwondering over de algemene bekendheid en het succes van Palmen illustreert:

Ik begrijp dat succes volkomen. Kijk die mediawereld wordt nog altijd gedomineerd door mannen en dan is daar ineens weer een vrouw die superintelligent is, ze is afgestudeerd filosofe, die een heel knap boek schrijft waarin een studente filosofie op zoek gaat naar oudere mannen die haar wat

¹ Palmen, C. (1992). p. 78.

² Anbeek, T. (1997). p. 1.

³ Daarvan getuigt het archief van Beeld & Geluid.

⁴ Anbeek, T. (1997). P. 1..

kunnen leren over het leven. Ze ziet er heel leuk uit en ze zegt in die interviews dat ze dol is op mannen. Dus al die mediamannen springen er bovenop. Connie Palmen is de nieuwe Annie Cohen-Solal.⁵

Palmen trad toe tot een door mannen gedomineerde literaire wereld. Sceptici schreven haar succes dan ook regelmatig toe aan haar sekse. Daarnaast is de literaire kwaliteit van Palmens werk een punt van discussie onder critici. Henk Romijn Meijer schrijft over *De wetten* in *Maatstaf*: “Maar hoe de filosofie het verloop van iemands leven ook mag beïnvloeden, schrijven leer je er kennelijk (...) niet van.”⁶ Sommigen verwonderen zich over het filosofisch gehalte van *De wetten*, maar anderen verlangen naar het volgende boek in de hoop dat het minder pretentiefus en, minstens zo belangrijk, minder autobiografisch getint zal zijn. Lauren Toorians schrijft naar aanleiding van dit debuut in *Kruispunt* iets wat Palmen in de loop van haar carrière menigmaal verweten zal worden: “Het is eerder een samenraapsel van biografische aantekeningen (...).”⁷ Een enkeling ziet toch literaire kwaliteiten in deze roman. István Bejczy werkt in *De nieuwe taalgids* een vergelijking van het eerste hoofdstuk van *De wetten* met het Middeleeuws mirakelspel *Mariken van Nieumeghen* uit en komt daardoor op een zeer positief oordeel van het debuut van Palmen: “Ook wie meent dat Connie Palmen op de verleiding van haar mannelijke lezers uit is, moet tenminste erkennen dat haar verleidkunsten aanzienlijk subtieler zijn dan op het eerste gezicht lijkt.”⁸

De genoemde kritische kanttekeningen komen bij het verschijnen van *De vriendschap* (1995) wederom aan de orde. Deze roman werd hetzelfde jaar bekroond met de AKO- literatuurprijs en de Trouw- publieksprijs.⁹ Het laatste deel van *De vriendschap* is in briefvorm geschreven en wordt in het algemeen negatief ontvangen vanwege de stijlbreuk ten opzichte van de rest van de roman. Na het verschijnen van *I.M.* (1998), het boek dat Palmen schreef naar aanleiding van het overlijden van haar partner Ischa Meijer, neemt de negatieve kritiek een vogelvlucht. Velen kunnen het autobiografische gehalte van deze roman niet waarderen en zouden het boek liever, zoals J. Heymans schrijft in *Bzzlletin*, “als een deeltje Privé-Domein willen kenschetsen (...). Als *I.M.* in de prestigieuze reeks van de Arbeiderspers was verschenen, had iedereen het een prachtig boek gevonden.”¹⁰ Over het Boekenweekgeschenk *De erfenis* (1999) verschillen de meningen. Maarten 't Hart degradeert het gehele oeuvre van Palmen in *Hollands maandblad* door het samen te vatten als “Twee fletse romans, een flinterdun filosofisch niemendalletje, een boeiend boek met herinneringen aan Ischa Meijer en

⁵ Bie, van W. (3 maart 1991).

⁶ Meijer, Romijn H. (september 1991).

⁷ Toorians, L. (december 1991). p. 99-100.

⁸ Bejczy, I. (september 1991). p. 402-8.

⁹ Brouwers, T. (1999). p. 1.

¹⁰ Heymans, J. (maart 1998). p. 70/6.

het miserabele geschenk.”¹¹ Ook de persoon Palmen krijgt een veeg uit de pan van ’t Hart, mede door het dierengedrag dat ze beschrijft wat volgens ’t Hart inhoudelijk kolder is. “Daarom zal een chimpansee nog eerder in *Hollands maandblad* publiceren dan Connie Palmen.”¹² De ontvangst van *Lucifer* (2007), waarin Palmen een poging doet de dood van Marina Schapers op 26 juli 1981 fictioneel te onderzoeken, “is nogal tumultueus verlopen.”¹³ Door in het nawoord vele mensen te bedanken die zij gesproken heeft over Peter Schat en in de literatuurlijst werk op te nemen van deze componist, maakt Palmen de scheidslijn tussen fictie en werkelijkheid flinterdun. Die keuze heeft tot veel verontwaardiging geleid. Als Palmen met *Het geluk van de eenzaamheid* (2009) een poging doet haar positie in de literaire wereld te verdedigen en haar poëtica te verklaren, reageert Jos Joosten negatief in zijn boek *Staande receptie* (2012).¹⁴ Volgens Joosten pretendeert Palmen in *Het geluk van de eenzaamheid* vanuit een wetenschappelijke invalshoek te vertrekken. Haar benadering komt hem echter weinig academisch voor, omdat Palmen zowel een probleemstelling als de gebruikelijke Status Quaestionis en een notenapparaat achterwege heeft gelaten. Op inhoudelijk vlak komt Joosten weinig vernieuwende ideeën bij Palmen tegen: “Om kort te gaan: als denker denkt Palmen tweedehands, als schrijfster schrijft ze beroerd.”¹⁵ Met het verschijnen van haar jongste roman *Jij zegt het* (2015) lijkt de literaire waardering ten positieve gekeerd. Het boek werd bekroond met de Libris Literatuurprijs (2016) en genomineerd voor de ECI literatuurprijs (2016).

Zoals uit bovenstaande impressie blijkt, is in kritieken de waardering van het literaire werk inzake Palmen veelal nauw verweven met haar ontvangst als persoonlijkheid in de literaire wereld. Recensies bevatten dan ook regelmatig commentaar op het gedrag of de zelfpresentatie van de auteur buiten het boek om. Om te onderzoeken in hoeverre de sekse van een auteur van invloed is op de literaire kritiek vergeleek Janneke van der Veer de receptie van Palmens *Logboek van een onbarmhartig jaar* (2011) met die van *Tonio* (2011), een roman van A.F.Th. van der Heijden. Palmen publiceerde dit boek na de dood van haar man Hans van Mierlo en Van der Heijden schreef *Tonio* na het verongelukken van zijn zoon Tonio. Van der Veer concludeert: “Waar bij Van der Heijden de rauwe werkelijkheid een *excuus* is voor zijn literaire missers, breekt bij Palmen de werkelijkheid steeds *negatief* in op het oordeel over haar literaire merites.”¹⁶ Van der Veer legt de oorzaak voor dit verschil enerzijds bij de zelfpresentatie van Palmen: doordat zij gebruik maakt van massamedia en als publiek persoon optreedt, wordt haar werk geassocieerd met middelmatigheid. Anderzijds speelt

¹¹ ‘t Hart, M. (april-mei 1999). p. 8.

¹² ‘t Hart, M. (april-mei 1999). p. 9.

¹³ Anbeek, T. (2008). p. 9.

¹⁴ Dit stuk verscheen eerder ook in: *Vooys*, 29 (1-2).

¹⁵ Joosten, J. (2011). p. 67.

¹⁶ Veer, J. van der. (maart 2013). p. 17.

volgens Van der Veer de vrouwelijke sekse een rol in deze onderwaardering: “Een vrouwelijke schrijver kan die positie [van grand-écrivain, JB] niet zomaar claimen – dan overschrijdt ze de grens van haar ‘geslacht’.”¹⁷ Hieruit blijkt dat critici, misschien zelfs onbewust, meer aspecten in ogenschouw nemen dan het boek op zichzelf.

Het debat over de literaire kwaliteit van gepubliceerde werken wordt dus beïnvloed door het beeld dat de criticus van de auteur heeft. Hugo Brems schrijft in *Altijd weer vogels die nesten beginnen* dat het verkoopsucces van *I.M.* ook te danken is aan de bekendheid van de twee hoofdpersonages van de roman. Bovendien is het boek volgens hem gelanceerd “met een zelden geziene mediacampagne, met zorgvuldig gedoseerde interviews en tientallen signeursessies in Nederland en Vlaanderen.”¹⁸ Deze mediacampagne is illustratief voor een algehele verschuiving in de Nederlandse literatuur “naar het domein van de populaire cultuur. Meer en meer auteurs genieten immers niet langer alleen bekendheid als literair schrijver, maar ook als mediapersoonlijkheid.”¹⁹ Direct vanaf het verschijnen van *De wetten* is Palmen veel in de media aanwezig geweest, waardoor ze een mediapersoonlijkheid is geworden. Niet alleen de papieren media namen interviews met haar op, Palmen verscheen ook regelmatig op televisie en radio om al dan niet over haar werk te spreken.

In de literatuurwetenschap wordt van verschillende auteurs onderzocht hoe zij zichzelf presenteren, al dan niet in eigen werk, en hoe zij worden gepresenteerd door derden. Het auteursbeeld dat hieruit naar voren komt, kan consistent of juist complex zijn, afhankelijk van de mate waarin zelfpresentatie en representatie uiteenliggen. Ook van Palmen is een aantal keer het auteursbeeld onderzocht. Hierbij bestond het corpus voornamelijk uit fragmenten van de papieren media en zijn radio en televisie vrijwel geheel buiten beschouwing gelaten. Afgaand op deze onderzoeken blijkt het auteursbeeld van Palmen weinig consistent te zijn. Daantje van Reenen (2014) concludeert dat terwijl Palmen inschrijft “tegen toenemend populisme en de heersende tirannie van de middelmaat,” ze ook gebruikmaakt van “een 21ste-eeuwse, populaire spreekbuis en [...] daarmee het grote publiek aan [spreekt].”²⁰ Ook Annelieke Tillema (2011) ziet een discrepantie tussen wat Palmen van zichzelf zegt, wat ze daadwerkelijk doet en de manier waarop anderen haar presenteren. “Het schrijverschap wordt volgens haar gekenmerkt door afwezigheid in de wereld. [...] Tegelijkertijd treedt Palmen op allerlei manieren in de openbaarheid en zegt ze daar volop van te genieten.”²¹

In deze scriptie zal ik de leemte in het tot nog toe onderzochte auteursbeeld van Palmen opvullen door de zelfpresentatie en representatie van Palmen enkel aan de hand van televisiefragmenten te onderzoeken. De meerwaarde daarvan ligt in een drietal zaken. Ten eerste

¹⁷ Veer, J. van der. (maart 2013). p. 17

¹⁸ Brems, H. (2009). p. 634.

¹⁹ Brouwers, T. (2001). p. 9.

²⁰ Reenen, van D. (2014). p.

²¹ Tillema, A. (2011). p. 162.

heeft Palmen gedurende haar schrijverscarrière veelvuldig gebruik gemaakt van dit medium. Ten tweede is, anders dan in de papieren media, via televisiefragmenten goed de non-discursieve dimensie (zie H2.2.1) van het auteursbeeld te analyseren. Als laatste wil ik hier aandragen dat de televisie in het medialandschap inmiddels een grote status heeft verworven, waardoor het een niet te negeren medium is wat betreft de beeldvorming van schrijvers en andere publieke figuren. Daarom lijkt het mij zinvol om in het onderzoek naar Palmens auteursbeeld oog te hebben voor dit massamedium. Het corpus dat ik voor deze scriptie gebruik, is gebaseerd op de 25 jaar van haar carrière en betreft de periode van februari 1991 tot maart 2016.²² In het archief van Het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid te Hilversum zijn 157 televisiefragmenten beschikbaar waarin Palmen aanwezig is of centraal staat. De vraag die ik in dit scriptieonderzoek wil beantwoorden, luidt: *‘Hoe is het televisueel auteursbeeld van Connie Palmen geconstrueerd tussen 1991 en 2016?’*

Onderzoek naar auteursbeelden wordt, zoals gezegd, voornamelijk gedaan aan de hand van de papieren media. Jeroen Dera schreef in *Nederlandse Letterkunde* dat in het onderzoek naar de auteursbeelden van onder andere Gerard Reve en Harry Mulisch wel gebruik is gemaakt van het medium televisie, maar dat “een conceptueel kader dat houvast kan bieden bij de analyse van zo’n televisueel auteursbeeld [vooralsnog ontbreekt].”²³ Dera geeft een eerste aanzet tot een mogelijk onderzoekskader door de *posture*-theorie van Jérôme Meizoz in te zetten. In deze scriptie zal ik in navolging van Dera gebruikmaken van het postureringsonderzoek als theoretisch kader (H2). De 157 televisiefragmenten variëren in lengte van twee minuten tot documentaires van anderhalf uur. Het voert te ver om al deze fragmenten nauwkeurig te onderzoeken en daarom heb ik ervoor gekozen om deze scriptie op te splitsen in een kwantitatieve en een kwalitatieve analyse. In het eerste deel zal ik een globaal overzicht geven van alle 157 fragmenten (H3). In deel twee zal ik een zestal casestudies grondiger onderzoeken aan de hand van een observatielijst (H4). Ten slotte zal ik in de conclusie het antwoord op de onderzoeksvraag formuleren en aanzetten geven voor vervolgonderzoek (H5).

Met beantwoording van de gestelde onderzoeksvraag zal ik niet alleen een bijdrage leveren aan het postureringsonderzoek, maar ook aan het onderzoek naar televisie als medium binnen de literaire wereld. Mijns inziens ligt in dit medium nog een groot te ontginnen gebied voor literatuurwetenschappers die ofwel geïnteresseerd zijn in auteursbeelden van schrijvers die

²² Ik heb ervoor gekozen om de periode met een maand te verlengen, omdat Connie Palmen op 17 maart 2016 te gast was bij *De Wereld Draait Door* om te spreken over haar 25-jarig schrijversjubileum.

²³ Dera, J. (2015). p. 255.

debuteerden na grofweg 1960²⁴ of in het samenspel tussen literatuur en moderne media zoals televisie. Zonder a priori literaire pretenties maakt dit medium namelijk deel uit van de literaire wereld en is daarmee wellicht een vreemde doch niet te negeren eend in de bijt.

H2. Theoretisch kader

Om in deze sectie tot een werkdefinitie te komen van het *televisueel* auteursbeeld, zal ik eerst de theorie omtrent het *algemene* auteursbeeld uiteenzetten. De Zwitserse literatuursocioloog Jérôme Meizoz heeft het concept 'posture', dat eerder was geïntroduceerd door letterkundige Alain Viala, verder uitgewerkt tot een begrip "waarmee de zelfpresentatie van schrijvers kan worden geanalyseerd."²⁵ Hiermee heeft Meizoz een brug willen slaan tussen de literatuurwetenschappelijke en de institutionele en discursieve benadering van een literair werk. In zijn boek *Postures littéraires. Mises en scène modernes de l'auteur* (2007) definieert Meizoz dit concept als:

la manière singulière d'occuper une 'position' dans la champ littéraire. Connaissant celle-ci, on peut décrire comment une 'posture' la rejoue ou la déjoue. Qui fait imprimer un ouvrage (un disque, une gravure, etc.) impose une image de soi qui dépasse les coordonnées d'identité du citoyen.²⁶

Aan het gebruik van definitie is een aantal consequenties verbonden die ik in het eerste deel van deze sectie wil toelichten (H2.1). Vervolgens zal ik weergeven hoe recente onderzoekers deze definitie hebben geïnterpreteerd en geconceptualiseerd (H2.2). In H2.3 sla ik vervolgens de brug naar het televisuele auteursbeeld.

H2.1 Een eerste verkenning van het concept 'posture'

De hierboven geformuleerde definitie van het concept 'posture' bevat een aantal begrippen die verwijzen naar theorieën uit de cultuursociologie. Ten eerste is de definitie gestoeld op de veldtheorie van Pierre Bourdieu (1930-2002), wat zichtbaar is in de woorden 'd'occuper une 'position' dans la champ littéraire'. Ten tweede verwijst Meizoz door het gebruik van de term 'singulière' naar de theorie van Nathalie Heinich. Deze begrippen wil ik hier voorzien van een context door ze in de volgende paragrafen te bespreken (H2.1.1 - H2.1.2).

²⁴ Rond deze tijd ontstonden praatprogramma's op televisie, waaronder *Voor de vuist weg* (van 1963-1979) en *Mies en scene* (vanaf 1965-1969). In deze programma's zijn ook verschillende auteurs te gast geweest. Ook kwamen er boekenprogramma's op televisie zoals *Gesprek aan de schrijftafel* (van 1956-1964)

²⁵ Sanders, M. (2015). p. 238.

²⁶ Meizoz, J. (2007). p. 18.

H2.1.1 *'la manière d'occuper une "position" dans la champ littéraire'*

Om inzichtelijk te maken hoe maker en product zich binnen de culturele wereld tot elkaar verhouden en hoe culturele producten waarde krijgen, spreekt Pierre Bourdieu van 'het culturele veld' waarin verschillende actoren actief zijn. In het culturele veld bestaat een dichotomie tussen de beperkte en de uitgebreide productie. Aan de kant van de beperkte productie is sprake van een productie die op de lange termijn gericht is. Hier wordt geen groot geld verdiend, maar eerder symbolisch kapitaal gegenereerd. De actoren in het veld strijden "for the monopoly of the power to consecrate, in which the value of works of art and belief in that value are continuously generated."²⁷ Toegepast op het literaire veld, dat een subveld van het culturele veld is, zijn de actoren bijvoorbeeld auteur, boekhandelaar, uitgever of criticus. Bij debuten veroveren de spelers een positie in het veld en deze proberen zij door de tijd heen te behouden. De strijd is in dezen dus tweeledig, wat ook blijkt uit het begrip 'occuper' – dat zowel 'in bezit nemen' als 'bezetten' betekent. In deze positionering verhouden de actoren zich tot de anderen, maar ook tot hun voorgangers en de traditie waarin zij werken. Vaak zetten nieuwkomers zich af tegen het gevestigde centrum om de machtsstructuren te veranderen en om uiteindelijk zelf een dominante positie te verkrijgen.

H2.1.2 *'singulière'*

Met de positionering van de auteur in het literaire veld onderscheidt deze zich niet alleen van de andere spelers, maar ook van de burger die zich niet op het veld begeeft. Natalie Heinrich noemt deze noodzaak tot onderscheiden het "régime de la singularité."²⁸ Ondanks dat Heinrich met deze notie aandacht heeft voor de individuele kunstenaar en deze niet ziet als een pion in de machtsstrijd, is zij wel op zoek naar typologieën waar kunstenaars in onder te brengen zijn. Zo maakt Heinrich onderscheid tussen het beroepsmodel en het roepingsmodel om het wordingsproces van schrijvers te analyseren. Om deze twee modellen goed van elkaar te onderscheiden, stelt zij de vraag centraal wat schrijver *worden* betekent. "'Worden': is dat 'worden wie je bent' of 'worden wie je niet was?'"²⁹ Een schrijver die wordt wat hij niet was, ontdekt via het leerproces dat hij een schrijver is (het beroepsmodel). Maar wanneer de schrijver zegt te zijn begiftigd met een gave waarvan hij zich slechts bewust hoeft te worden, handelt hij in lijn met het roepingsmodel: "Anders dan het werk, dat afhangt van de verdienste van de persoon en tijd vergt, staat de gave los van enige verdienste en kost het verwerven ervan maar heel weinig tijd, omdat zij in principe al bij de geboorte is vergund."³⁰

²⁷ Bourdieu, P. (1980). p. 265.

²⁸ Heinrich, N. (2005). p. 101-127.

²⁹ Heinrich, N. (2003), p. 131.

³⁰ Heinrich, N. (2003), p. 131.

In de praktijk blijken deze twee modellen niet zo gescheiden te zijn als voorgesteld. Volgens Heinrich “gaat het om variaties in de samenhang tussen wat iemand volbrengt en waar hij toe in staat is.”³¹

H2.2 ‘Posture’ geïnterpreteerd en toegepast

In deze paragraaf bespreek ik een zevental onderzoekers die, soms meerdere keren, het concept ‘posture’ van Meizoz hebben toegepast in het Nederlandse taalgebied en de theorie hieromtrent nader hebben onderzocht. Mede door de specifieke en inconsequente definitie die Meizoz aan dit concept meegaf – later lijkt Meizoz namelijk terug te komen op zijn eerdere definitie – verschillen de onderzoekers onderling van interpretatie. Achtereenvolgens bespreek ik in chronologische volgorde: Gillis J. Dorleijn (H2.2.1); Daniël Rovers (H2.2.2); Edwin Praat (H2.2.3); Jeroen Dera, a (H2.2.4); Sander Bax (H2.2.5); Laurens Ham (H2.2.6); Mathijs Sanders (H2.2.7) en ten slotte Jeroen Dera, b (H2.2.8).

H2.2.1 Gillis Dorleijn

De allereerste Nederlandse onderzoeker die in verband kan worden gebracht met het begrip ‘posture’ is Gillis Dorleijn. Hij schreef in 2007 het artikel ‘De muzikale verwijzing als positioneringsmiddel.’³² Hierin bespreekt hij enkele voorbeelden van auteurs die in hun literatuur muzikale kennis verweven hebben. Daarmee “kon de literaire auteur laten zien dat hij een onverdacht hoge literatuur creërde (sic). Verwijzingen naar muziek zijn in deze visie dus als *position-takings* op te vatten.”³³ Dorleijn interpreteert het concept ‘posture’ van Meizoz als de “zelfpresentatie” van een auteur, die deze kan inzetten als instrument om mee te onderhandelen zodat hij een positie in het veld kan “bereiken” of kan “veranderen.”³⁴ In navolging van Meizoz onderscheidt Dorleijn in de zelfpresentatie van de auteur twee dimensies; non-discursief en discursief. Het eerste begrip staat voor de non-verbale uitingen van de auteur, zichtbaar in bijvoorbeeld kledingkeuze, en het tweede “– uiteraard sterk verbonden [...] met de institutionele positie van de auteur – omvat allerlei verbale zelfmanifestaties,” zowel “werkextern-poëtische uitingen” als “de literaire werken zelf.”³⁵ Uit zijn onderzoek, waarin Dorleijn werk van James Joyce, Louis Couperus en Martinus Nijhoff analyseert, trekt hij de conclusie dat “[m]uzikale verwijzingen functioneren [...] als elementen van het opbouwen van een beeld, een *posture* om nogmaals deze nuttige term van Jérôme Meizoz aan te halen.”³⁶ Direct daarop aansluitend stelt Dorleijn dat “het [...]”

³¹ Heinrich, N. (2003). P. 132.

³² In 2008 en 2009 publiceerde Dorleijn wederom artikelen waarin hij, al dan niet in samenwerking met Wiljan van den Akker, het begrip ‘posture’ bespreekt. Deze laat ik in dit overzicht achterwege, omdat hierin dezelfde definiëring gehanteerd wordt. Zie: *Spiegel der Letteren*, 50 (4) p. 433-461. En: *Nederlandse letterkunde*, 14 (1) p. 1-19.

³³ Dorleijn, G.J. (2007). p. 243.

³⁴ Dorleijn, G.J. (2007). p. 243/4.

³⁵ Dorleijn, G.J. (2007). p. 244.

³⁶ Dorleijn, G.J. (2007). p. 252.

natuurlijk vooral in de beginfase van een carrière [is] dat een auteur van deze *markers* gebruik zal maken, [...] omdat vooral dan de beeldvorming tot stand komt en er in dat stadium van de carrière nog het meest invloed op is uit te oefenen.”³⁷

H2.2.2 Daniël Rovers

Het boek *De figuur in het tapijt. Op zoek naar zes auteurs* (2012) is grotendeels gebaseerd op de eerder uitgesproken dissertatie van Daniël Rovers in 2008. In dit boek analyseert Rovers de receptie van zes auteurs aan de hand van recensies en in hoeverre er uitspraken over het oeuvre gedaan kunnen worden “zonder je [als recensent, JB] al te zeer te laten leiden door het beeld dat van deze auteur bestaat.”³⁸ Vooraf stelt Rovers vast dat “[...] in ieder geval duidelijk [zal] worden dat de ontvangst van hun werk vaak bepaald werd door het beeld dat van hen bestond.”³⁹ Het begrip ‘posture’ van Meizoz vormt in het boek van Rovers de laatste schakel in het overzicht waarin Rovers uiteenzet hoe de auteur in de twintigste eeuw door de literatuurwetenschap benaderd is. ‘Posture’ definieert Rovers kortweg als “de literaire identiteit, oftewel de som van de oordelen en anekdotes die over de auteur de ronde doen.”⁴⁰ In een voetnoot weidt Rovers hierover echter meer uit en onderscheidt hij “een non-discursieve dimensie, bijvoorbeeld het kleedgedrag en de houding in interviews, en een discursieve dimensie, die Meizoz het ‘ethos’ van een auteur noemt, een ethos dat in de schrijftuur ‘geprojecteerd’ wordt.”⁴¹ Laurens Ham merkt in *Door Prometheus geboeid* (2015) op dat Rovers in zijn dissertatie ‘posture’ definieerde als “een soort literaire identiteit, door de auteur gevormd en vervolgens aan het publiek doorgegeven door de media.”⁴² Rovers’ definitie van het concept ‘posture’ is dus inconsequent en niet duidelijk omlijnd. Want is het ‘posture’ volgens Rovers een constructie die gemaakt wordt door derden, of ligt ze in handen van de auteur?

H2.2.3 Edwin Praat

In zijn proefschrift *Verrek! het is geen kunstenaar. Gerard Reve en het schrijverschap* (2011) doet Edwin Praat onderzoek naar “het geloof in de kunst en in de kunstenaar” bij Gerard Reve.⁴³ Hiervoor werkt Praat voornamelijk vanuit de veldtheorie van Bourdieu en het regime van singulariteit van Heinich. Van daaruit komt Praat uit “op het terrein van de bewuste zelfconstructie, of *self-fashioning*, zoals het sinds Greenblatt heet.”⁴⁴ In een voetnoot schrijft Praat dat het ‘posture’ van Meizoz een equivalent van *self-fashioning* is, maar laat van beide termen een definitie achterwege. Hoewel zijn

³⁷ Dorleijn, G.J. (2007). p. 252.

³⁸ Rovers, (2012). p. 17.

³⁹ Rovers, (2012). p. 17/8.

⁴⁰ Rovers, (2012). p. 35.

⁴¹ Rovers, (2012). noot 31. p. 251

⁴² Ham, L. (2015). noot. 74. p. 31.

⁴³ Praat, E. (2011). p. 23.

⁴⁴ Praat, E. (2011). p. 41.

boek, volgens Praat, is ontstaan “vanuit mijn fascinatie voor de manier waarop kunstenaars zichzelf en hun ‘beroepsgroep’ representeren, en voor de manier waarop de cultuursociologie vat probeert te krijgen op die zelfpresentaties,” weidt hij niet uit over wat zelfpresentatie behelst en hoe hij deze methodologisch zal analyseren.⁴⁵ Praat bespreekt de zelfrepresentatie van Reve dus als een constructie die door Reve zelf, “hyperbewust”, gemaakt is.⁴⁶ De invloed van derden en de mogelijkheid van onbewuste elementen in de constructie bespreekt Praat niet.

H2.2.4 Jeroen Dera, a

Een veelgeciteerd onderzoek met betrekking tot ‘posture’ is dat van Jeroen Dera naar het auteursbeeld van Hans Faverey. In het artikel ‘De potscherf in het woestijnzand. Hans Faverey: beeld en beeldvorming’ analyseert Dera zowel de poëzie van Faverey als interviews en zijn receptie. Hiermee wil Dera “het beeld dat Hans Faverey van zichzelf ontwierp [...] confronteren met de receptiegeschiedenis van zijn oeuvre.”⁴⁷ De keuze van Dera om zowel tekstintern als tekstextern de zelfpresentatie van Faverey te analyseren, is voornamelijk gebaseerd op de theorie van de Franse onderzoeker Ruth Amossy. Zij “definieert auteursbeelden als discoursen ‘qui esquissent une figure imaginaire, un être de mots auquel on attribue une personnalité, des comportements, un récit de vie et, bien sûr, une corporalité soutenue par des photos et par des apparitions télévisées.’”⁴⁸ Verder maakt Amossy onderscheid tussen de presentatie door de auteur zelf, het “ethos van de auteur,” en het imago “dat niet door de auteur zelf wordt geconstrueerd maar door critici, academici, redacteuren, journalisten en collega’s.”⁴⁹ Vervolgens legt Dera het concept ‘posture’ en wat Meizoz hierover geschreven heeft naast de theorie van Amossy. Op veel punten komen deze theorieën overeen. Meizoz is echter wat scherper door het onbewuste aspect van de constructie van het auteursbeeld te benadrukken: “Tout auteur manifeste une posture, consciente ou non.”⁵⁰ Ook kan volgens Meizoz het tekstuele aspect van het auteursbeeld zowel in niet-literaire als literaire teksten geanalyseerd worden – in literaire teksten “via zaken als hun stijl [...], hun thematiek [...], hun intertekstuele verwijzingen [...], enzovoort.”⁵¹ Ten slotte operationaliseert Dera “de term ‘posture’ als het beeld van de auteur zoals dat geconstrueerd kan worden op basis van zijn literaire teksten enerzijds (intern posture) en zijn activiteiten en gedragingen buiten zijn literaire teksten om anderzijds (extern posture).”⁵² In lijn met Amossy maakt Dera onderscheid tussen het ‘posture’ en

⁴⁵ Praat, E. (2011). p. 54.

⁴⁶ Praat, E. (2011). p. 99.

⁴⁷ Dera, J. (2012). p. 462.

⁴⁸ Dera, J. (2012). p. 463.

⁴⁹ Dera, J. (2012). p. 463.

⁵⁰ Dera, J. (2012). p. 463.

⁵¹ Dera, J. (2012). p. 464.

⁵² Dera, J. (2012). p. 465.

het 'imago' van de auteur om het beeld dat de auteur van zichzelf opwerpt te onderscheiden van het beeld dat derden van hem construeren.

H2.2.5 Laurens Ham

Voor zijn studie naar de relatie tussen de autonomie en autoriteit van een auteur onderzoekt Laurens Ham in zijn proefschrift *Door Prometheus geboeid: De autonomie en autoriteit van de moderne Nederlandse schrijver* (2015) de zelfpresentatie van vijf Nederlandse auteurs uit de 19^e en 20ste eeuw. In zijn methode maakt Ham gebruik van de postureanalyse, dat "een instrument is waarmee de constructie van autonomie en autoriteit uitstekend geanalyseerd kan worden."⁵³ Het begrip 'posture' van Meizoz definieert Ham als "de zelfpresentatie waarmee auteurs invulling geven aan hun positie in het literaire veld (autopresentatie) én de representatie van auteurs zoals die door critici, essayisten, wetenschappers en anderen in het leven worden geroepen (heteropresentatie)."⁵⁴ Hij benoemt hierbij dat deze representaties bestaan uit een discursief en een non-discursief element. In deze studie maakt Ham consequent gebruik van de terminologie van Meizoz. Zich rekenschap gevend van het feit dat anderen, zoals Dera (2012), begrippen hanteren uit de koker van Amossy stelt Ham dat "[...] Amossy en Maingueneau het domein van de literatuuranalyse [deels verlaten] [hebben, JB] door zich op zelfpresentatiekwesities buiten de literatuur te richten of op niet-literaire tekstgenres."⁵⁵ Om die reden kiest Ham voor puur Meizoziaanse begrippen. Vervolgens benoemt Ham drie nadelen die kleven aan het begrip 'posture'. Ten eerste is het begrip gestoeld op de veldtheorie van Bourdieu, waarmee het probleem ontstaat dat "de strategieën waarnaar Meizoz in zijn analyses op zoek gaat zich al snel beperken tot de (succesvolle) strategieën waarmee auteurs een belangrijke positie in de literatuur weten te veroveren."⁵⁶ Om meerdere redenen heeft Ham besloten de veldtheorie buiten beschouwing te laten, omdat hij "de productiviteit ervan betwijfel[t, JB]."⁵⁷ Ten tweede problematiseert Ham de paradoxale omgang van Meizoz met het begrip 'singulariteit'. Zijns inziens pleiten Meizoz en Heinich voor een meer individuele benadering van de auteur ten opzichte van Bourdieu, terwijl ze vervolgens zelf op zoek gaan naar typologieën of modellen om auteurs in onder te brengen. Hoewel Ham kritiek heeft op deze praktijk, systematiseert hij zelf ook de te bespreken auteurs. Per auteur beschrijft hij een zogenaamde 'tegenspeler' vanuit het literaire werk om aan te tonen "dat een posture ook altijd vorm krijgt door wat ik [Ham, JB] *creatieve* heteropresentatie zou willen noemen."⁵⁸ Hiermee kan een (latere) auteur middels het posture van het hoofdpersonage zijn eigen zelfpresentatie mede vormgeven en toont Ham aan dat postures in de tijd doorwerken in

⁵³ Ham, L.J. (2015). p. 31.

⁵⁴ Ham, L.J. (2015). p. 31.

⁵⁵ Ham, L.J. (2015). p. 33.

⁵⁶ Ham, L.J. (2015). p. 34.

⁵⁷ Ham, L.J. (2015). p. 34.

⁵⁸ Ham, L.J. (2015). p. 35.

andere postures. Ten slotte bespreekt Ham het analysemodel van Meizoz dat gebaseerd is op het werk van Maingueneau. Dit analysemodel is voor het onderzoek van Ham alleen met de toevoeging van het niveau van het personage en met enige kanttekeningen bruikbaar. Het komt er kortom op neer dat Ham wat betreft het posture handelt in lijn met Meizoz, maar hier en daar de theorie aanpast zodat het meer bruikbaar is voor zijn onderzoek.

H2.2.6 Sander Bax

Met *De Mulisch mythe. Harry Mulisch: schrijver, intellectueel, icoon* (2015) analyseert Sander Bax het zelfbeeld van Harry Mulisch dat hij construeerde in de publieke ruimte. Hierbij verwijst Bax naar de theorie over auteurschap zoals beschreven in *De figuur in het tapijt* van Rovers. Volgens Bax draagt de schrijver aan zijn zelfbeeld bij “door zijn woorden, maar ook door zijn verschijningsvorm (kleding, gezichtsuitdrukking, fysieke eigenschappen, beeldmateriaal in en rondom de boeken).”⁵⁹ Het zelfbeeld heeft dus een discursief en een non-discursief element. Verder stelt Bax dat dit beeld pas ontstaat “in interactie met de omliggende partijen – in het literaire veld vormen critici en literatuurwetenschappers beelden van een schrijverschap, maar ook buiten het literaire veld (in de media met name) krijgt de auteur in tekst en beeld vorm.”⁶⁰ Hierbij is het opvallend dat Bax het literaire veld lijkt te interpreteren als een gebied waar alleen literaire actoren zich begeven, wat niet in overeenstemming is met het literaire veld zoals Bourdieu het omschreef. Toch is Bax de eerste die de notie van interactie opneemt in de definitie. Verder schrijft Bax in een noot dat hij zich wat de zelfpresentatie van de auteur betreft richt “op wat Jérôme Meizoz ‘posture’ heeft genoemd: een beeldvormingsproces dat deels door de auteur en deels door journalisten, critici en literatuurbeschouwers wordt gestuurd. *Posture* bestaat uit gedrag (de publieke presentatie van het zelf in mediaoptredens) en tekst (het zelfbeeld in teksten).” In de bibliografie van dit werk heeft Bax naast Meizoz (2010) en Rovers (2012) alleen Dorleijn en Van den Akker (2008) en Dorleijn (2009) opgenomen, waaruit blijkt dat Bax geen kennis heeft genomen van Dera’s interpretatie van het concept ‘posture’.

H2.2.7 Mathijs Sanders

Het corpus van het onderzoek van Mathijs Sanders is een collectie brieven van Herman Gorter aan zijn minnaressen uit de periode 1901-1927. Sanders onderzoekt in ‘Lieveling, je hebt te doen met iemand die streeft. Het *posture épistolaire* van Herman Gorter’ in hoeverre het begrip ‘posture’ van nut kan zijn bij de analyse van auteursbrieven. Allereerst stelt Sanders dat de term ‘posture’ een interdisciplinaire brugfunctie vervult tussen de cultuursociologie en de discoursanalyse. Volgens Sanders is “Meizoz nogal bescheiden met zijn vondst” en weet hij zich “schatplichtig aan het werk

⁵⁹ Bax, S. (2015). p. 12.

⁶⁰ Bax, S. (2015). p. 12.

van de Amerikaanse socioloog en antropoloog Erving Goffman.”⁶¹ Vervolgens werkt Sanders de definiëring van het begrip ‘posture’ uit als een “collectieve dimensie [...] die [zichtbaar] wordt [...] zodra een bepaald auteursbeeld uitgroeit tot een model dat door anderen kan worden overgenomen of afgewezen.”⁶² Hiermee brengt ook Sanders de paradoxale omgang van Meizoz met singulariteit aan het licht. De zelfpresentatie is volgens Sanders zowel performatief als interactief, omdat “een auteur [...] de beeldvorming over zijn eigen persoon [stuurt], terwijl anderen (journalisten, critici, biografen, tekstbezorgers) dat beeld kunnen versterken of veranderen.”⁶³ Door deze definiëring stelt Sanders dat Meizoz geen problemen lijkt te hebben met “de veronderstelling dat de zelfpresentatie in functie staat van het optimaliseren van de eigen veldpositie en het maximaliseren van symbolisch kapitaal.”⁶⁴ De frase “consciente ou non” van Meizoz haalde Dera ook al aan, maar interpreteert Sanders hier als het teken dat Meizoz “bepaald niet bang is voor het spook van het intentionalisme, dat de literatuurwetenschap zo lang in zijn ban hield.”⁶⁵ Dit is voor Sanders het grootste risico dat het gebruik van Meizoz’ begrip van ‘posture’ met zich meebrengt. Na een analyse van een aantal brieven van Gorter, bespreekt Sanders wie het ‘posture’ creëert. Hierbij haalt hij het Engelstalige artikel van Meizoz uit 2010 aan waarin staat: “Posture is not uniquely an author’s own construction, but an interactive process: the image is co-constructed by the author and various mediators (journalists, criticism, biographies) serving the reading public.”⁶⁶ Zo lijkt Meizoz op zijn eerdere definitie terug te komen en is het ‘posture’ geen eenrichtingsverkeer meer waarover de auteur de controle heeft, maar een samenwerking tussen de auteur en derden.

H2.2.8 Jeroen Dera, b

In ‘En dat vindt u vrouwelijk?’: *Posture versus imago in een televisie-interview met Jacques Hamelink (1969)* onderzoekt Dera de mogelijkheden om het begrip ‘posture’ in te zetten in de analyse van het televisie-interview. In een dergelijk televisie-item staat “veeleer een auteur centraal, die in de meeste gevallen ook zelf (mee)spreekt over zijn of haar werk” en niet het literaire werk.⁶⁷ Hoewel volgens Dera de toepassing van ‘posture’ voor de hand liggend is, plaatst hij enkele kanttekeningen bij het gebruik hiervan door Meizoz zelf alsmede bij de inzet hiervan door andere onderzoekers. Zoals ook Sanders signaleerde, bespreekt Dera de discrepantie tussen de eerste definitie van Meizoz uit 2007 en de latere uit 2010. Dera stelt: “Het gaat nu niet langer om een singulier beeld dat de auteur zelf creëert, maar om een coconstructie waaraan ook andere instanties in het veld

⁶¹ Sanders, M. (2015). p. 239.

⁶² Sanders, M. (2015). p. 239.

⁶³ Sanders, M. (2015). p. 239.

⁶⁴ Sanders, M. (2015). p. 240.

⁶⁵ Sanders, M. (2015). p. 240.

⁶⁶ Sanders, M. (2015). p. 245.

⁶⁷ Dera, J. (2015). p. 255.

bijdragen.”⁶⁸ Waar het op theoretisch vlak om gaat, is of ‘posture’ bestaat uit hetero- en autopresentatie, of dat het begrip slechts de autopresentatie behelst. Om deze reden, en om de reden dat “auteurs via hun autopresentatie op hun heteropresentatie kunnen reageren,” houdt Dera vast aan het eerder door hem gemaakte onderscheid tussen ‘posture’ en ‘imago’. ‘Posture’ is in dezen de presentatie van de auteur zelf en het ‘imago’ de representatie van de auteur door anderen. Uit de wisselwerking tussen deze twee komt het auteursbeeld naar voren. In dit onderzoek van Dera staat het televisie-interview en daarmee een medium dat in de context van postureringsonderzoek nog niet eerder geanalyseerd is centraal. In tegenstelling tot andere media “[...] krijgt [de centraal gestelde auteur] de mogelijkheid [...] direct te reageren op het door andere partijen geconstrueerde imago.”⁶⁹ Hiermee zijn we aangekomen bij het onderzoeksobject van deze scriptie; het televisueel auteursbeeld.

H2.3 Het televisueel auteursbeeld

Zoals ik al in de inleiding aangaf, is de televisie een relatief modern medium waarnaar binnen de literatuurwetenschap nog weinig onderzoek is verricht. In zijn onderzoek naar het auteursbeeld van Harry Mulisch betreft Sander Bax ook de televisie. Hiervoor gebruikt hij, zoals gezegd, geen conceptueel kader. Allereerst analyseert Bax in welke programma’s en met welke regelmaat Mulisch optrad op televisie. Vervolgens beschrijft Bax waartoe Mulisch gebruik maakte van dit medium, namelijk om een grotere naamsbekendheid te genereren. Dit deed Mulisch onder andere door over zijn jeugd te vertellen. De televisie stelde Mulisch, en zijn generatiegenoten, voor een dilemma: “hoe verbind je je eigentijdse literatuuropvatting [i.e. van de autonome schrijver, *JB*] met de vraag naar biografische feiten in de media?”⁷⁰ In de omgang van Mulisch met dit dilemma is volgens Bax een ontwikkeling te zien van onafhankelijke schrijver die in de jaren vijftig nog “bereid is om zijn maatschappelijke leven op te offeren op het altaar van de kunst” tot “het nogal arrogant overkomende zelfportret dat hij in de media tekende” in de jaren zeventig.⁷¹ Deze ontwikkeling in het schrijverschap van Mulisch komt overeen met het beeld dat cultuurcritici van televisie hebben. Zij zijn “bang voor de verschuiving die in onze cultuur optreedt van woord naar beeld.”⁷² Deze verschuiving heeft volgens hen verschillende implicaties, waaronder “de cultus rondom personen” en de angst dat de televisie het lezen verdringt. Dit laatste is een ongefundeerde angst gebleken, mede doordat mensen in die jaren veel meer vrije tijd kregen, wat werd besteed aan sport en dergelijke

⁶⁸ Dera, J. (2015). p. 256.

⁶⁹ Dera, J. (2015). p. 257.

⁷⁰ Bax, S. (2015). p. 122.

⁷¹ Bax, S. (2015). p. 124/5.

⁷² Duyvendak, L. (1991). p. 330.

activiteiten. Dat de aandacht op televisie vaak uitgaat naar de persoon in plaats van naar het werk zelf, is heden ten dage nog een veelgehoord punt en zal ook in mijn analyse aan bod komen.

Het bovenstaande in ogenschouw nemend, volg ik Dera wat betreft de werkdefinitie van het auteursbeeld, namelijk dat deze tweeledig is; enerzijds het 'posture' en anderzijds het 'imago'. Tussen deze concepten is een voortdurende wisselwerking die geïnterpreteerd kan worden om het auteursbeeld te construeren. Een dergelijke constructie blijft altijd subjectief en is aan verandering onderhevig. Wat de analyse via televisiefragmenten anders maakt, is ten eerste de aandacht die gegeven kan worden aan non-discursieve elementen zoals kleding, uiterlijk, stem en bewegingen. Ten tweede is het mogelijk om te analyseren in hoeverre de mens achter de schrijver of de schrijver achter het boek aan het woord komt, oftewel of er relatief veel *human interest* in het gesprek is. Ten derde kan de auteur in tegenstelling tot een interview met de krant, niet achteraf iets aan de opname toevoegen. Wél kunnen bepaalde fragmenten, indien het geen live-opname is, op aandringen van de auteur uit de montage verwijderd worden. Hierdoor heeft de auteur veel minder invloed op het beeld dat van hem geconstrueerd wordt dan wanneer het een papieren interview betreft. Juridisch gezien stemt de genodigde alvorens het televisieoptreden in met het beeld dat van hem uitgezonden wordt in overeenstemming met het portretrecht. Deze punten van aandacht zal ik meenemen in mijn analyse in hoofdstuk 3 en 4.

H3. Kwantitatieve analyse

Deze sectie bestaat uit de verantwoording van het corpus en een algemene reflectie hierop (H3.1). Vervolgens beschrijf ik de methodologie voor de kwantitatieve analyse en geef ik de resultaten weer (H3.2). Afsluitend zal ik enkele concluderende opmerkingen maken (H3.3) alvorens over te gaan op de kwalitatieve analyse (H4).

H3.1 Verantwoording corpus en algemene reflectie

Via het digitale archief van Beeld en Geluid heb ik gezocht naar beeldfragmenten met de trefwoorden 'Connie Palmen' in de periode van 1991-2016. Ik heb gekozen voor deze periode, omdat Palmen in februari 1991 debuteerde en er in *De Wereld Draait Door* (VARA) van 17 maart 2016 aandacht besteed werd aan haar 25-jarig schrijversjubileum. Aanvankelijk leverde deze zoekactie 278 hits op. Bij nader onderzoek bleek een heel aantal items dubbel weergegeven te worden. De oorzaak hiervan ligt in de opbouw van het archief. Vaak bestaat een televisie-item uit een aantal fragmenten. Op de website is er verschillende keren voor gekozen om per fragment te archiveren, waardoor een aantal items dubbel opgenomen is. Door deze dubbel weergegeven items te negeren, bestaat het corpus uit 157 fragmenten welke zijn opgenomen in Bijlage 1. In deze bijlage zijn per item de datum van uitzenden, een korte omschrijving en verdere bijzonderheden genoteerd. Onder deze

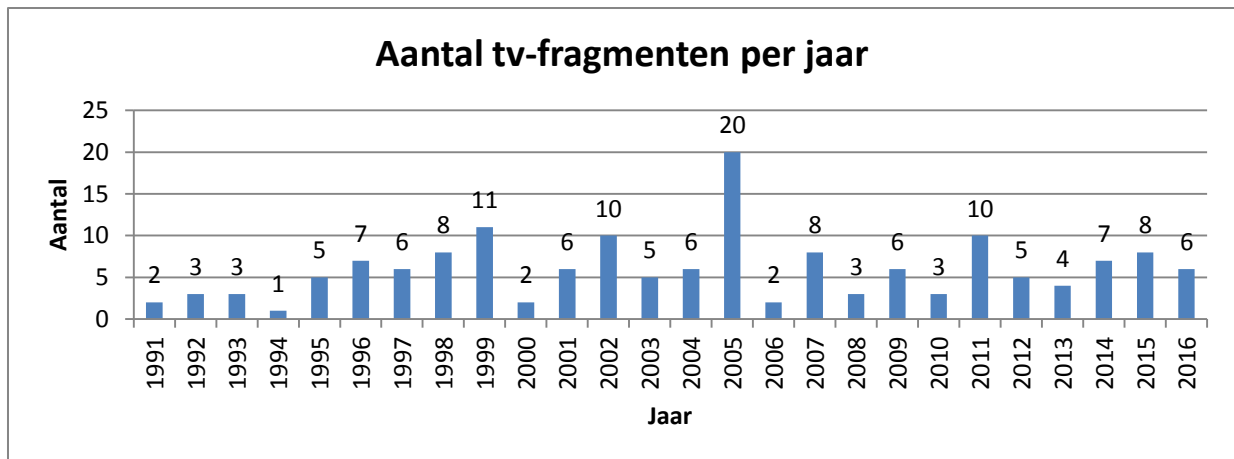
bijzonderheden vallen ontwikkelingen uit het persoonlijke leven van Palmen, bijvoorbeeld de verschijning van een nieuw boek of de dood van Ischa Meijer, waaraan in de uitzending wellicht aandacht besteed zal worden.

De volledigheid van het archief kan niet honderd procent gegarandeerd worden. Zelf schrijft Het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid op zijn website: “Doordat Beeld en Geluid voor een groot deel uit publieke middelen wordt gefinancierd, bevat de collectie vooral materiaal van de publieke omroepen.”⁷³ Hieruit zou je kunnen opmaken dat het gros van het gearchiveerde materiaal van niet-commerciële omroepen afkomstig is. Buiten het archief om ontdekte ik een uitzending van het programma *Kopspijkers* (VARA) – uitgezonden op 12 maart 2005 – waarin Palmen gepersifleerd wordt.⁷⁴ Door deze vondst blijkt het archief niet alleen incompleet wat betreft de commerciële omroepen, maar blijktbaar zijn ook niet alle uitzendingen van de publieke omroep in dit archief bewaard gebleven.

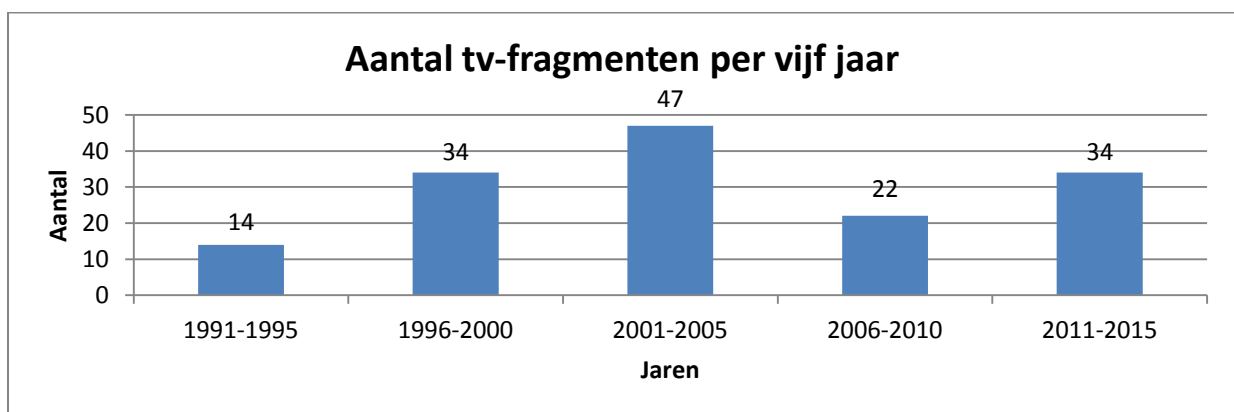
In figuur 1 ‘Aantal tv-fragmenten per jaar’ heb ik de 157 fragmenten weergegeven op jaartal van uitzenden. Een aantal zaken valt hierbij op. Ten eerste is Palmen sinds haar debuut als schrijfster ieder jaar minstens één keer op televisie geweest, wat niet altijd is veroorzaakt door aandacht rondom De Boekenweek. Ten tweede valt het op dat het jaar 2005 piekt met twintig televisiefragmenten. Ten derde lijkt er vanaf 1991 een toename te zijn met als piek 1999 en in 2000 keldert het aantal fragmenten van elf naar twee stuks. In 1999 heeft Palmen het Boekenweekgeschenk *De erfenis* geschreven en was er om die reden veel aandacht voor Palmen ten tijde van De Boekenweek. Dit verklaart het grote verschil in aantal televisiefragmenten tussen 1999, namelijk elf, en 2000 met twee fragmenten. Het jaar 2005 kent voor Palmen twee memorabele momenten. In februari is het tien jaar geleden dat Ischa Meijer is overleden. Hierover spreekt ze bij *Barend en Van Dorp* (RTL4) en in *Het uur van de wolf* (VPRO). Dit laatste programma maakt in hetzelfde jaar een documentaire over Palmen die een aantal keer op televisie ter sprake komt. Daarnaast is Palmen in 2005 vijftig geworden, waar de *Woestijnruiters* (VARA) aandacht aan besteden. Ten slotte was 2005 het jaar waarin Palmen een seizoen van zes afleveringen van het programma *Zomergasten* (VPRO) presenteerde, wat de belangrijkste reden is voor de piek in de televisieoptredens van 2005. Door het aantal fragmenten per vijf jaar inzichtelijk te maken in figuur 2, valt de dip na recordjaar 2005 des te meer op. Hoewel Palmen in 2007 *Lucifer* publiceerde en in 2009 *Het geluk van de eenzaamheid*, is zij in deze periode relatief weinig op televisie geweest. Uit haar persoonlijke leven weten we dat Palmen vanaf 1998 een relatie had met Hans van Mierlo, met wie ze trouwde op 11 november 2009. Niet lang daarna, op 11 maart 2010, overleed hij. Wellicht dat in deze privékwesitie de reden besloten ligt van haar relatief beperkte aanwezigheid op televisie.

⁷³ Beeld en Geluid. (z.j.).

⁷⁴ Zie het overzicht van imitaties in *Kopspijkers* op: Wikipedia. (2016).

Figuur 1 'Aantal tv-fragmenten per jaar'.

Figuur 2 'Aantal tv-fragmenten per vijf jaar.'

H3.2 Methodologie en resultaten

Om het corpus meer inzichtelijk te maken, zal ik verder inzoomen op de 157 fragmenten door een aantal observatiepunten langs te lopen. Hiervoor maak ik gebruik van de gegevens die in het archief van Beeld en Geluid zijn opgenomen. Van de 157 fragmenten wil ik inzichtelijk maken:

- wat het genre van het programma is;
- door welke omroep het is uitgezonden;
- wat het tijdstip van uitzenden is;
- wat de lengte van het item is;
- door wie Palmen geïnterviewd wordt;
- wie de eventuele medegast is, en of dit een schrijver betreft.

H3.2.1. Genres

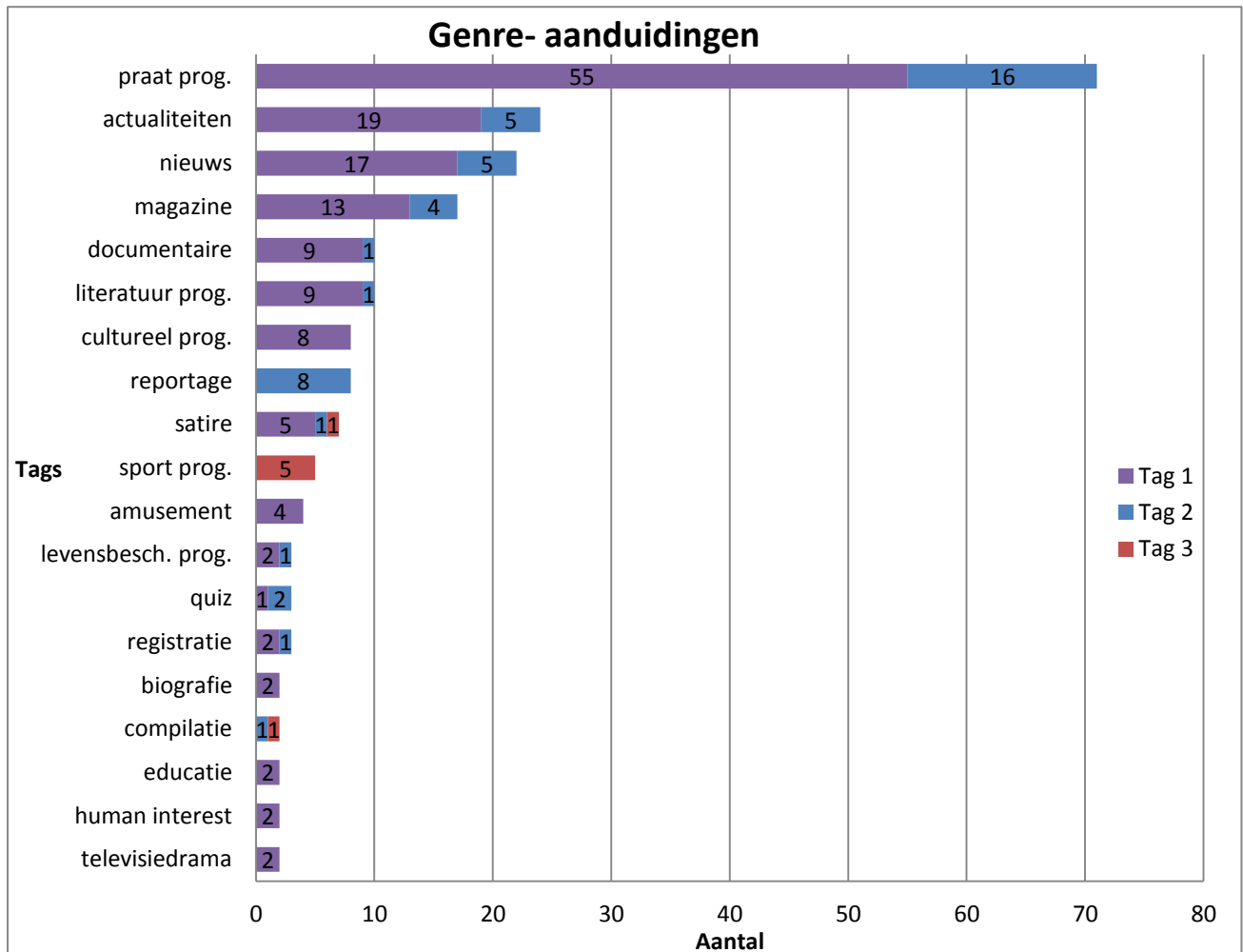
Om te bepalen tot welk genre het tv-programma behoort, heb ik gebruik gemaakt van de *tags* die door Beeld en Geluid zijn aangebracht bij ieder item in het archief. Deze genres zijn toegekend door

de archiefmedewerkers van Beeld en Geluid op basis van regelgeving en vaststaande definities. Sommige items zijn voorzien van meerdere *tags*, bijvoorbeeld het programma *Nieuwsuur* (NOS) waarin zowel de actualiteiten als het nieuws en de sport besproken worden. Wanneer een programma meerdere *tags* aangehangen heeft gekregen, heb ik dit geïnterpreteerd als een hiërarchische keuze. De *tags* zijn namelijk niet op basis van alfabetische volgorde toegekend. *Nieuwsuur* is in eerste instantie een actualiteitenprogramma en respectievelijk in tweede en derde plaats een programma waarin nieuws en sport aan bod komen. Hierdoor komt de *tag* 'sportprogramma' enkel als *tag* 3 voor en in dit geval is *Nieuwsuur* verantwoordelijk voor alle vijf resultaten. Hieruit kan geconcludeerd worden dat Palmen niet in een sportprogramma is geweest, maar dat zij enkel ter sprake is gekomen in een programma waarin ook sport besproken wordt. De genre-aanduidingen die maar eenmaal voorkwamen – negen in totaal – zijn uit de grafiek weggelaten. Hiertoe behoorden onder meer 'show', 'politiek programma' en 'kunstprogramma'.

Opvallend aan de resultaten, zoals weergegeven in figuur 3, is dat 'praatprogramma' veruit het meest voorkomende genre is van de televisieprogramma's waarin Palmen heeft opgetreden en/of ter sprake is geweest. Het is lastig om te achterhalen hoe uitzonderlijk het is dat auteurs optreden in een praatprogramma, mede doordat er meer praatprogramma's bestaan dan literatuurprogramma's. Daarbij is het in het kader van dit onderzoek ondoenlijk om te onderzoeken hoe representatief Palmen zich, voor haar generatie schrijvers, op televisie gedraagt en van dit medium gebruik maakt. Toch is het mijns inziens opvallend dat Palmen zo vaak in een praatprogramma aanwezig is, omdat daaruit blijkt dat er aandacht is voor Palmen buiten het literaire kader om. Blijkbaar is zij niet alleen een bekende voor de literatuurliefhebber, maar ook interessant voor het grote publiek van verschillende praatprogramma's.

56 Programma's hebben 'praatprogramma' als eerste *tag* en nog eens zestien als tweede *tag*. In totaal is dit genre aan 71 tv-uitzendingen toegekend, oftewel aan 45% van de programma's. De uitgesproken culturele, literaire en kunstzinnige programma's zijn veel slechter vertegenwoordigd. In totaal zijn er achttien programma's die als eerste *tag* 'literatuur programma' (9), 'cultureel programma' (8) of 'kunstprogramma' (1) aangehangen hebben gekregen. Op deze plaats kan ik dus de voorzichtige conclusie trekken dat het postuur van Palmen sterk neigt naar dat van een publieke intellectueel, maar de kwalitatieve analyse zal hierover meer uitsluitsel moeten geven. Nieuwe publicaties presenteerde Palmen veel vaker in een praatprogramma dan in een literair programma. Slechts het Boekenweekgeschenk *De erfenis* en de roman *Jij zegt het* (2015) zijn besproken in een boekenprogramma, respectievelijk *Zeeman met boeken* (VPRO) en *Boeken* (VPRO) gepresenteerd door Wim Brands. Het past om op deze plaats te vermelden dat VPRO *Laat: Zeeman met boeken* (VPRO) uitgezonden op 11 maart 1998 waarin *I.M.* werd besproken door de archiefmedewerkers van Beeld en Geluid enkel is gecodeerd als praatprogramma terwijl het inhoudelijk hetzelfde programma

is als *Zeeman met boeken*. De overige literatuurprogramma's zijn *Op 't nachtkastje* (VPRO) – waarin Palmen eenmaal centraal staat en waarin ze tot tweemaal toe door anderen wordt genoemd – de *Boekenquiz* (VPRO) tijdens De Boekenweek 2016, en programma's waarin een literaire prijs wordt uitgereikt, zoals de Libris Literatuur Prijs tijdens *De avond van het boek 2001* (NPS). Aangezien Palmen voornamelijk in praatprogramma's op televisie aanwezig is geweest, lijkt het mij goed om dit genre kort onder de loep te nemen.

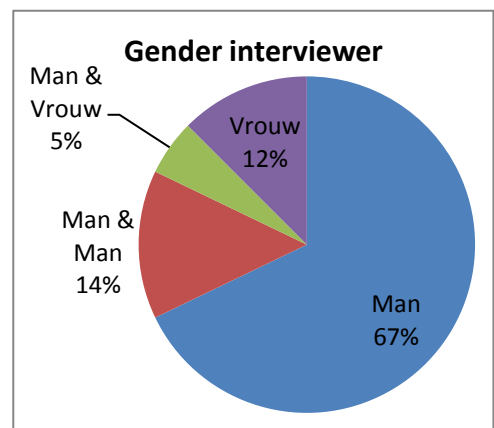

Figuur 3 'Genre- aanduidingen.'

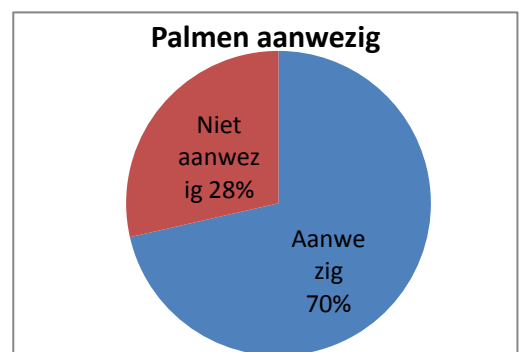
H3.2.1.1 Praatprogramma

Ik heb uit de 157 fragmenten de items geselecteerd die 'praatprogramma' als eerste of tweede tag hebben. In eerste instantie resulteerde dat in 71 fragmenten, maar een aantal heb ik er handmatig uitgefilterd. Een aantal keer zijn de programma's *De Wereld Draait Door* en *Pauw en Witteman* (VARA), gecodeerd als 'praatprogramma' in tag 1 én 2 waardoor ze dubbel in de lijst voorkomen. Ten tweede is er één uitzending van *Zomergasten* waarin middels korte interviews met presentatoren en gasten teruggeblikt wordt op de afgelopen jaren; deze uitzending heeft dus geen presentator of interviewer. Dit laatste geldt voor nog een aantal programma's die ik dus ook niet meegenomen heb in deze korte analyse. Als laatste heb ik de afleveringen van *Zomergasten* die Palmen zelf presenteerde eruit gelaten. In totaal hield ik 56 fragmenten over om nader te analyseren.

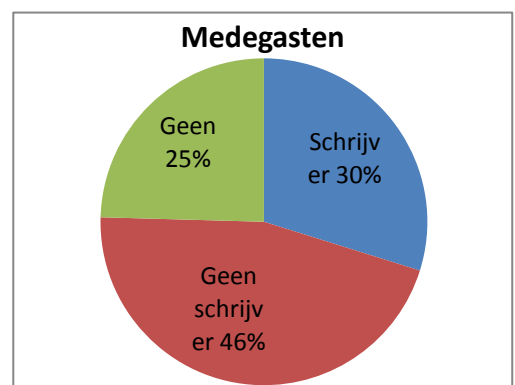
Van deze 56 fragmenten heb ik gekeken hoe de verdeling van gender van de interviewers is (figuur 4), of Palmen zelf in het programma aanwezig was (figuur 5) en, indien er medegasten waren, of dit schrijvers betrof (figuur 6). Het valt op dat de interviewers voornamelijk mannen zijn. Dat deze dominantie illustratief is voor de gehele mediawereld, blijkt wel uit verschillende onderzoeken naar de (onder)vertegenwoordiging van vrouwen in de media.⁷⁵ Slechts in 17% van de praatprogramma's had Palmen, of de persoon die Palmen ter sprake bracht, een vrouw tegenover zich. Uit figuur 5 blijkt dat Palmen meestal zelf aanwezig is in het programma en dat maar in 28% van de uitzendingen over haar gesproken wordt zonder haar bijzijn. Soms komt Palmen wel in beeld via een reportage of *shot* dat in de uitzending besproken wordt. Toch heb ik in deze gevallen ervoor gekozen om Palmen als afwezig te classificeren, omdat zij niet de mogelijkheid heeft om te reageren en daarnaast fysiek niet in de studio aanwezig is. Tot slot bespreek ik hier nog enkele opmerkingen over de medegasten van Palmen, hier zijn ook de gasten in opgenomen die spreken over Palmen buiten haar aanwezigheid om. In de meeste gevallen zijn dit geen schrijvers, wat deels te

Figuur 4 'Gender interviewer.'

Figuur 5 'Palmen aanwezig.'

Figuur 6 'Medegasten.'

⁷⁵ Zie bijvoorbeeld het rapport van Atria: Atria Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis (26 januari 2017).

verwachten was gezien het niet-literaire karakter van de programma's. Dat Palmen vaker niet als één van de schrijvers gepresenteerd wordt, maar eerder alleen optreedt of in het bijzijn van niet-schrijvers, bevestigt het vermoeden dat Palmen het posture van een publieke intellectueel heeft. Hier kom ik in de kwalitatieve analyse op terug. Schrijvers die samen met Palmen in één programma aan bod komen, zijn opgenomen in tabel 1. De meeste uitzendingen uit deze tabel zijn gemaakt rondom De Boekenweek of bij de uitreiking van een literaire prijs. Het eerste geldt voor alle uitzendingen uit de maand maart, maar ook voor *De Wereld Draait Door* van 16 april 2009, omdat de aanleiding voor dit gesprek lag in een uitspraak van Palmen tijdens Het Boekenbal van dat jaar. Naast deze literaire aangelegenheden, is er blijkbaar weinig reden geweest om Palmen uit te nodigen in het gezelschap van andere schrijvers.

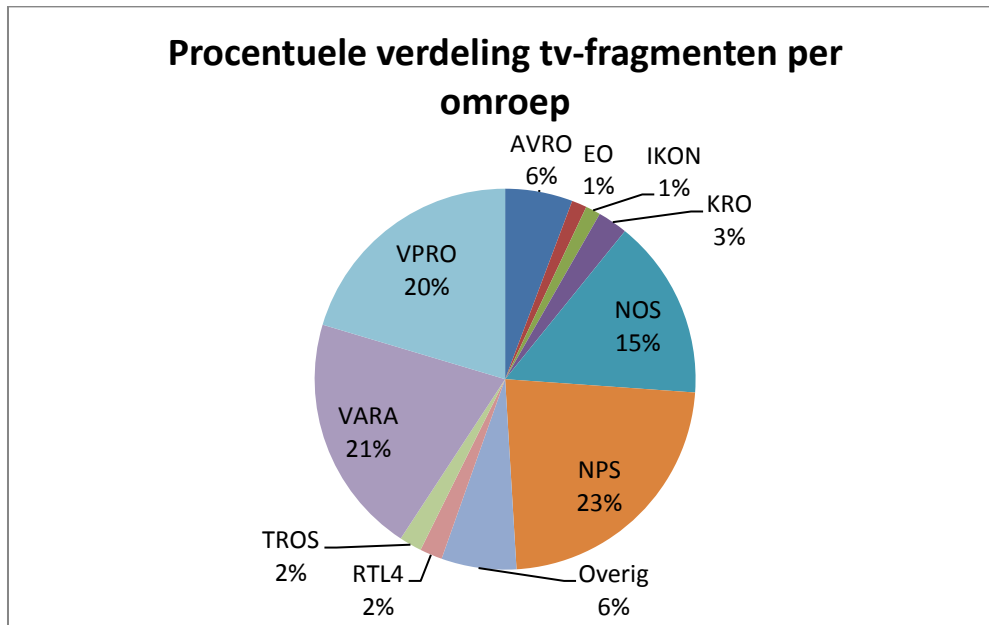
Datum	Programma	Mede-gast(en)	Aanleiding
4-4-1992	<i>Karel</i>	Willem Wilmink	
4-10-1993	<i>Tussen dag en nacht</i>	Piet Meeuse	
21-10-1995	<i>Sonja op zaterdag</i>	Kees van Beijnum, Geertrui Daem, Tijs Goldschmidt, A.F.Th. van der Heijden	Uitreiking AKO literatuurprijs 1995
6-4-1996	<i>Sonja op zaterdag</i>	Herman Koch	Tournee met Van Dis
9-3-1999	<i>Barend & Witteman</i>	Remco Campert	Boekenweek 1999
7-4-2000	<i>De worsteling</i>	Kristien Hemmerechts	
13-5-2001	<i>De avond van het boek 2001</i>	Vele anderen	Uitreiking Libris Literatuur Prijs 2001
16-4-2009	<i>De Wereld Draait Door</i>	Saskia Noort	Voorval op het Boekenbal
15-3-2011	<i>Opium</i>	Marion Bloem, Franca Treur	Het Boekenbal
3-3-2015	<i>De Wereld Draait Door</i>	Tommy Wieringa, Kees van Kooten, Kader Abdolah, Tom Lanoye	Het Boekenweek- geschenk
11-2-2016	<i>De Wereld Draait Door</i>	Adriaan van Dis	50 jaar true-crime

Tabel 1 'Mede-gast(en) van Palmen in praatprogramma's'

H3.2.2 Omroepen

In figuur 7 valt direct op dat de vier grootste vertegenwoordigde omroepen ongeveer evenveel uitzendingen geproduceerd hebben waarin Palmen ter sprake komt of aanwezig is. Voor een deel worden de hoge aantallen veroorzaakt door langlopende programma's bij de omroepen, zoals het *Journal* (NOS). In dit programma is Palmen zeventien keer genoemd en daarmee beslaat het 71% van alle NOS-uitzendingen in dit corpus. Bij de NPS is *NOVA*, en sinds september 2010 *Nieuwsuur*, verantwoordelijk voor 39% van de uitzendingen. En dergelijke percentages gelden ook voor *De Wereld Draait Door* en *Zomergasten*. Het moge duidelijk zijn dat de commerciële omroepen – met

slechts zes uitzendingen van TROS en RTL4 – erg ondervertegenwoordigd zijn, wat te verwachten was gezien de subsidiëring van het archief. De omroepen die maar eenmaal in het corpus voorkomen, heb ik geschaard onder ‘overig’. Dit zijn BNN, HUMAN, LLink, NCRV, NOT, NTR, RKK, RTL5, WNL en een uitzending van de gezamenlijke omroepen. Omdat de omroepen VPRO en VARA samen verantwoordelijk zijn voor de meeste uitzendingen, zal ik kort de achtergrond en identiteit van deze omroepen schetsen.

Figuur 7 ‘Procentuele verdeling tv-fragmenten per omroep.’

H3.2.2.1 VARA & VPRO

Het verschil tussen de VARA (Vereniging Arbeiders Radio Amateurs) en de VPRO (Vrijzinnig Protestanten Radio Omroep) wordt ook wel geduid als “groot” versus “klein links”.⁷⁶ Waar de VARA vanaf het begin probeert trouw te blijven aan de identiteit – een “onafhankelijke, progressieve omroep zijn, gericht op een algemeen, zo breed mogelijk publiek” – heeft bij de VPRO in de jaren zestig een cultuuromslag plaatsgevonden.⁷⁷ Van oorsprong stonden er puntjes tussen de letters V.P.R.O. en bestond het bestuur uit vrijzinnige dominees. Het grootste gedeelte van het programma werd dan ook gevuld met kerkdiensten en cultuurprogramma’s. Eind jaren zestig “grepen de jongeren [...] alle de macht” en ging de letterlijke betekenis van de afkorting V.P.R.O. verloren. Het werd een omroep met een “progressief karakter. Zowel op de radio als televisie schuwen de makers het overschrijden van conventiegrenzen niet.”⁷⁸ Hiermee onderscheidt de VPRO zich van de VARA die altijd zoekt naar een vorm die voor een groot publiek aantrekkelijk is. Het beoogde VPRO- publiek

⁷⁶ Wijfjes, H (2009). p. 489.

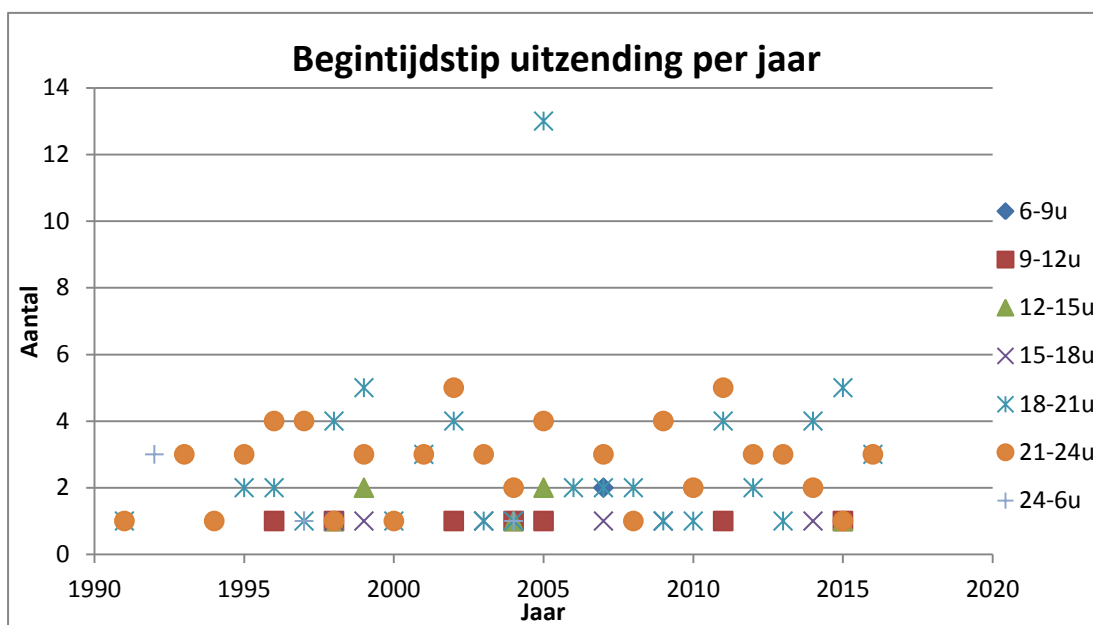
⁷⁷ Wijfjes, H. (2009). p. 564

⁷⁸ Beeldengeluid (30 mei 2011). VPRO.

daarentegen is hoogopgeleid, goed geïnformeerd, en relatief welvarend.”⁷⁹ Dat Palmen vooral te zien is in programma’s van de VPRO en de VARA, komt waarschijnlijk door hun progressieve karakter en hun aandacht voor kunst en cultuur. Dat de VARA meer gericht is op het grote publiek, onderstreept Palmens toegankelijkheid als schrijver. De bijna even grote aandacht van de VPRO voor Palmen, zegt dat Palmen ook een interessante gast is voor het meer intellectuele publiek. Dit spanningsveld, tussen de massa en de elite, waar Palmen mee te maken heeft, beschreef ik ook al in de inleiding van deze scriptie naar aanleiding van haar receptie en eerder posture-onderzoek.

H3.2.3 Tijdstip van uitzenden

In figuur 8 heb ik inzichtelijk proberen te maken wat het tijdstip van uitzenden is geweest door de jaren heen. Ook hierin valt direct de piek van 2005 op, het jaar waarin Palmen het programma *Zomergasten* presenteerde. Ik heb de dag in delen opgeknipt, omdat ieder programma een op de minuut nauwkeurig begintijdstip heeft terwijl het exacte tijdstip voor een globale indruk niet relevant is.

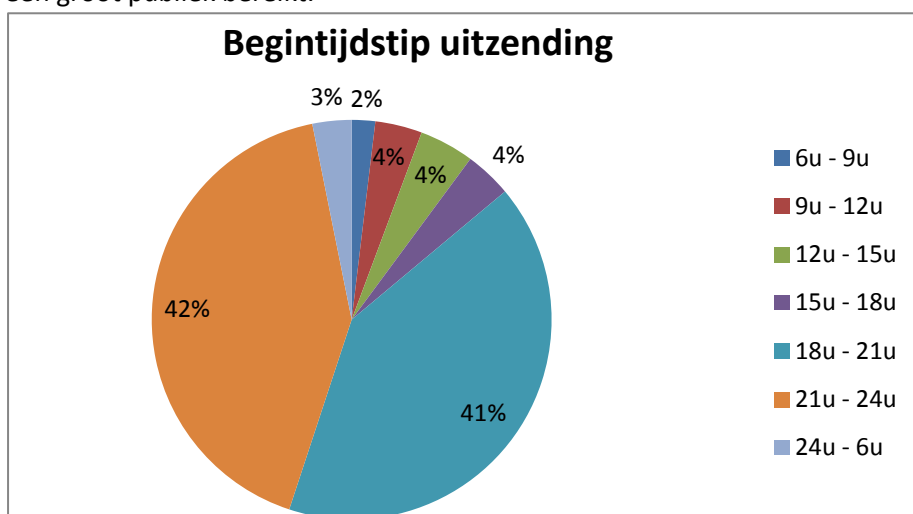

Figuur 8 ‘Begintijdstip uitzending per jaar.’

In figuur 8 is het beginmoment van uitzenden weergegeven, hieraan is dus niet af te lezen hoe lang het programma duurde of wat de eindtijd van het programma was. Over het algemeen kan gesteld worden dat Palmen voornamelijk gedurende de avond op televisie is geweest; de lichtblauwe kruisjes en de oranje bolletjes komen het hoogst langs de y-as voor. Op de vroege ochtend, tussen 6uur en 9uur is Palmen maar tweemaal op televisie geweest. Dit was op 6 maart 2007 in de uitzending van *Goedemorgen Nederland* (KRO) waar Palmen kwam spreken over haar nieuwe roman *Lucifer*. De dag daarna werd dit boek in hetzelfde programma besproken door Susan Smit. In de loop der jaren is er

⁷⁹ Wijfjes, H. (2009). p. 383.

geen groot verschil te zien qua moment van uitzenden. Alleen lijken de oranje bolletjes en de blauwe sterretjes beiden een golfbeweging te maken door de jaren heen, maar met een tegengestelde beweging ten opzichte van elkaar. Wanneer Palmen wat vaker tussen 18uur en 21uur op televisie is, dan is ze in diezelfde periode minder vaak tussen 21uur en 24uur te zien. Ten slotte is Palmen in 1992 drie keer rond middernacht op televisie geweest. Hiervan was slechts één keer live, namelijk in het praatprogramma *Karel* (AVRO) van Karel van de Graaf op 4 april. Procentueel gezien is Palmen in 83% van de gevallen in de avond op televisie geweest en is het aantal uitzendingen in het begin van de avond (41%) vrijwel even groot als het aantal aan het einde van de avond (42%) (zie figuur 9). Hiermee is ontegenzeggelijk bewezen dat Palmen *prime-time* op televisie optreedt en waarschijnlijk een groot publiek bereikt.

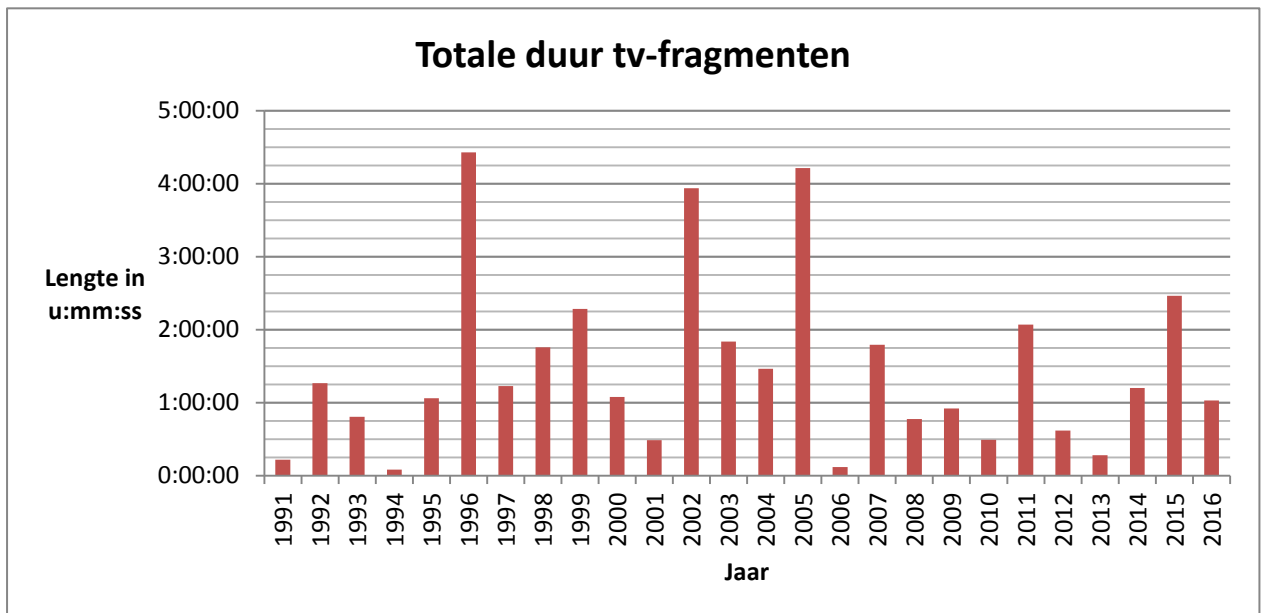
Figuur 9 'Begintijdstip van uitzending.'

H3.2.4 Lengte van uitzending/ item

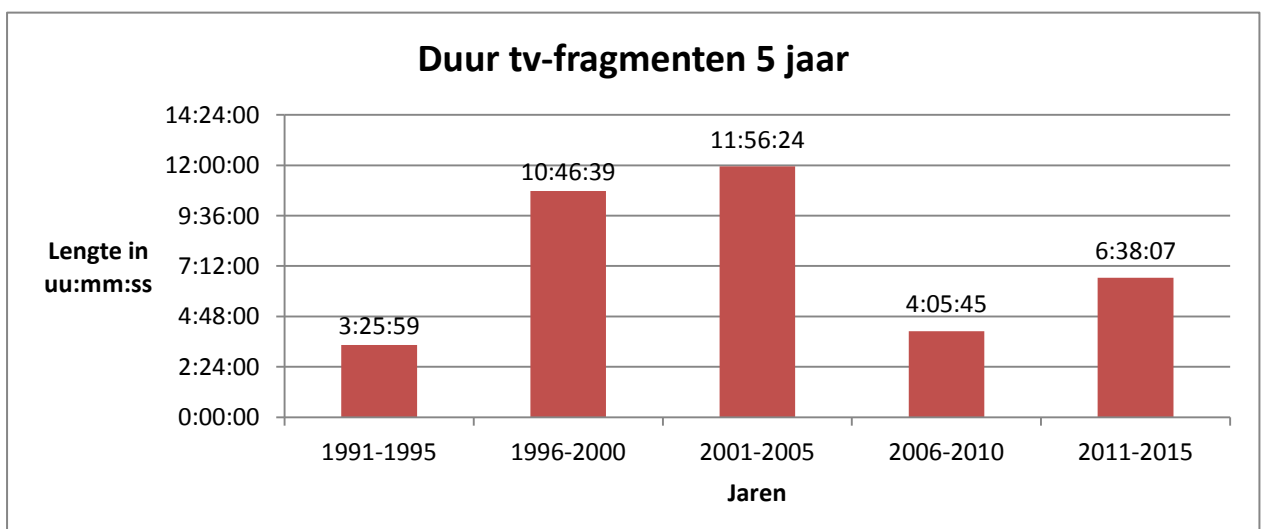
Het is voor de hand liggend om inzichtelijk te maken wat de duur van ieder item of van iedere uitzending is waarin Palmen heeft opgetreden of ter sprake is gekomen. Hieraan zit echter een aantal praktische haken en ogen. Bij een praatprogramma zoals *Barend en van Dorp*, waar Palmen tweemaal te gast is geweest, zitten de gasten gedurende de gehele uitzending aan tafel. Dat betekent niet dat zij continu in beeld zijn of zich in het gesprek mengen. In deze gevallen heb ik ervoor gekozen om niet alleen de precieze duur van het item waarin Palmen onderwerp van gesprek is af te bakenen, maar de lengte van de gehele uitzending te noteren. Ook zwijgende aanwezigheid is namelijk te interpreteren in het kader van beeldvorming. Slechts de items die duidelijk afgebakend zijn, zijn als zodanig opgenomen. In sommige gevallen betreft de uitzending of het item een compilatie van verschillende interviewfragmenten. Bijvoorbeeld: wanneer *Nieuwsuur* op pad gaat om de nominaties van de Libris Literatuur Prijs bekend te maken, wordt er altijd een reportage gemaakt waarin de genomineerden door-elkaar-gemonteerd aan het woord komen. Ook in deze gevallen heb ik de duur van het gehele item genoteerd en niet uitgelopen op welke minuten Palmen

in beeld was. En wanneer Palmen in een praatprogramma zelf niet aan het woord komt, maar haar naam in een gesprek valt, heb ik dat weergegeven met de duur van een halve minuut. Dit is bijvoorbeeld voorgekomen in het programma *Karel* op 9 maart 1996, waarin Adriaan van Dis te gast is. Van Dis noemt Palmen in een gesprek over hun gezamenlijke tournee, maar weidt niet verder over haar uit.

In figuur 10 is de totale duur van tv-fragmenten per jaar geordend. Op de y-as is het resultaat weergegeven in het aantal uur, minuten en seconden. Om het verschil tussen de verschillende jaren goed te kunnen zien, heb ik ervoor gekozen om de zeven uitzendingen van *Zomergasten* van 2005 uit de resultaten te houden. Deze uitzendingen zijn per stuk goed voor zo'n anderhalf uur waarmee mijns inziens de resultaten vertroebeld raken. Door deze uitzendingen niet op te nemen, vormt het jaar 2005 geen ontzettend hoge piek naast de andere jaren, welke anders extreem laag zouden scoren langs dezelfde y-as.

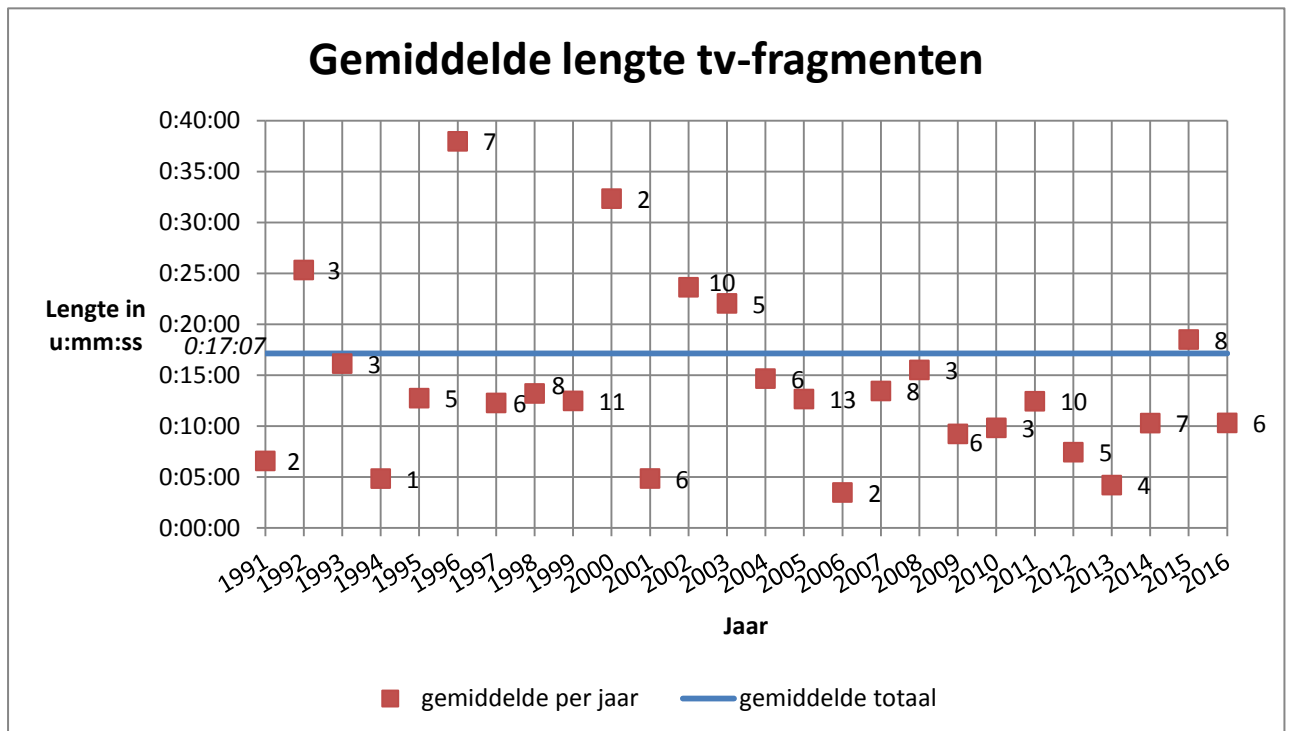

Figuur 10 'Totale duur tv-fragmenten.'

Figuur 11 'Duur tv-fragmenten per 5 jaar.'

Ook in figuur 12 heb ik de zeven uitzendingen van *Zomergasten* achterwege gelaten. In deze figuur is de gemiddelde lengte van de tv-fragmenten per jaar inzichtelijk gemaakt. De blauwe lijn geeft de gemiddelde lengte van alle fragmenten weer, dat is 0:17:07uur. Uit de combinatie van de gegevens in figuur 12 is bijvoorbeeld op te maken dat de gemiddelde lengte van de fragmenten in het jaar 1996 bijna twintig minuten boven het algemeen gemiddelde uitkomt. Om te kunnen bepalen of dit 'extreme resultaat' veroorzaakt wordt door een hoog aantal fragmenten in dat jaar, heb ik het aantal fragmenten als getal weergegeven bij het resultaat in de grafiek. In 1996 was Palmen in zeven fragmenten aanwezig. Dat betekent dat de gemiddelde duur van de fragmenten wordt veroorzaakt door de lengte van de fragmenten en niet door de hoeveelheid fragmenten. In 2002 was Palmen in totaal ongeveer vier uur op televisie en uit figuur 12 is af te lezen dat dit maar tien fragmenten betrof van bijna een halfuur. Vergelijk dit bijvoorbeeld met 2005 waarin Palmen, buiten *Zomergasten* om, ruim vier uur op televisie is geweest, verspreid over dertien fragmenten van gemiddeld nog geen kwartier.

Figuur 12 'Gemiddelde lengte tv-fragmenten.'

H3.3 Conclusie kwantitatieve analyse

In de bovenstaande sectie heb ik de 157 televisiefragmenten, waarin Palmen aanwezig is geweest of ter sprake is gekomen in de periode van 1991-2016, globaal inzichtelijk gemaakt. Hieruit is een aantal conclusies te trekken. Ten eerste viel het op dat Palmen in de periode 2001-2005, ook buiten het presenteren van *Zomergasten* om, het meest op televisie is geweest. Deels ligt de oorzaak hiervoor in de boeken die zij toen publiceerde en op televisie presenteerde. Daarnaast is er een documentaire over haar gemaakt in 2005 en was Palmen in deze periode een aantal keer aanwezig op memorabele aangelegenheden van andere schrijvers, zoals de uitreiking van de P.C. Hooft-prijs aan Cees Nooteboom op 21 mei 2014.

Ten tweede viel op dat Palmen met 45% veruit het best vertegenwoordigd is in praatprogramma's, waarin ze in 70% van de gevallen zelf aanwezig is. Verder dat ze vaker door een niet-schrijver vergezeld wordt dan in het gezelschap van schrijvers op televisie optreedt. Ondanks dat ik in deze analyse niet de inhoud van de programma's heb geanalyseerd en ik geen vergelijkend onderzoek heb gedaan naar andere schrijvers, is het wel opvallend dat Palmen vaker met een niet-schrijver optreedt dan met een schrijver. Dit kan meerdere oorzaken hebben die in dit onderzoek niet te achterhalen zijn. Deels ligt de verantwoordelijkheid natuurlijk bij de redactie van het programma die de gasten uitnodigt en vervolgens hebben de genodigden de mogelijkheid om voor de eer te bedanken.

Ten derde zijn de programma's waarin Palmen aan bod komt veelal actualiteiten-/nieuwsprogramma's van NOS of NPS, of programma's van de progressieve VPRO en VARA. Deze programma's zijn vrijwel allemaal 's avonds op televisie en dus treedt Palmen voornamelijk *prime-time* op. De gemiddelde duur van het item waarin Palmen aanwezig is, duurt ruim een kwartier. In totaal was Palmen in de periode 1991-2016 goed voor bijna 14 uur kijkplezier. Deze gegevens laten zien dat Palmen een graag geziene gast op televisie is.

De keuzes die gemaakt zijn door zowel de redacties als Palmen zelf, resulteren in een opvallend auteursbeeld. Het bewijst dat Palmen een schrijver is die vaak op televisie aanwezig is, maar niet hoe uitzonderlijk dit is. Palmen gebruikt dit medium om haar nieuwe werk te presenteren en nam ook de rol als presentator van *Zomergasten* op zich. Zoals ook bleek uit eerder posture-onderzoek naar Palmen, lijkt Palmen ook op televisie te schipperen tussen het grote publiek en de meer intellectuelen. Wat de aanleiding is om Palmen te vragen en of tijdens die televisieprogramma's de aandacht voornamelijk uitgaat naar haar als persoon of naar het werk dat ze heeft gepubliceerd, zal ik verder analyseren in de kwalitatieve analyse.

H4. Kwalitatieve analyse

Na een globale indruk van de 157 televisiefragmenten gegeven te hebben, wil ik in deze sectie een zestal items nader analyseren om een antwoord op de onderzoeksvraag te kunnen formuleren.⁸⁰ Na deze items gepresenteerd te hebben, zal ik een verantwoording geven van de methodiek (H4.1). Dan volgen de resultaten (H4.2) en ten slotte de conclusie van de kwalitatieve analyse (H4.3).

H4.1 Verantwoording corpus en methodiek

Voor de kwalitatieve analyse heb ik zes items⁸¹ geselecteerd om nader te onderzoeken:

21 februari 1991 om 22:30u: *NOS Laat* (NOS)

21 oktober 1995 om 21:04u: *Sonja op zaterdag* (VARA)

03 september 2002 om 22:30u: *Barend en Van Dorp* (RTL4)

28 februari 2007 om 22:58u: *Pauw en Witteman* (NPS)

20 november 2011 om 09:29u: *Eva Jinek op zondag* (WNL)

31 augustus 2015 om 19:01u: *De Wereld Draait Door* (VARA)

Om een eventuele zichtbare verandering in het auteursbeeld van Palmen op te merken, heb ik er voor gekozen om items verspreid over de jaren te kiezen. Tussen ieder item zit vier tot zeven jaar. Inhoudelijk zijn de items naar verwachting goed te vergelijken. Ten eerste omdat de aanleiding voor de uitzendingen ligt in de publicatie van een nieuw werk van Palmen; respectievelijk *De wetten* (1991), *De vriendschap* (1995), *Geheel de uwe* (2002), *Lucifer* (2007), *Logboek van een onbarmhartig jaar* (2011), en *Jij zegt het* (2015). En ten tweede zijn de programma's actualiteiten- of praatprogramma's waarin Palmen zelf in de studio aanwezig is. Toevallig komt het zo uit dat de sekse van de interviewers gelijk verdeeld is, wat niet representatief is voor media- optredens (zie H3.2.1.1).

Om deze fragmenten te kunnen analyseren, maak ik gebruik van een observatielijst. Manon Miltenburg schreef in 2010 haar masterscriptie voor de discipline redacteur/editor getiteld: 'Zijn is waargenomen worden. *De constructie van schrijversidentiteiten via Pauw & Witteman en De Wereld Draait Door*.' Hoewel zij zich in deze scriptie niet richt op één schrijver in het bijzonder (maar op twee televisieprogramma's) en ze zich theoretisch niet baseert op het postureringsonderzoek maar op de veldtheorie, is haar kwalitatieve analyse toch bijzonder goed bruikbaar voor mijn onderzoek.

⁸⁰ De eerste twee uitzendingen zijn enkel te bekijken in het gebouw van Beeld en Geluid via een afgeschermd systeem. In de bibliografie heb ik bij deze bronnen de weblinks opgenomen die geen toegang verschaffen tot het beeldfragment, maar de kale gegevens van het fragment weergeven. Daarbij wordt de mogelijkheid geboden de beelden aan te schaffen.

⁸¹ In Bijlage 2 zijn alle getranscribeerde gesprekken opgenomen.

Miltenburg analyseert in dit deel van haar onderzoek een zestal schrijversoptreden van inmiddels gevestigde schrijvers op basis van een aantal vragen:⁸²

- Wordt er expliciet over het boek gesproken?
(in termen van thematiek, personages, reacties op het boek)
- Welk model komt uit het gesprek naar voren?
 - Het roepingsmodel
 - Het beroepsmodel
- Waar wordt in het gesprek de nadruk op gelegd?
 - Het schrijverschap
 - De persoon

Deze observatielijst wil ik aanvullen met aandacht voor non-discursieve elementen en aandacht voor het gesprek zelf. Dit laatste behelst opvallendheden als interrupties, maar ik wil hierbij ook de theorie van John Rodden (2013) betrekken die vijf verschillende auteurstypen onderscheidt binnen het literaire interview.⁸³ Aan de hand van deze beschrijvingen wil ik per gesprek bepalen welk type het best bij Palmen past.

In 2001 beschreef Rodden drie types geïnterviewden: “Depending on whether interviewees downplay, display, or actively promote their personalities through the interview, one may speak of ‘traditionalists,’ ‘raconteurs,’ and ‘advertisers.’”⁸⁴ De traditionalist houdt zijn eigen persoonlijkheid erg op de achtergrond en presenteert zijn werk als object van het gesprek. Het is de traditionele auteur die zijn boek schrijft en zelf als persoon liever niet op de voorgrond treedt. De raconteur, of de verhalenverteller, spreekt anekdotisch over zichzelf: “Unlike the traditionalists, raconteurs create and spotlight their literary personae and make themselves into literary characters of sorts.”⁸⁵ Het doel van dit type geïnterviewde is het creëren van een gezellig gesprek. Hij neemt in zekere zin leiding over het interview. Ten derde beschrijft Rodden de “self-advertising interviewee,”⁸⁶ oftewel: de auteur die zichzelf in het gesprek promoot, waarmee in tegenstelling tot de traditionalist niet het werk in het middelpunt staat, maar diens maker. Door de jaren heen heeft Rodden deze drie types verrijkt met twee andere, namelijk ‘the provocateur’ en ‘the prevaricator’. Deze types zijn vaker subtypes van de drie voorgaande dan op zichzelf staand. “The interviewee as ‘provocateur’ defies or

⁸² Miltenburg, M. (2010). p. 34.

⁸³ Rodden, J. (2013).

⁸⁴ Rodden, J. (2013). p. 403.

⁸⁵ Rodden, J. (2013). p. 403.

⁸⁶ Rodden, J. (2013). p. 403.

spites or otherwise provokes the interviewer and (by implication) his literary audience.”⁸⁷ De geïnterviewde als provocateur/raconteur neemt de vorm van het gesprek niet serieus en probeert daarbij het gesprek, de interviewer en het publiek uit. Hij onderzoekt wat de grenzen zijn, hoe ver hij kan gaan en wat de invloed hiervan is op het beeld dat van hem bestaat bij het publiek. De combinatie van ‘raconteur’ met ‘traditionalist’ of ‘advertiser’ is zeldzaam en laat ik in dezen buiten beschouwing. Ten slotte introduceert Rodden ‘the prevaricator’, oftewel de bedrieger. De grens tussen feit en fictie is bij dit type biografisch erg lastig te trekken. Als subtype van de raconteur is de vertroebeling grappig bedoeld, maar als subtype van de advertiser kan hierdoor een geheel andere identiteit van de auteur ontstaan.

H4.2 Resultaten

In deze sectie zal ik de analyse per item uitvoeren. Voor ik inhoudelijk op het item inga, zal ik eerst de algemene gegevens vermelden die ook voor de kwantitatieve analyse gebruikt zijn: het genre; de omroep; het tijdstip van uitzenden; de lengte; de interviewer(s) en eventuele medegasten. Vervolgens zal ik de items analyseren op bovenstaande kenmerken (zie H4.1).

H4.2.1 NOS laat: 21 februari 1991

Genre: Actualiteiten
 Omroep: NOS
 Tijdstip: 22:30u
 Lengte (prog./item): 0:45:39u / 0:09:23u
 Interviewer(s): Maartje van Weegen
 & Charles Deconinck
 Medegasten: -

Afb. 1: 'Bij NOS Laat 21-02-1991'

Dit eerste televisieoptreden van Palmen brengt haar op twee manieren in beeld. Tijdens de introductie – zowel aan het begin van het programma als aan het begin van het item – worden *shots* vertoond waarin Palmen door Amsterdam loopt en een boek koopt. In dit beeldfragment komt Palmen zelf niet aan het woord, maar horen we tijdens de eerste introductie Charles Deconinck en ter introductie op het item de stem van Maartje van Weegen. De voetstappen van Palmen zijn wel te horen, naast gedempte omgevingsgeluiden. In het fragment is Palmen gekleed in een kort zwart leren jack met opstaande kraag, een donkere, wijde broek en schoenen met een klinkende hak. Tijdens de wandeling hangen haar armen ontspannen langs haar lichaam en legt ze doelbewust een route af. Bij de boekenkraam maakt Palmen een grapje met de verkoper – wat niet te horen maar

⁸⁷ Rodden, J. (2013). p. 404.

wel aan de lichaamshouding te zien is – en koopt ze een boek dat niet goed zichtbaar in beeld komt. Ondanks dat we niet weten of er voor de opname van dit beeldfragment overleg is geweest tussen het camerateam en Palmen, kunnen uit dit fragment een imago en posture gedestilleerd worden. De manier waarop Palmen gefilmd wordt, gaat buiten haar sturing om, maar de manier waarop zij loopt en de kleding die zij draagt, zijn hoogstwaarschijnlijk keuzes van Palmen zelf. Ze loopt doelbewust door Amsterdam, weet er klaarblijkelijk de weg en ook de boekentafel te vinden in een poortje van de stad. Dit schetst een beeld van de schrijver die niet alleen achter de schrijftafel te vinden is, maar die zelf ook veel boeken leest en wiens habitat Amsterdam is. De camera blijft gedurende het fragment op afstand, waardoor het gesprek met de boekverkoper niet hoorbaar is. Het imago dat hiermee gecreëerd wordt, is dat van een persoon op gepaste afstand. Deze afstand wordt benadrukt door de camerapositie. Veelal is Palmen schuin van onderen gefilmd, waardoor de kijker als het ware tegen haar opkijkt. Bovendien wordt met Palmen zelf geen oogcontact gemaakt, ze wordt slechts gevolgd op een pad waar zij de weg weet.

Na de vertoning van het beeldfragment is Palmen in de studio aanwezig waar ze geïnterviewd wordt door Van Weegen. Deconinck komt verder in het item niet meer aan het woord. In het programma wordt consequent gevousovoyeerd, waaruit enige afstand en neutraliteit blijkt, wat geheel in lijn is met de identiteit van het programma: een actualiteitenprogramma van de Nederlandse Omroep Stichting die het algemene Nederlandse publiek als doelgroep heeft. Het gespreksitem met Palmen is het tweede item van deze uitzending en wordt voorafgegaan door gesprekken over de Golfoorlog en gevolgd door actualiteiten uit politiek Den Haag. Dit toont mijns inziens de mate van bekendheid van Palmen aan en onderstreept de uitspraak in de aankondiging: “Het debuut van Connie Palmen. Het gesprek van de dag in literair Nederland.” Dat Palmen niet alleen in literair Nederland onderwerp van gesprek is, blijkt wel uit haar aanwezigheid in dit actualiteitenprogramma. Dit onderstreept haar imago van schrijver die zich niet beperkt tot de schrijftafel.

De aanleiding voor het gesprek ligt volledig bij de succesvolle debuutroman *De wetten*. Tijdens de introductie van het item leest Van Weegen hieruit een gedeelte voor en legt daarmee in eerste instantie de nadruk op het werk zelf. Na een korte samenvatting vraagt ze aan Palmen: “Weet iedereen nu een beetje waar het boek over gaat, denkt u?” Bij deze vraagstelling komt Palmen in beeld. Ze is wederom donker gekleed, met een zwarte coltrui en daaroverheen een donkerbruin colbert. Ze draagt geen oorbellen, maar wel make-up en haar haren liggen wat verwilderd. Ze oogt jong, heeft een energieke uitstraling en spreekt met een zachte, hese stem. De neutrale, onopvallende kledingkeuze van Palmen valt temeer op zodra ze samen met Van Weegen in beeld komt die kleurrijk gekleed is en grote oorbellen draagt. Op de gestelde vraag van Van Weegen reageert Palmen wat verlegen: “Na deze inleiding?” en kucht. Het is een ongemakkelijk begin van het

gesprek. Van Weegen toont zich heel rustig en beheerst, maar Palmen schuift tijdens het gesprek zo nu en dan op haar stoel, kriebelt in haar haren en lacht wat schuchter. Na een bevestigend antwoord van Van Weegen, vervolgt het interview:

CP: Nou, nee ik denk het niet [schuift op stoel, glimlacht]

MvW: Nee?

CP: Nee

MvW: Heb ik iets heel belangrijks niet gezegd?

CP: Nou, nee, je moet het boek lezen om te weten waar het over gaat.

CP: Of, ja, je kunt het wel gemakkelijk samenvatten [met handgebaar] dus toen ik bezig was met schrijven, toen heb ik ook... ja.. heel gemakkelijk aan mensen kunnen vertellen waar het over ging: zeven mannen, één vrouw, en die vrouw ontmoet die mannen en leert dan door die mannen... de wereld kennen. Dus dat is gemakkelijk en kort.

MvW: Ja

Feitelijk geeft Palmen in bovenstaand gedeelte zelf een meer summiere samenvatting dan Van Weegen in de introductie gaf en spreekt ze zichzelf tegen. Van Weegen gaat hier niet verder op door, maar probeert in de volgende vraag de auteur en het hoofdpersoon op één lijn te stellen, waar Palmen niet in mee gaat. Hiermee spreekt Palmen het voorgestelde imago van een autobiografisch schrijver-zijn tegen. Hoewel ze veel overeenkomsten heeft met Marie Deniet, zijn er volgens Palmen ook "barre verschillen."

De persoon Palmen wordt geïntroduceerd als een cum laude afgestudeerde Neerlandica en afgestudeerd filosofe, die er wel even over heeft gedaan voordat ze zelf wist dat ze schrijver was. Uit Palmens reactie hierop blijkt dat zij een schrijver is volgens het roepingsmodel, die altijd al van zichzelf weet schrijver te zijn maar het nog niet daadwerkelijk is. Ze zegt: "(...) de enige daad die een schrijver kan stellen is een boek schrijven. En dan pas kun je zeggen nou nu ben ik schrijver. Ik durf het nu ook te zeggen." Eigenlijk zegt Palmen hier dat ze van zichzelf al wel wist dat ze schrijver was, maar dat dit nog getoond moest worden door daadwerkelijk een boek te publiceren. Daarmee is ze geworden wat ze altijd al was.

Het gesprek vervolgt over de inhoud en de thematiek van het boek. Van Weegen suggereert dat het boek over schrijven gaat, maar volgens Palmen gaat het meer over lezen. Ze zegt: "Ze [die zeven mannen, *JB*] vertellen haar [Marie Deniet, *JB*] verhalen over haarzelf. In feite schrijven zij haar. Ze maken ook zeven keer een vrouw, ja zeven keer, zes keer eigenlijk. En uiteindelijk maakt die ik-figuur een verhaal zelf." Hiermee geeft Palmen mijns inziens eerder argumenten ter ondersteuning van de interpretatie van Van Weegen dan ter ondersteuning van haar eigen punt. Ze zegt namelijk dat de mannelijke personages, en uiteindelijk ook het hoofdpersoon zelf, het verhaal van Marie

Deniet schrijven. Het woord 'lezen' – dat volgens Palmen centraal staat in dit boek – komt niet in haar eigen uitleg voor.

Vervolgens stuurt Van Weegen het gesprek weer richting de persoon van Palmen met vragen over de vroegere wens van Palmen om priester te worden en of Palmen zichzelf 'schrijfster' of 'schrijver' noemt. Het laatste blijkt het geval, omdat, zo biecht Palmen wat lacherig op, zij de letters 'fst' geen mooie combinatie vindt. Dit argument is frappant, omdat ook uit de uiterlijke kenmerken van Palmen blijkt dat ze niet heel vrouwelijk is. Uit deze voorkeur voor de mannelijke vorm van 'schrijver' en de kledingkeuze van Palmen, blijkt een posture van een nonchalante, jongensachtige, jonge vrouwelijke schrijver. Van Weegen benadrukt dit, deels onbewust, door er expliciet naar te vragen, maar ook doordat zijzelf kleurrijk en vrouwelijk gekleed is.

Ten slotte spreken Van Weegen en Palmen over de consequenties van het schrijverschap en of Palmen die aandacht wel aan kan. Hoewel Palmen glunderend zegt "aangenaam verbijsterd" te zijn met de positieve reacties en zegt de publieke aandacht ook aangenaam te vinden, verlangt ze toch naar de rust van de schrijftafel. Hiermee toont Palmen zich expliciet de schrijver die een aangenaam en sociaal leven leidt naast de schrijftafel, maar natuurlijk niet buiten die schrijftafel kan. Met een dankwoord en een handdruk zijn het gesprek en het item beëindigd.

Ik zal nu de vragen van Miltenburg kort beantwoorden alsook enige opmerkingen plaatsen over de non-discursieve elementen en het gesprek. In het interview wordt expliciet over het boek gesproken, zowel over de thematiek als over de personages. De reacties op het boek worden voornamelijk in de introductie van het item gepresenteerd, maar in het gesprek komt Van Weegen er nog wel in algemene bewoordingen op terug. Hierboven heb ik toegelicht waarom Palmen zich in dit interview presenteert als een schrijver die volgens het roepingsmodel schrijver is geworden, want ze stelt dat ze pas echt een schrijver was toen het debuut er lag. In het interview is er voornamelijk aandacht voor de persoon en ligt de nadruk veel minder op het schrijverschap. De enige opmerkingen die met betrekking tot het schrijverschap gemaakt worden, vallen aan het einde van het gesprek en gaan over de bekendheid die Palmen verworven heeft.

Non-discursief valt de donkere kleding van Palmen op. Zowel in het beeldfragment als in de studio droeg ze zwarte of donkere kleding. Zeker naast de kleurrijke kleding van Van Weegen stak de kledingkeuze van Palmen wat af. Het was opvallend dat Palmen geen oorbellen maar wel make-up droeg. Misschien dat in dezen de keuze van de visagist bepalend is geweest. Gedurende het gesprek spreekt Palmen met een rustige, zachte en wat hese stem. Hier en daar komt ze wat ongemakkelijk over door te kuchen of te lachen. Zoals ik hierboven al aangaf, getuigt dit mijns inziens van een wat jongensachtig posture. Juist door het ongemak kies ik ervoor om het niet 'mannelijk' maar 'jongensachtig' te noemen. Ook haar wat verwilderde kapsel stuurt haar posture in deze richting.

Gedurende het gesprek laat Palmen zich heel erg leiden door Van Weegen, waaruit ook haar onervarenheid blijkt. Palmen onderneemt zelf geen poging om het gesprek over te nemen of om meer te vertellen dan haar gevraagd wordt. Haar eigen persoon plaatst ze niet op de voorgrond, maar als er naar gevraagd wordt, geeft ze wel antwoord. Hiermee toont Palmen zich een traditionele geïnterviewde die liever over het werk dan over zichzelf praat. Wanneer het gesprek over haarzelf gaat, wordt Palmen ook wat ongemakkelijk, bijvoorbeeld bij de vragen over schrijver- en priesterzijn. In het interview wordt niet geïnterrumpeerd, Van Weegen en Palmen laten elkaar netjes uitspreken.

Concluderend valt het mij op dat aan meerdere aspecten zichtbaar is dat Palmen niet gewend is om op televisie op te treden. Ze maakt geen heel ontspannen indruk, is wat bleu en spreekt niet meer dan noodzakelijk. Inhoudelijk heeft ze ook een aantal keer ogenschijnlijk een vergissing gemaakt door aanvankelijk niet mee te gaan in de suggestie van Van Weegen, terwijl ze in haar argumentatie het toch eens blijkt te zijn. De enige botsing tussen imago en posture in het gesprek ontstaat met betrekking tot het autobiografische gehalte in *De wetten*. In de rest van het gesprek ontstaan geen discrepanties en komen het imago en het posture overeen.

H4.2.2 Sonja op zaterdag: 21 oktober 1995

Genre: Praatprogramma
 Omroep: VARA
 Tijdstip: 21:04u
 Lengte (prog./item): 0:51:24u / 0:51:24u
 Interviewer(s): Sonja Barend
 Medegasten: Kees van Beijnum,
 Geertrui Daem,
 Tijs Goldschmidt, A.F.Th. van der Heijden,
 Adriaan van Dis (via telefoonverbinding)

Afb. 2: 'Bij Sonja Barend 21-10-1995'

Tijdens deze uitzending wordt de AKO- literatuurprijs 1995 uitgereikt, maar voor het zover is, spreken de genomineerde auteurs met Sonja Barend aan tafel over hun boeken. De gasten zitten aanvankelijk tussen het publiek op een hoge kruik. Dan komt Barend de studio binnen, introduceert het programma en nodigt de genomineerde schrijvers aan tafel onder luid applaus van het publiek. Palmen vergeet onderweg naar de tafel haar sigaretten mee te nemen, wat Barend niet onopgemerkt blijft: “Connie⁸⁸ vergeet de sigaretten en kan er niet bij.” Van der Heijden neemt de sigaretten mee en inmiddels wordt Palmen ook een asbak voorgezet. Aan tafel is Palmen de enige

⁸⁸ Dat Palmen bij haar voornaam aangesproken wordt, is in de context van deze uitzending niet opvallend, omdat onder andere Van Dis ook met de voornaam genoemd wordt. In de uitzendingen die hierna besproken worden, spreken de presentatoren Palmen ook met de voornaam aan.

gast die rookt. Later in de uitzending zien we ook Geertrui Daem roken als zij weer tussen het publiek heeft plaatsgenomen. Palmen draagt wederom zwarte kleding. Zowel de blouse als de broek en het colbert zijn zwart. Ze draagt geen (zichtbare) make-up en het kapsel van Palmen is wat wild. Ze heeft hierdoor een rustige en vrouwelijke uitstraling die niet wordt benadrukt. Ook in het gesprek blijft Palmen op de achtergrond, tenzij haar iets gevraagd wordt.

Het gesprek verloopt vrij moeizaam. Wellicht zijn het de zenuwen of het gevoel dat de schrijvers aan deze ronde tafel meer concurrenten zijn dan vrienden, wat ervoor zorgt dat er geen ontspannen sfeer hangt. Dit wordt, wellicht onbewust, benadrukt door Palmen die in een gevallen stilte “dus” zegt. Iedereen moet hierom lachen. Aan het einde van het gesprek merkt Barend ook op het geen makkelijk gesprek te vinden. Maar wat de reden hiervoor was, wordt verder niet onderzocht. In het gesprek komen niet alle schrijvers evenredig aan het woord. Alleen Van der Heijden neemt zelf het woord en ook Kees van Beijnum is vaak te horen. De andere gasten reageren slechts als hun iets gevraagd wordt. Nadat Barend alle genomineerde boeken kort samengevat heeft, stelt ze haar eerste vraag aan Palmen. Eigenlijk stelt Barend geen vraag, maar oppert ze twee oorzaken voor het feit dat vijf van de zes genomineerde boeken autobiografisch getint zijn. Hierbij kijkt ze Palmen aan die zich voelt aangesproken:

CP: Je kijkt mij aan? [lacht]

SB: Nouja, ik kijk jou aan, [breed armgebaar] ik kijk eigenlijk degenen aan die het betreft!

AvH: Nou, wat wat me...

SB: [tegen Goldschmidt] Jij blij!

CP: Maar Adri neemt de beurt.

SB: Ja?

AvH: Nee, maar wat me van het hart moet (...)

Blijkbaar wil Palmen niet als eerste reageren op de vraag en ze is dan ook blij dat Van der Heijden tussendoor komt, die vervolgens een ander onderwerp aansnijdt. Deze terughoudendheid van Palmen kan tweeledig gemotiveerd zijn. Enerzijds kan het wijzen op een bescheidenheid, dat zou betekenen dat Palmen in het algemeen zelf liever niet aan het woord komt en anderen voor zich laat spreken. Anderzijds is het zeker ook mogelijk dat Palmen juist de vraag naar het autobiografisch gehalte van boeken liever aan haar voorbij laat gaan, omdat ze de vraag en daarmee ook de beantwoording ervan niet interessant vindt of niet terecht vindt. Door de bank genomen gaat het gehele gesprek met de auteurs over de consequenties van en elementen verbonden aan autobiografisch schrijven. Inhoudelijk wordt niet over de boeken gesproken, evenmin over de wijze waarop men schrijver is geworden. Door te spreken over consequenties van autobiografisch

schrijven, komt de nadruk meer te liggen op het schrijverschap dan op de persoon achter de schrijver. Palmen stelt: “Ik kan het me wel voorstellen hoor! Dat iemand uh huiverig is om bevriend te zijn met iemand die schrijft.” Het leven van de schrijver is voor vele auteurs het materiaal waarmee gewerkt wordt, waarmee ook families en vrienden in boeken terecht kunnen komen. Toch stelt Palmen hier tegenover dat er een ontsnapping mogelijk is “door het een roman te noemen.” Blijkbaar is dat de manier waarop Palmen zelf aan het werk gaat: zodra er ‘roman’ op de kaft staat, is het per definitie niet autobiografisch en kan ze alles schrijven wat ze wil. Dat auteurs bij autobiografisch getint werk liever ‘roman’ op de kaft zetten dan ‘autobiografie’, heeft volgens Lut Missinne “onder meer te maken met het feit dat ‘autobiografie’ of ‘autobiografisch’ impliciet een lagere literaire waardering kan aangeven.”⁸⁹ In principe mogen lezers boeken lezen zoals zij die zelf interpreteren, maar voor Palmen is het blijkbaar belangrijk dat haar boeken in eerste instantie als kwalitatieve literatuur aangemerkt worden.

Na dit gesprek met de auteurs spreekt Barend met drie “doodgewone lezers”: oud-minister van Buitenlandse Zaken van België en nu Kamerlid aldaar voor de SP: Frank Vanderbroucke; Hedy d’Ancona en één van de twee hoofdredacteurs van *Vrij Nederland*: Joop van Tijn. Zo ‘doodgewoon’ zijn deze lezers dus ook weer niet. d’Ancona en Van Tijn noemen kort aan wie zij de prijs zouden toekennen als zij het voor het zeggen hadden. Alleen Vanderbroucke neemt voor langere tijd het woord en wijdt uit over *De vriendschap*, het boek dat voor hem in aanmerking kwam, maar dat hij toch niet de beste van alle vond. Hiermee is Vanderbroucke de enige in deze uitzending die inhoudelijk een reactie geeft op een boek. Gedurende zijn betoog komt Palmen regelmatig aandachtig luisterend in beeld. Barend ziet zich echter genoodzaakt hem af te kappen vanwege de tijd. Vervolgens vraagt d’Ancona aan Barend aan wie zij de prijs zou toekennen, Barend spreekt zich als enige in de uitzending uit voor Palmen. Ook de jury geeft de prijs graag aan Palmen en kent hem haar dan ook toe. De jury heeft zich hierbij “in laatste instantie laten leiden door de meest geknede, bewerkte, gemangelde en bedrogen spier die we hebben: het hart.” De voorzitter reikt de prijs aan Palmen uit en spreekt daarbij de wens uit “nog heel veel literatuur van u te mogen lezen in de toekomst.”

Tijdens het gesprek tussen Barend en de auteurs komt Palmen dus niet vaker aan het woord dan haar gevraagd wordt. Wel is ze vaak zichtbaar door de sigarettenrook die regelmatig omhoog kringelt. Hoewel het gesprek vrij moeizaam verloopt, wordt er weinig geïnterrumpeerd. Dat de meeste auteurs zich gedeisd houden en vooral Van der Heijden en Van Beijnum aan het woord komen, heeft wellicht ook met de zenuwen voor de prijsuitreiking te maken. Eenmaal ziet Palmen zich genoodzaakt om Barend te onderbreken. Wanneer Palmen spreekt over de ontsnapping die

⁸⁹ Missinne, L. (2014). p. 102.

iedere schrijver heeft, stelt Barend dat de familieleden die model staan voor de personages, die ontsnapping veel minder hebben. Daar interrumpeert Palmen:

SB: Nee, die hebben dat veel minder. Want die zien zichzelf... en die die hebben...

CP: [interrumpeert] Nee die hebben dat ook! Die zeggen dit is wel waar over me, vooral de hele aardige dingen, maar de minder aardige dingen, ja die heeft ze van iemand anders. Dat is van dat meisje dat drie stoeltjes verder zat.

SB: Ja.

Zoals al eerder gezegd, lijkt het voor het posture van Palmen erg belangrijk om zich expliciet uit te spreken over het autobiografisch gehalte van haar werk. Door juist bij dit onderwerp Barend te interrumperen, onderstreept Palmen de noodzakelijkheid van haar boodschap: haar werk is niet autobiografisch, het is fictie en dat bewijst het woordje 'roman' op de kaft.

Het gedeelte in het gesprek waarin Palmen daadwerkelijk aan bod komt, is vrij kort. Toch is duidelijk dat zij zichzelf als persoon niet op de voorgrond plaatst, maar liever spreekt over haar werk en literatuur in het algemeen. Hiermee gedraagt zij zich wederom als de traditionele geïnterviewde.

In deze uitzending komt het posture gedeeltelijk overeen met het imago dat van Palmen bestaat. Dat Palmen veel rookt, is iedereen bekend en wat dat betreft wordt haar vanaf het begin van de uitzending geen strobreed in de weg gelegd. Ook de ideeën die ze heeft, voornamelijk uitgewerkt in het boek zelf, worden onomstotelijk ontvangen. Dit is vooral zichtbaar in de reactie van Vanderbroucke. Zij heeft hem door haar boek aan het denken gezet en die autoriteit geeft hij haar ook. De discrepantie tussen posture en imago die zichtbaar is in deze uitzending, heeft wederom te maken met autobiografisch schrijven. Palmen wil ten eerste niet reageren op een vraag gesteld aan schrijvers van autobiografisch werk. Ten tweede ligt wellicht de reden voor haar terughoudendheid gedurende het gesprek in het onderwerp ervan, namelijk autobiografisch schrijven. Ten slotte verdedigt Palmen haar posture van niet-autobiografisch schrijver door te wijzen op de implicaties van het woordje 'roman' op de kaft van haar boek.

H4.2.3 Barend en Van Dorp: 3 september 2002

Genre: Praatprogramma
Omroep: RTL4
Tijdstip: 22:30u
Lengte (prog./item): 0:56:26u / 0:56:26u
Interviewer(s): Frits Barend & Henk van Dorp
Medegasten: Jan Mulder, Nicolien van Vroonhoven-Kok, Henk Munting

Afb. 3: 'Bij Barend&vDorp 03-09-2002'

In het programma *Barend en Van Dorp* zitten de gasten samen met de presentatoren en Jan Mulder als vaste gast, aan een ronde tafel. Palmen is recht tegenover Frits Barend en Henk van Dorp gesitueerd, waardoor zij direct in beeld komt zodra de gastheren plaatsnemen en van achteren gefilmd worden. Iedereen aan tafel, behalve Barend, draagt een colbert. Het valt op dat Palmen in deze uitzending vrouwelijk gekleed is: ze draagt een crèmekleurig colbert met een vrij diep decolleté, een strakke, lichte spijkerbroek en goudkleurige puntpumps. Het kapsel van Palmen balanceert tussen netjes en slordig. De kuif staat rechtop, maar haar haren heeft ze achter de oren gestreken waardoor gouden oorbellen zichtbaar zijn. Ook draagt ze twee halflange gouden kettingen om haar hals, een gouden horloge en een aantal ringen aan haar vingers. Haar gezicht is zacht en vriendelijk, haar stem vrij laag. Alleen aan het begin van de uitzending – als haar net als iedereen gevraagd wordt naar het nieuws van de dag – spreekt ze met een wat hoge, zachte stem. Naast Palmen liggen als trouwe metgezellen een pakje Marlboro en een aansteker op tafel.

Palmen wordt geïntroduceerd door Van Dorp die haar vrij monotoon en met een uitgestreken gezicht aankondigt: “Connie Palmen. *Geheel de uwe* schreef zij. Een mooi boek. Goeienavond, wat is het nieuws van de dag van mevrouw Palmen.” Ze bedankt met een diepe hoofdknik en antwoordt: “Ja uh, ik las uh vanochtend in *De Volkskrant*, dat uh Pim Fortuyn.. uh genomineerd is voor de publieksprijs [veert beetje op, pretlichtjes in haar ogen] dus ik dacht met een beetje zelfspot, hoeveel postume eer kun je hebben [uitgestreken gezicht].” Er wordt zachtjes gelachen door Barend die met een onverstaanbare opmerking reageert en vervolgens het woord geeft aan Van Dorp voor diens nieuws van de dag. *Geheel de uwe* is het eerste onderwerp van gesprek aan tafel. Met de andere gasten wordt gesproken over het CDA – Nicolien van Vroonhoven is een nieuw Kamerlid – en met Henk Munting over de introductie van ‘Meld misdaad anoniem’. Barend is voor het grootste gedeelte de gesprekspartner van Palmen; Mulder en Van Dorp stellen maar een enkele vraag. Van Vroonhoven en Munting mengen zich niet in het gesprek, maar dat blijkt gebruikelijk te zijn, omdat Palmen dat zelf ook niet doet bij hun interviews, tenzij dat haar gevraagd wordt.

In het gesprek met Palmen, wat ongeveer zestien minuten duurt, wordt zowel expliciet over *Geheel de uwe* gesproken, als over Palmen zelf. De presentatoren lijken er vanuit te gaan dat de kijker de inhoud van het boek kent, want de plot wordt niet samengevat. Wel wordt er uitgebreid gesproken over het personage Salomon Schwartz en zijn gelijkenis met Ischa Meijer. *Geheel de uwe* wordt geïntroduceerd als het boek dat “vorige week verscheen [in] een oplage van honderdduizend exemplaren.” Barend schetst kort de hoofdfiguur en koppelt deze direct aan Meijer. Hij vraagt zich dan ook met de eerste vraag af, hoe Palmen erop gekomen is om wederom een boek over Meijer te schrijven:

FB: (...) Was het Ischa die je dwóng om dat weer te doen? Of was het de schrijver die daar niet los van kon komen? Hoe, hoe komt dat weer.

CP: Hoe zit dat. Nee, ik begon eigenlijk met een heel ander idee. Kheb niet... uhm om nog een boek over Ischa te schrijven. Ik heb dat na..naar mijn mening ook niet gedaan. Maar wel een spelletje gespeeld met [haalt diep adem] wat mensen denken dat ze over Ischa weten. [slikt] Uhm...

FB: Maar veel wat wij in het boek lezen, herkennen wij en is ook waarheidsgetrouw..!

In het gesprek dat volgt, verdedigt Palmen haar manier van werken en de keuzes die ze gemaakt heeft voor *Geheel de uwe*. Ze zegt in dit boek meer het type dat Meijer was, gebruikt te hebben, dan dat ze zijn persoon waarheidsgetrouw heeft neergezet. Hiermee spreekt ze over haar schrijverschap en uit het verdere gesprek blijkt dat Palmen liever hierover spreekt dan over haar eigen persoon, terwijl de presentatoren, in het bijzonder Van Dorp, het gesprek regelmatig richting haar persoon proberen te sturen. Van Dorp vraagt: “Mag ik weten... het heeft, je hebt er vier jaar over gedaan. [...] Wat waren dat voor vier jaren?” Palmen reageert hierop door haar aanpak als schrijver ter voorbereiding op het boek te vertellen, namelijk dat ze biografieën heeft gelezen en onderzoek heeft gedaan naar het fenomeen van fan. Iets verderop in het gesprek komt Van Dorp mijns inziens via een omweg op de hiervoor gestelde vraag terug. Terwijl Barend en Palmen nog spreken over de rol die Palmen aan verdriet geeft in haar boek en in hoeverre het haar inspiratiebron is geweest, interrumpeert Van Dorp Palmen:

HvD: Mag ik dan ook eens, ik heb óók nog een vraag over dat verdriet, want jij zegt in een prachtig interview met Dick Hofland: “zoveel verdriet, zoveel pijn. Angst om je nieuwe geliefde te verliezen. Er is geen moment van de dag dat ik niet bang ben.”

Hij legt de nadruk op de laatste zin en laat dan een stilte vallen zonder expliciet een vraag te stellen. Mijns inziens stelt Van Dorp hier dezelfde vraag als eerder in het gesprek, namelijk naar de manier waarop Palmen als persoon omgaat met het verlies van Meijer. Palmen gaat niet op zijn vraag in en

reageert met een enkel “Ja” waarop een stilte valt. Dan vraagt Van Dorp: “Is dat een moeilijke manier van leven?” en doelt hiermee op het leven met de angst voor het verlies van een geliefde. Wederom reageert Palmen hier niet op de feitelijke vraag, omdat ze het antwoord niet persoonlijk maakt, wat wel de intentie van Van Dorp lijkt te zijn. Palmen noemt het verdriet “een soort kleine bederver”, omdat het ervoor gezorgd heeft dat ze zich ervan bewust is anderen pijn te doen als zijzelf sterft. Door op deze manier te reageren – waarbij ze het antwoord niet persoonlijk maakt, maar beschouwend – toont Palmen zich een filosofe. Ze kan precies vertellen wat het verdriet met haar doet en welke ideeën en gedachten het bij haar oproepen heeft, zonder echt een inkijkje in haar ziel te bieden.

Vervolgens brengt Barend het gesprek op een heel ander onderwerp, namelijk Pim Fortuyns uitspraak op 25 november 2001: ‘At your service.’ Palmen wordt behoorlijk fanatiek tijdens dit gesprek door haar visie op deze uitspraak te verkondigen. Hier neemt Palmen de rol van publieke intellectueel op zich. Ze neemt namelijk vanaf de zijlijn een positie in, in een publiek debat ten overstaan van een niet-deskundig publiek. Odile Heynders schrijft over de publieke intellectueel: “S/He has critical knowledge and ideas, stimulates discussion and offers alternative scenarios in regard to topics of political, social and ethical nature, thus addressing non-specialist audiences on matters of general concern.”⁹⁰ Palmen vindt hem, zowel de uitspraak als de persoon, onverantwoordelijk en is het overduidelijk niet eens met de ideeën die Fortuyn had, bijvoorbeeld over immigranten. Barend krijgt niet meer de mogelijkheid om een gesprek te voeren over de relatie tussen de inhoud van *Geheel de uwe* en het gedrag van Fortuyn, wat duidelijk wel zijn idee was:

CP: Hij kon iets zeggen, hij kon het de volgende dag terugtrekken... Het was een kind. He? Een kind doet dat. Ja, mammië ik ga vanavond niet buitenspelen. Ja, nee, en dan toch gaan! [gefrustreerd]

FB: Maar herkende je dan ook een paar...

CP: [interrumpeert] Ja, sorry, morgen zal ik het zeker niet meer doen, en dan tóch weer doen.

FB: Maar kun je dan wel de parallel...

CP: [interrumpeert] Het was een volstrekt onbetrouwbaar iemand! (...)

Van Dorp breekt het gesprek af met de melding dat de reclame zo begint en er een pauze ingelast moet worden. Na de pauze wordt gesproken met de twee andere gasten en heeft Palmen, als enige van de tafel, een sigaret opgestoken. Het gesprek tussen Mulder en Van Vroonhoven loopt lichtelijk uit de hand. Van Dorp probeert dit gesprek af te breken door de band aan te kondigen, maar die staat nog niet klaar om op te treden. Dan pakt Barend toch het gesprek met Van Vroonhoven weer op, tot hilariteit van de gasten. Palmen roept uit: “Het gaat mis! Het gaat voor het eerst helemaal

⁹⁰ Heynders, O. (2015). p. 294.

mis! [glundert] Leuk!” Het gesprek met Van Vroonhoven duurt ongeveer tien minuten, waarna de band Kane optreedt. Dan volgt nog tien minuten een gesprek met Munting en wederom een pauze in verband met het reclameblok. Palmen heeft van de drie gasten de meeste spreektijd gekregen.

Na deze pauze is Palmen opnieuw onderwerp van gesprek. Nu gaat het niet over haar boek, maar over een uitspraak die ze heeft gedaan in de krant. Ze zei in een interview: “Ik ben op en top vrouw, maar ik leef mannelijk.” Tijdens de aankondiging van dit onderwerp voor de pauze, verstopt Palmen zich half gegeneerd achter haar hand, alsof ze er liever niet over wil spreken. Na de pauze licht ze de uitspraak toe door te vertellen dat ze niet kan schipperen en om die reden ervoor heeft gekozen geen kinderen te krijgen:

(...) ‘t Is een beperking van karakter, ik geef het onmiddellijk toe. ‘t Is eigenlijk een tekort. Een niet kunnen schipperen, niet ook nog kinderen kunnen krijgen en een boek kunnen schrijven. Dat niet kunnen combineren, dan wordt het een heel mannelijk leven.

Hoewel ook dit gesprek geleid wordt door Barend, is het wederom Van Dorp die de leiding overneemt en door interrumpen een nieuw onderwerp aandraagt:

CP: Ja, dat is zeker. Ja.

FB: En nu nog...

HvD: [interrumpeert] Waar gaat het volgende boek over?

FB: Ja

CP: [haalt diep adem] dat weet ik nu nog niet... ik weet dat altijd een beetje half... maar weetje dat zijn er maar zeven en dat moet ik dan weer...

HvD: Maar weetje Max Pam in de Haagse Post vroeg zich een beetje vertwijfeld af: moet dat weer over Ischa gaan?

Evenals in het gesprek van *NOS Laat* waar Maartje van Weegen probeerde Palmen en Marie Deniet gelijk te stellen, willen ook deze presentatoren het hoofdpersoon identificeren met een persoon uit de werkelijkheid. In het geval van *Geheel de uwe* betreft het Salomon Schwartz en Ischa Meijer. Palmen spreekt zich hier expliciet over uit: “Dat jullie zeggen: zou er een soort à la Ischa Meijer... (...) Ik zou niet ontkennen dat het erin zit... maar ik zal, de volledige gelijkschakeling daar ben ik het niet mee eens.”

Het gesprek eindigt met het onderwerp waar ook het interview bij *NOS Laat* mee eindigde; hoe Palmen de aandacht voor zichzelf waardeert. Het verschil is dat deze keer Meijer als ijkpunt dient: “Die aandacht die Ischa ook leuk vindt, of Salomon Schwartz, vind jij dat ook leuk?” Palmen zegt niet zo nodig op televisie te hoeven komen, dat dit voor haar “de moeilijkere kant” is. Ze zegt:

“Ik kom er maar heel w... Hè? Jullie hebben de 444ste uitzending en ik heb voor het eerst ‘ja’ gezegd.” Vermoedelijk ontdekte Palmen dat het toch niet helemaal zou kloppen als ze zou stellen dat ze *weinig* op televisie komt, waardoor ze nog net dat woord kan inslikken. Daarnaast suggereert deze uitspraak dat Palmen vaker is gevraagd door dit programma, maar dat ze tot deze dag daarvoor bedankt heeft. De kans is vrij groot dat dit bij meerdere programma’s het geval is en dat Palmen dus een gewilde gast is. Door inmenging van Mulder eindigt het gesprek vrij heftig, maar wel zichtbaar amicaal. Aan het einde van de uitzending verlaten de presentatoren en Mulder zoals gebruikelijk weer de tafel en blijven de gasten zitten. Alleen Palmen wordt door Mulder gevraagd om mee in de coulissen te gaan, waarnaar zij met de armen om elkaar heen vertrekken.

Als ik dit gesprek analyseer, valt het direct op dat Palmen niet voor honderd procent als auteur aan tafel zit, maar veeleer als denker en filosoof. *Geheel de uwe* is meer de aanleiding om te spreken over verdriet, liefde en lijden, maar ook over Pim Fortuyn dan dat het boek het onderwerp van het gesprek vormt. Inhoudelijk wordt over *Geheelde uwe* alleen gesproken in verband met de gelijkenis tussen het hoofdpersonage en Meijer. Ook de reacties die aangehaald worden, zoals die van Max Pam, gaan hierover. Kortom: er wordt wel expliciet over het boek gesproken, maar niet over de inhoud van het boek.

Uit dit gesprek wordt niet duidelijk of Palmen zich presenteert als schrijver volgens het roepings- of het beroepsmodel. Dit komt doordat er niet gesproken wordt over de manier waarop Palmen schrijver is geworden. Wel wordt gesproken over de manier waarop Palmen *Geheel de uwe* geschreven heeft, maar die informatie geeft geen antwoord op de vraag welk model in dit gesprek naar voren komt. De nadruk van het gesprek ligt meer op het schrijverschap, dan op de persoon van Palmen. Toch is er een andere identiteit van Palmen die nog meer benadrukt wordt, namelijk die van filosofe. Het posture van Palmen is hiermee dat van een belezen, intellectuele denker en deze autoriteit wordt ook aan haar gegeven door de tafelgenoten. Zij bevragen haar ideeën wel, maar zijn het niet oneens met haar. Wanneer zij haar gesprek over Fortuyn moet afbreken vanwege de reclameblok, zegt Mulder teleurgesteld: “Moet dat echt?” waarop Van Dorp licht geïrriteerd op reageert: “Ja Jan, natuurlijk moet dat echt. Alsof je voor het eerst hier aan tafel zit.”

Aan non-discursieve elementen valt op dat Palmen netjes, vrouwelijk en lichtgekleurd gekleed is. De keuze voor een colbert is voor het posture van Palmen niet zo opvallend, ook bij *NOS Laat* en Sonja Barend droeg ze een jasje. Bovendien waren alle tafelgenoten in deze uitzending in een colbert gestoken. Aan het begin van de uitzending wordt zelfs expliciet gesproken over het jasje en overhemd van Jan Mulder. Maar in tegenstelling tot de eerdere besproken uitzendingen, is Palmen nu niet in het zwart, maar lichtgekleurd en uitgesproken vrouwelijk gekleed. Ze draagt verschillende sierraden en haar strakke, getailleerde kleding markeren haar vrouwelijkheid. Van Barend ontvangt ze aan tafel een indirect compliment op haar uiterlijk:

En naar aanleiding van dat boek werd u geïnterviewd door Provinciaals Zeeuwse Courant, Henk memoreerde dat al, en daar zei u een prachtige zin: 'Ik ben op en top vrouw' **nou dat zien we ook wel**, 'maar ik leef mannelijk.'

De reden voor deze opvallende non-discursieve elementen is eigenlijk niet te achterhalen. Mede doordat ik niet weet hoe Palmen in niet besproken uitzendingen gekleed ging, kan ik de uiterlijkheden niet verder analyseren.

De afstand tussen presentatoren en gasten is veel minder afstandelijk dan dat bij *NOS Laat* het geval was. Net als bij Sonja Barend wordt aan tafel iedereen getutoyeerd, alleen Henk Munting wordt gevousvoyeerd. De gelijkwaardigheid tussen gast en gastheer is ook zichtbaar in de ronde tafel waaraan gezeten wordt. Er is enige hiërarchie merkbaar omdat Van Dorp meestal de aankondigingen doet en bepaalt hoe het programma ingedeeld wordt. Frits Barend gaat hier eenmaal – zoals eerder gezegd: tot hilariteit van de gasten – dwars tegenin door toch verder in gesprek met Van Vroonhoven te gaan, terwijl Van Dorp feitelijk de band had aangekondigd. In de gesprekken wordt veel geïnterrupteerd. Meestal gebeurt dit door de presentatoren of Jan Mulder, maar ook Connie Palmen laat niet altijd de ander uitspreken. De sfeer is amicaal en er worden over en weer veel grapjes gemaakt. Misschien dat hierin ook de identiteit van het programma een rol speelt en dat de ongedwongen sfeer hoort bij de commerciële omroep. Doordat het gesprek minder over het schrijverschap van Palmen gaat of over het boek, is het feitelijk geen literair interview. Om deze reden is het lastig vast te stellen welk type geïnterviewde Palmen in dit gesprek is. Toch denk ik dat 'traditionalist' voor dit gesprek het best passend is, omdat Palmen niet zichzelf als persoon op de voorgrond plaatst, maar haar werk en haar ideeën. Dit is bijvoorbeeld goed zichtbaar in het gedeelte over Fortuyn. Zodra Palmen daarover het woord heeft, is ze haast niet meer te stoppen en krijgt Barend niet de gelegenheid de leiding over het gesprek terug te nemen.

Concluderend komt uit deze uitzending een posture van Palmen naar voren waaruit blijkt dat zij meer is dan alleen schrijver en dat zij ook als zodanig wordt tegemoet getreden. Naast schrijver is Palmen namelijk ook filosoof en in de gesprekken over verdriet, liefde en Pim Fortuyn presenteerde zij zich als iemand die veel over deze onderwerpen heeft nagedacht. Zij presenteerde zich dan ook als publieke intellectueel. Hoewel de presentatoren erg benieuwd waren naar de privé Palmen en haar persoonlijke verdriet omtrent het verlies van Meijer, toont ze zich amicaal, doch met gepaste afstand. Duidelijk maakte Palmen hier onderscheid tussen haar privépersoon en haar publieke persoon. Iedereen wist van haar persoonlijke verlies van Meijer, maar Palmen laat niet toe dat men daarover meer te weten komt dan dat ze als publiek persoon heeft getoond onder andere in haar boeken. In deze uitzending verzet Palmen zich wederom tegen het imago een autobiografisch

schrijver te zijn. Hoewel ze toegeeft bewust gebruik gemaakt te hebben van persoonlijke eigenschappen van Meijer, spreekt ze het tegen het hoofdpersonage gelijk te kunnen stellen met Meijer. Tijdens de uitzending is er regelmatig ruimte voor grapjes en is de afstand tussen presentatoren en gasten niet zo heel groot. Ten slotte viel op dat Palmen vrouwelijk gekleed ging en ontving ze hierop ook een indirect compliment van Barend. Het imago en posture liggen niet ver bij elkaar vandaan en de verschillen, vooral met betrekking tot haar schrijverschap, zijn in het gesprek direct bespreekbaar gemaakt.

H4.2.4 Pauw en Witteman: 28 februari 2007

Genre:	Praatprogramma
Omroep:	NPS
Tijdstip:	22:58u
Lengte (prog./item):	0:51:14u / 0:18:04u
Interviewer(s):	Jeroen Pauw & Paul Witteman
Medegasten:	Jacqueline Cramer, Wilma Du Bois

Afb. 4: 'Bij Pauw & Witteman 28-02-2007'

Net als bij *Barend en Van Dorp* zitten de gasten gedurende de gehele uitzending met de presentatoren aan tafel. Waar Barend en Van Dorp hun gasten aan het begin van de uitzending naar hun nieuws van de dag vragen, vragen Jeroen Pauw en Paul Witteman hun gasten om commentaar naar aanleiding van een nieuwsfeit. Wat dit nieuwsfeit is, wordt duidelijk in de aankondiging van het programma: “Het is woensdag, woensdag 28 februari, de dag dat Fidel Castro weer eens van zich liet horen. Welkom bij Pauw & Witteman.” Ook aan Palmen wordt gevraagd of Fidel Castro voor haar een held was, maar nee: “Nee, ik had er helemaal niets mee. Ik was al te veel met mezelf bezig.” Waarop Jeroen Pauw reageert: “Ook toen al!” “Ja,” antwoordt Palmen en iedereen barst in lachen uit. De toon voor de uitzending is gezet, want er wordt vaak, en veelal door Palmen zelf, gelachen.

In deze uitzending draagt Palmen een roze coltrui, de rest van haar kleding wordt niet zichtbaar vanwege de setting van het programma. Qua make-up heeft Palmen licht paarse oogschaduw op en verder draagt ze een aantal ringen om haar vingers en witte oorhangers. De andere tafelgenoten zijn wat netter gekleed; veelal een jasje en/of een blouse. Hierdoor valt Palmen op en heeft ze een wat nonchalante uitstraling. Dit komt ook in haar houding naar voren. De andere twee gasten zitten netjes, hebben de handen gevouwen op tafel of gebruiken die ter ondersteuning van hun verhaal. Palmen daarentegen heeft vaak haar ellebogen op tafel of zit achterover geleund in haar stoel. In het algemeen is ze wat beweeglijker en neemt ze verschillende spreek- en luisterhoudingen aan, in tegenstelling tot haar medegasten. Hierboven noemde ik het al kort: het valt op dat Palmen vaak moet lachen. Als de nieuwe minister van milieu en ruimtelijke ordening,

Jacqueline Cramer, enthousiast vertelt over haar ambities om Nederland klimaatneutraal te maken, stelt Pauw voor: “U zou toch kunnen zeggen: ik ga afspreken, als overheid, met (...) de energieleveranciers dat zij gratis die spaarlampen leveren?” De minister gaat niet op dit specifieke voorstel in en dan vraagt Witteman: “Dat is toch een leuk ideetje van meneer Pauw?”, waarop de minister uitlegt waarom ze niet op dit specifieke plan reageert. Op de achtergrond hoor je Palmen al hikken van de lach en al spotlachend: “Leuk idee!” wordt ze in beeld gebracht.

Als laatste item van deze uitzending, op minuut 32:59u, komt Palmen met *Lucifer* aan bod. Aan het begin van de uitzending werd Palmen door Witteman geïntroduceerd met:

Lang geleden, 25 jaar geleden, viel een Amsterdamse actrice 40 meter diep in een Grieks ravijn. Te pletter. Dood. Was het moord? Een ongeluk? Zelfmoord? Connie Palmen schreef een boek en ontrafelde het probleem en er is nu al het nodige over te doen. En daarover praten we met Connie Palmen zelf.

In het gesprek worden voornamelijk het boek besproken en de reacties die het heeft opgeroepen. Allereerst vraagt Pauw hoe Palmen ertoe kwam dit boek te schrijven en wat de casus is die zij hierin behandelt. Al vrij snel onderstreept Palmen dat haar personages fictieve figuren zijn en dat er dus niet gesproken kan worden over Peter Schat en Marina Schapers. Als het over haar boek gaat, zijn het Lucas Loos en Clara Wevers. Net zoals in de andere besproken uitzendingen, benadrukt Palmen ook hier het belang om fictie en werkelijkheid gescheiden te houden. Wanneer Witteman vraagt waarom Palmen er dan toch voor gekozen heeft de grens tussen fictie en werkelijkheid in de roman zo dun te maken, door onder andere Peter Schat met naam en toenaam te noemen, reageert Palmen:

Omdat ik vind dat deze hele tijd, en dat is begonnen in de vorige helft van de vorige eeuw, en dat heeft inmiddels al monstrueuze vormen aangenomen, om dat heel onze tijd daarover gaat: fictie is zó vermengt met werkelijkheid, dat je er bijna een duizelingwekkend gevoel van krijgt. Elk journaal dat je bekijkt, uhm zie je die malle verstrengeling van fictie en werkelijkheid.

Ter illustratie noemt Palmen dat er bij nieuwsfeiten foto's worden getoond die helemaal niets met het feit (hoeven) te maken te hebben en dat het nieuws daardoor gemanipuleerd wordt. Hiermee toont Palmen zich mijns inziens een geëngageerd schrijver die de noodzaak ervaart om de lezer een spiegel van de tijd voor te houden. Pauw en Witteman gaan niet verder op dit punt in, maar vragen door naar het waarom. Eén van de personen die Palmen heeft gesproken in haar onderzoek naar de gebeurtenis van Schapers, heeft in de krant die week verontwaardigd gereageerd op het boek.

Stephan Sanders schreef in *Vrij Nederland*, en Witteman parafraseert: dat “hij zich door je misbruikt voelt en dat je een monstrem heb geschapen. Hij bedoelt daarmee niet zozeer het boek, maar wel de figuur Peter Schat.” Loos komt er namelijk als personage niet al te best af en de zoon van Schat leeft nog. Dan blijkt dat Palmen met de zoon, Bas Schat, uitgebreid heeft gesproken over haar plannen voor dit boek en dat hij het leuk vond. Verder heeft Schat volgens Palmen de “vrijbrief” om een historische figuur naar de hand van de kunstenaar te zetten zelf gegeven, doordat hij met zijn werk onder andere “zijn eigen Tchaikovsky” heeft geschapen. Ze onderkent wel dat het heel moeilijk is “om een roman te lezen over iemand die jij kent: je kunt die afstand heel moeilijk aanbrengen, het is onaangenaam!” Ze noemt hierbij ter illustratie dat er over haar een soapserie werd gemaakt: *Driving miss Palmen*. Dit was voor haar “onaangenaam, maar het blijft gerechtvaardigd.”

Doordat Palmen zich haast moet verdedigen voor haar onderwerpkeuze van de roman en haar manier van werken, ligt de nadruk van dit gesprek meer op het schrijverschap dan op de persoon van Palmen. Over haar wordingsproces als schrijver wordt niet gesproken. Aangezien dit bij Sonja Barend en bij *Barend en Van Dorp* ook geen onderwerp van gesprek was, interpreteer ik dit uitblijven als de bevestiging dat Palmen een gevestigd schrijver is. Niemand is na haar debuut nog geïnteresseerd of Palmen daadwerkelijk schrijver is en hoe ze daartoe is gekomen. Het interview zelf verloopt vrij gecontroleerd. Een aantal keer wordt geïnterrupteerd, voornamelijk door Palmen zelf als ze nog niet mee wil gaan naar het volgende punt dat de presentatoren aan willen snijden. Dit vindt bijvoorbeeld plaats als Palmen spreekt over de soap die over haarzelf gemaakt is terwijl Pauw wil weten of Bas Schat het boek kan waarderen:

CP: (...) ze hebben ooit een soap over me gemaakt *Driving miss Palmen*, hè? Het is onaangenaam. Maar het blijft gerechtvaardigd.

JP: En hij kan alleen....

CP: [interrumpeert] Hè? Ik wist, ik zag mezelf terug als een Hindi-sprekende... dronken...uhhlap, die met Daphne Dekkers moest omgaan. Dat...

JP: [spottend] Ja, dat is ook niet mis.

CP: Dat was.... [iedereen lacht] Nee, dat is best moeilijk!

JP: Ja

PW: Maar hij kan ermee leven?

Tijdens dit korte gesprekje, dat dient als zijspoor van het interview, toont Palmen zich een raconteur. In tegenstelling tot de eerdere besproken uitzendingen plaatst ze eventjes de spotlights op zichzelf en maakt ze een cynisch grapje over de soap en hoe zij daarin geportretteerd is. Dit is niet nog eerder voorgekomen, eerder hield ze de aandacht juist bij haar persoon vandaan. De rest van het interview

gedraagt Palmen zich meer als traditionalist. Ze spreekt voornamelijk over het boek en hoe ze als schrijver daaraan gewerkt heeft. Over haar persoon komt de kijker, buiten bovenstaand fragment om, niets te weten.

Concluderend vind ik het opvallend dat Palmen met dit boek zich in bepaalde mate een geëngageerd schrijver toont, maar bijvoorbeeld over Fidel Castro geen mening heeft. Het grapje van Pauw, dat ze toen al te veel met zichzelf bezig was, incasseert ze dan ook lachend. Ook in deze uitzending voelt Palmen zich, sterker dan anders, weer genoodzaakt om haar manier van werken uit te leggen en te verdedigen. Wat ze schrijft is geen werkelijkheid maar fictie, hoe waargebeurd het verhaal dat ze schrijft ook lijkt te zijn. Mensen die dit niet doorhebben, hebben het volgens haar niet helemaal begrepen. Ook in dit gesprek krijgt Palmen de autoriteit om als denker te spreken over de liefde. Op de vraag van Pauw wat deze mensen, Peter Schat en Marina Schapers, bij elkaar doen reageert Palmen:

(...) waar ik op uitkom is dat je ook een verbintenis aangaat. Een liefdesverbintenis kúnt aangaan die gedoemd is om te mislukken. Dat het eigenlijk een hele veilige kerker is om je liefde in te beleven. Je denkt: het kan niet lukken, ja want uhh deze man houdt van mannen en ik zoek het zelf wel uit. Dat datjedat uhm ja dat je als het ware trouwt met een mislukking. En dat doe je waarschijnlijk om om je eigen tekortkomingen ... niet onder ogen te hoeven zien of ze te mogen houden.

Ten slotte heeft Palmen ook in deze uitzending een nonchalant en jongensachtig posture, ondanks de roze trui. Ze gedraagt zich niet stijfjes en beheerst zoals de andere gasten, maar leunt gerust met haar hoofd op haar handen of schaterlacht met haar hoofd in haar nek. Ze geeft wat jeu aan de uitzending waardoor ik haar ook heb getypeerd als raconteur.

H4.2.5 Eva Jinek op zondag: 20 november 2011

Genre:	Actualiteiten, nieuws
Omroep:	WNL
Tijdstip:	09:29u
Lengte (prog./item):	0:55:22u / 0:18:58u
Interviewer(s):	Eva Jinek
Medegasten:	Ben Knapen, Reinout Oerlemans

In deze uitzending is een heel andere Palmen zichtbaar dan in de eerdere uitzendingen. Met Eva Jinek praat ze over het verlies van haar man Hans van Mierlo. Dat verlies is van haar af te lezen. Palmen is erg donker gekleed: zwarte

Afb. 5: 'Bij Eva Jinek 20-11-2011'

Afb. 6: 'Bij Pauw & Witteman 10-11-2011'

broek en trui, en een grote bruine sjaal om haar schouders. Haar haren liggen dof en plat, en haar gezicht is diep gegroefd. Het is duidelijk te zien dat Palmen erg is afgevallen. De broek, haar armband, alles zit ruim om haar lichaam. Naast de grote, vitale Reinout Oerlemans zit Palmen als een klein hoopje mens op de bank. Jinek zegt in de introductie ‘vereerd’ te zijn dat Palmen hier is. Tien dagen eerder was ze bij Pauw en Witteman te gast, ook om te spreken over haar boek *Logboek van een onbarmhartig jaar*, maar daar is toch meer aandacht aan haar uiterlijk besteed (vergelijk: Afb. 5 & 6). Dit uiterlijke verschil kan ook een oorzaak hebben in het tijdstip van optreden. *Eva Jinek op zondag* is namelijk een ochtendprogramma, een niet veelvoorkomend tijdslot in de televisie-optredens van Palmen (zie H3.2.3).

Jinek introduceert Palmen met: “Ze schreef een aangrijpend, maar ook schaamteloos eerlijk boek over de dood van haar man Hans van Mierlo.” Dit gesprek is het eerste interview van de uitzending en neemt bijna een halfuur in beslag. Voor de andere twee gasten blijft daardoor aanzienlijk minder tijd over. Zowel Oerlemans als Palmen worden door Jinek met de voornaam aangesproken. Ben Knapen, staatssecretaris van Europese Zaken, wordt als enige gevousovoyeerd. Inhoudelijk gaat het gesprek met Palmen voornamelijk over Palmen als persoon en het verlies van haar man. Het boek, *Logboek van een onbarmhartig jaar*, dient hierbij als aanleiding. Zoals Van Dorp benieuwd was naar de vier jaren waarin Palmen aan het boek *I.M.* schreef, zo vraagt Jinek ook door over de rouwperiode:

CP: (...) Ik denk juist datje net als in uh een verliefdheid eigenlijk in een beetje ontoerekeningsvatbaar bent, en zo’n eerste jaar...

EJ: Ja

CP: Uh, en dat je jezelf ook verrast, dat je dingen doet die die je normaal gesproken niet zou doen. ’t Is een licht ontremde staat... Je bent uuhm een beetje gevaarlijk, zowel voor jezelf als voor...

EJ: [interrumpeert] Wat is iets wat je hebt gedaan wat je normaal niet zou doen?

CP: Ik zou normaal veel omzichtiger met andere mensen omgaan en ook wel met mezelf.

Hiermee legt Jinek de nadruk op de persoon van Palmen en niet op haar schrijverschap. Ook tegenover Jinek houdt Palmen zichzelf op de achtergrond in de beantwoording van de vraag en treedt ze niet in detail. Het is opmerkelijk dat Palmen in de wereld van haar boek openhartiger over zichzelf spreekt, dan in de buitenwereld, zonder de bescherming van het literaire en de kunstvorm.

Jinek stelt wel enkele vragen over het schrijverschap van Palmen. Ze vraagt naar de aanleiding van het schrijven en waarom Palmen het boek heeft gepubliceerd, en het logboek niet voor zichzelf gehouden heeft. Ook hier toont Palmen zich, net als bij *Lucifer*, een schrijver met een missie in de maatschappij, want ze zegt het boek geschreven te hebben om een gat te dichten in de

rouwliteratuur. Enerzijds schreef Palmen het logboek om deze rouwperiode voor haarzelf niet te vergeten, maar tegelijkertijd schreef ze het puur voor haar lezers:

(...) Ik merkte.. al die... uh boeken die ik over rouw gelezen heb, dat dát juist weggelaten wordt. Die wat dierlijke staat, dat ongelooflijk... fysieke van rouw, het fysieke van pijn, fysieke van lijden. 'k Denk dat dat, dat dat nog nooit ergens zo beschreven is.

Hiermee is Palmen niet alleen een schrijver met een missie in de maatschappij, maar ook een schrijver met een singulier posture die zichzelf apart zet van de andere schrijvers. Ze heeft naar eigen zeggen namelijk iets geschreven wat nog niet eerder is beschreven.

Tegen het einde van het gesprek leest Jinek wat negatieve reacties voor uit recensies. Deze reageren voornamelijk op de persoon van Palmen en veel minder op de inhoud van het boek. Hoewel Palmen bij dit boek wat meer opzag tegen de recensies, omdat "het [...] geen roman [is]" en ze de bescherming van "het literaire" miste, trekt ze zich de recensies niet heel erg aan: " 'k vind: alles wat ik publiceer mag gerecenseerd worden, hoe ze het ook doen." Dat het verdriet Palmen gebroken heeft, is goed zichtbaar. Zowel in kledingkeuze als aan lichamelijke kenmerken. Maar binnen de literaire wereld is ze onbreekbaar. Door dit boek te schrijven, ervoer Palmen weer kracht: "[Ik, JB] kreeg daarmee wel iets terug van ... waar ik het verder mee moet doen dat je, dat ik dat uhm, op z'n minst nog schrijver ben."

Het gesprek verloopt vrij ordelijk. Een aantal keer wordt er geïnterrupteerd, maar niet op een onaangename wijze. Jinek vertelde aan het begin van de uitzending dat zij Palmen als persoon helemaal nog niet kende, misschien dat daar de wat eerbiedige afstand vandaan komt. Eenmaal ontstaat er een ietwat ongemakkelijk situatie, omdat Jinek zich vergist of omdat Palmen geen antwoord wil geven:

EJ: Ja. Je schrijft in het boek ook: 'Het gif moet eruit.' Is het gif eruit?

CP: Schrijf ik dat in m'n boek?

EJ: Ja, dat dacht ik wel.

CP: O...

EJ: [lacht]

CP: [trekt verbaasd gezicht]

EJ: Of heb ik dat ergens anders gelezen.. Ik meen me dat te herinneren.

Jinek redt zich gemakkelijk uit de situatie door over te schakelen op een andere vraag, waardoor het ongemak beperkt blijft. Toch is deze scène wel tekenend voor dit interview. Hoewel Palmen zichzelf niet op de voorgrond plaatst, toont ze zich wel meester over het gesprek. Er gebeurt niets buiten haar wil om en Jinek voegt zich hiernaar. Dit blijkt ook uit een eerder gedeelte in het gesprek naar

aanleiding van het tweede fragment dat Jinek toont. In dit beeldfragment leest Palmen een stukje voor uit het werkdocument vanaf haar laptop. In het definitieve boek blijkt een verandering opgetreden te zijn, omdat Palmen ‘zijn geslacht’ veranderd heeft in ‘zijn handen’. Wanneer Jinek vraagt waarom Palmen deze keuze heeft veranderd, verzucht Palmen haast verveeld: “Of ik het nu wel of niet gedaan heb, het gaat alleen maar daar over [lacht beetje].” Jinek haast zich dan te zeggen niet één van de velen te willen zijn, maar redt de situatie pas als ze overstapt op een geheel ander onderwerp.

Als geïnterviewde gedraagt Palmen zich als de traditionalist die het werk op de voorgrond plaatst en niet haar eigen persoon. Hoewel in dit gesprek het daadwerkelijke boek maar zijdelings besproken wordt, kies ik toch voor dit type, omdat Palmen ook een denker is en haar ideeën over rouw eerder bij haar werk dan bij haar persoon horen.

H4.2.6 De Wereld Draait Door: 31 augustus 2015

Genre: Praatprogramma, praatprogramma
 Omroep: VARA
 Tijdstip: 19:01u
 Lengte (prog./item): 0:50:13u / 0:13:51u
 Interviewer(s): Matthijs van Nieuwkerk
 Medegasten: Antoinette Scheulderman

Afb. 7: ‘Bij DWDD 31-08-2015’

Tussen het verschijnen van *Logboek van een onbarmhartig jaar* en *Jij zegt het* zit vier jaar, terwijl tussen de meeste boeken van Palmen twee jaar zit. Van Nieuwkerk zegt dan ook tegen zijn tafeldame ter introductie op het programma: “(...) Connie heeft een nieuwe roman, Connie Palmen. Een hele bijzondere roman. Het heeft lang geduurd trouwens ook (...).” Palmen ziet er oud uit, ze begint grijs te worden en heeft grove rimpels in haar gezicht. De kleding die ze draagt zit los om haar lichaam, alsof ze erin kan verdrinken. Het kapsel is nog even wild als altijd en de kleuren die ze draagt zijn zwart en wit. Verder heeft ze enkele gouden sieraden om. Qua uiterlijk is Palmen een broze, oudere vrouw geworden.

Bij de start van het gesprek lijkt ze niet helemaal aanwezig. Van Nieuwkerk stelt dat het voor de kijkers wellicht nodig is om kort uit te leggen wie Sylvia Plath en Ted Hughes zijn en verwacht dat Palmen begin met praten.

MvN: Wij kennen ze misschien iets minder goed...

CP: Ja, heel heel prima! ... Ooh! [grote ogen] die moet ik ook [stottert] O, mooi...

MvN: Ja, natuurlijk.

CP: O! Ik dacht dat je met filmpjes begon [breed handgebarend]

MvN: Nee, neenee dit is zelf doen.

CP: [gaat ervoor zitten] Nouja, Sylvia Plath uuhmm is eigenlijk pas postuum beroemd geworden (...)

Op een gegeven moment neemt Van Nieuwkerk de introductie van het stel toch over en vraagt een kleine minuut later:

MvN: Zeg ik dat goed?

CP: Fantastisch [lacht] Werkelijk. [Iedereen lacht]

MvN: Ja.

CP: Ben blij dat je het even overneemt. Het is zo'n vermoeiend begin eigenlijk hè voor mij! Nee, je zegt het heel goed... (...)

Het gesprek gaat dus voor het grootste gedeelte over de inhoud van het boek: wie de personages zijn en wat voor Palmen de aanleiding is geweest om het boek te schrijven. Aan het einde van het gesprek leest Palmen de eerste regels van het boek voor om de kijker te verleiden zélf de rest te gaan lezen.

De nadruk ligt op de manier van werken en het schrijverschap van Palmen en niet op haar persoon. Scheulderman vraagt hoe het voor Palmen is om in de huid van iemand anders te kruipen, in het bijzonder omdat onlangs *Ica* is verschenen waarvoor Eva Posthuma- de Boer zich ingeleefd heeft in het leven van Palmen. Palmen reageert dan door te zeggen dat Posthuma- de Boer gefascineerd is door de publieke persoonlijkheid van Palmen. Hiermee maakt Palmen wederom onderscheid tussen werkelijkheid en fictie, maar op een ander niveau dan in de meeste, voorgaande gesprekken. Zowel Posthuma- de Boer als Palmen hebben zich voor hun hoofdpersonage(s) alleen kunnen baseren op documentatie; boeken, interviews etc. Hieruit komt volgens Palmen een ander persoon tevoorschijn dan de mens van alle dag. Ze zegt dat ze Posthuma- de Boer alleen kent "uit de wandelgangen" en slechts een aantal keer heeft ontmoet en gesproken. Posthuma- de Boer heeft dus niet de échte Palmen beschreven, maar slechts een onderdeel van haar of één verschijningsvorm van Palmen. Tweemaal eerder maakte Palmen onderscheid tussen haar privé- en haar publieke persoon. Het duidelijkst is dat bij *Pauw en Witteman*, waar ze sprak over 'de soap' waarin ze was geportretteerd. Maar ook bij *Barend en Van Dorp* maakte Palmen mijns inziens onderscheid tussen deze twee 'persona' door zich niet uit te laten over haar persoonlijk verdriet en rouwproces.

In het gesprek wordt ook de denker Palmen aan het woord gelaten. Ze spreekt over hoe gruwelijk de daad van zelfmoord is en over passie dat ook lijden is. Van Nieuwkerk stelt in dit gesprek één vraag naar de persoon Palmen, namelijk of zij wel eens zo'n gepassioneerde liefde heeft gehad.

Palmen reageert dan door de vraag bevestigend te beantwoorden, maar in plaats van te noemen met wie ze die relatie had, vertelt ze wat het inhoudelijk voor haar betekent:

Ja, ik ik ik herken me wel in de, in elk geval in de hang naar dat simbiotische en de hang.. en aan die.. in die grote hechting en en ook eigenlijk in dat Katholieke, hè? Daar speel ik nog wel mee, dat verlangen om te verdwijnen in iemand, of om op te lossen hoe tijdelijk dan ook. Dat herken ik goed ja. Het gesprek verloopt in het geheel vrij ordelijk en er wordt dan ook weinig geïnterrupteerd. Omdat Palmen een aantal keer grapjes maakt, onder andere over zichzelf, typeer ik haar in dit gesprek als raconteur en traditionalist. Als Palmen het verschil tussen Plath als Amerikaanse en Hughes als bescheiden Engelse man uitlegt, zegt ze over Plath: “Het is een waterval, ze kletst, ze ratelt, ze stelt zich aan, ze is overdreven, nou, zoals ik nu een beetje doe,” waarop iedereen lacht. Over de inhoud van het boek spreekt ze heel serieus, maar als het op de persoon komt, zoals bovenstaand voorbeeld, dan maakt Palmen er een grapje van. Zo ook over Van Nieuwkerk. Hij vergelijkt zijn eigen liefdesleven met de passievolle relatie tussen Hughes en Plath en concludeert dat het zijne daar wel wat bleek bij afsteekt. Palmen reageert met: “Ja, maar jij bent al dertig jaar getrouwd!”, wat natuurlijk zwaar overdreven is. Toch plaatst Palmen meer haar werk op de voorgrond dan zichzelf. Aan tafel bespreken ze voornamelijk het boek en de casus die daarin besproken wordt, waardoor Palmen zich ook een traditionele geïnterviewde toont.

H4.3 Conclusie kwalitatieve analyse

In bovenstaande sectie heb ik een zestal fragmenten – verspreid over de jaren – geanalyseerd aan de hand van een observatielijst. Daarbij heb ik gelet op waar in het gesprek de meeste nadruk lag; of er expliciet over het boek wordt gesproken; wat opvalt aan non-discursieve elementen; hoe het gesprek verloopt en of Palmen zich uitspreekt over de manier waarop zij schrijver is geworden.

Van tevoren dacht ik dat de fragmenten goed vergelijkbaar zouden zijn, omdat het genre overeenkwam en Palmen in ieder fragment in de studio aanwezig is en geïnterviewd wordt. Bij nader inzien lijken de meeste fragmenten inderdaad veel op elkaar en waren de uitzendingen van *NOS Laat*, *Barend en van Dorp*, *Eva Jinek op zondag*, *Pauw en Witteman* en *De Wereld Draait Door* goed te vergelijken. De uitzending van *Sonja op zaterdag* waarin de AKO-literatuurprijs 1995 werd uitgereikt viel een beetje uit de toon. Ten eerste is dat omdat tijdens het gesprek Palmen met nog vier andere schrijvers aan tafel zit en het gesprek dus niet primair met haar gevoerd wordt. Hierdoor ging het gesprek meer thematisch over autobiografisch schrijven en niet over de boeken of de schrijvers zelf. Ten tweede verliep het gesprek in het algemeen wat stroef, wat wellicht te maken had met spanningen omtrent de prijsuitreiking. Toch is het posture van Palmen dat uit dit gesprek met Sonja

Barend naar voren kwam, goed bruikbaar voor Palmens auteursbeeld. Bij ieder fragment heb ik kort concluderend opgeschreven wat opviel aan het posture en imago van Palmen. Hieronder zal ik deze gegevens samennemen en, waar mogelijk, een ontwikkeling in het posture en/of imago van Palmen schetsen.

Het meest terugkerende onderwerp, en daarmee de botsing tussen imago en posture die altijd weer plaatsvindt, gaat over de grens tussen feit en fictie. Is Palmen Marie Deniet? Staat Salomon Schwarz gelijk aan Ischa Meijer? Waarom beschrijft Palmen het leven van twee mensen die ze niet heeft gekend? Ook bij Sonja Barend wordt het werk van Palmen geschaard onder autobiografische literatuur. Palmen reageert dan: "Kijk, je hebt voortdurend de neiging om te gillen van: nee het is geen autobiografie." Dat de vraagstelling naar de grens tussen feit en fictie regelmatig terugkomt, getuigt van een discrepantie tussen imago en posture. Het imago van Palmen is dat ze schrijft over de werkelijkheid en dat de dingen die ze beschrijft ook echt gebeurd zijn. Pauw en Witteman denken in eerste instantie dat Palmen met *Lucifer* het raadsel rondom de dood van Marina Schapers heeft opgelost. In de aankondiging zegt Witteman: "Connie Palmen schreef een boek en ontrafelde het probleem (...)." Zodra er over de dood van Schapers wordt gesproken, maakt Palmen duidelijk dat haar personages gebaseerd zijn op de genoemde figuren, maar daar niet gelijk aan staan. Hiermee gaat ze in tegen het voorgestelde imago en presenteert ze zichzelf als schrijver die zich laat inspireren door de werkelijkheid en daar een spelletje mee speelt, zoals ze zegt over Salomon Schwartz. De truc zit hem, wat Palmen betreft, in wat je op de voorkant van het boek zet. Het woord 'roman' biedt haar en de personen die model staan voor de personages, bescherming. Dat woord is de ontsnapping aan autobiografisch schrijven. Bij Jinek zegt Palmen juist die bescherming gemist te hebben toen het logboek gepubliceerd werd. Om die reden was Palmen ook wat meer huiverig voor de reacties die zouden komen, maar desalniettemin mogen critici alles schrijven wat ze willen. Toch blijkt dat Palmen het al vrij snel vervelend vond dat haar steeds weer opnieuw de vraag naar het autobiografische gehalte gesteld werd. Bij Sonja Barend kon Palmen mijns inziens net op tijd een irritatie wat dit betreft onderdrukken:

(...) ik geloof dat ik het heel weinig heb gehad over autobiografie. Iedereen ging er dit keer zó van uit. Dat ik dacht van: god die discussie blijft me bespaard! **Dat ik er nu toch weer...** [kriebelt aan kin] ja, uh, nee ik dacht: die discussie blijft me bespaard. (...)

In de uitzendingen werden regelmatig reacties op het zojuist gepubliceerde werk besproken. Bij *De wetten* zijn deze recensies allemaal zeer positief, maar door de tijd heen ontstaan er negatieve geluiden. *De vriendschap* ontvangt de AKO- literatuurprijs 1995, maar Vanderbroucke vertelde in de uitzending het einde van het boek wat tegen te vallen. Dan komen *I.M.* en *Geheel de uwe* waardoor

recensenten en Barend en Van Dorp zich afvragen of het volgende boek wederom over Ischa Meijer zal gaan. Blijkbaar zijn ze het een beetje beu om op iedere pagina herkenning te hebben met een persoon die ze zelf gekend hebben.⁹¹ Bij het gesprek over *Logboek van een onbarmhartig jaar* leest Jinek een aantal zeer negatieve reacties voor, die niet op het boek zelf reageren maar op de schrijfster. De waardering voor Palmen lijkt gekelderd. Het contrast tussen recensenten die Palmen bij haar debuut de hemel in prezen en die haar precies tien jaar later de grond in trappen met reacties als: “Huilie huilie verhaal, exhibitionisme van leed” is ontzettend groot. Reacties op haar laatste boek *Jij zegt het* werden niet besproken in *De Wereld Draait Door*, vermoedelijk omdat het boek pas de volgende dag in de winkel zou liggen.

Het is lastig om op deze plaats uitspraken te doen over een eventuele uiterlijke verandering van Palmen. Natuurlijk is goed zichtbaar dat Palmen door de jaren heen ouder, grijzer en meer gegroefd is geworden. De tijd en haar rouw zijn hier mede debet aan. Over het algemeen heb ik het posture van Palmen wat de non-discursieve elementen betreft, aangeduid als ‘jongensachtig’ en ‘nonchalant’. Het ongemakkelijk schuiven op de stoel of het kriebelen in de haren na een ongepaste of half ingeslikte opmerking, zijn in vrijwel alle uitzendingen terug te vinden. Dat Palmen meestal donker gekleed ging, is aan de hand van deze zes uitzendingen niet te interpreteren. Daarvoor zouden meerdere, zo niet alle 157, uitzendingen geanalyseerd moeten worden. Bij deze zes fragmenten viel de lichte en vrouwelijke kleding die Palmen bij *Barend en Van Dorp* droeg erg op, maar het is niet gezegd dat dit in de loop der jaren niet vaker is voorgekomen. Het is wel frappant dat zij juist in deze uitzending een complimentje ontving op haar uiterlijk en dat haar uitspraak ‘op en top vrouwelijk’ te zijn, werd besproken. Vaak was Palmen de enige gast die rookte en daar werd niet stiekem over gedaan. Bij Sonja Barend werd zelfs alles in het werk gesteld om Palmen haar sigaretten te bezorgen en het roken mogelijk te maken.

Het posture en het imago van Palmen sluiten nauw op elkaar aan wanneer Palmen als denker of publieke intellectueel aan het woord wordt gelaten. Bij *NOS Laat* wordt Palmen nog expliciet geïntroduceerd als afgestudeerd filosoof, in de andere uitzendingen wordt ze als zodanig aan het woord gelaten. Veelvoorkomende onderwerpen zijn liefde, lijden en verdriet. Soms worden deze onderwerpen gekoppeld aan de persoon Palmen, maar deze vragen beantwoordt ze niet in detail. De meest persoonlijk openhartige Palmen zien we bij Jinek op de bank. In de andere uitzendingen blijft Palmen meer beschouwend en spreekt ze in algemene bewoordingen over deze persoonlijke zaken. De reden van schrijven lijkt in een tweetal gevallen maatschappelijk betrokken gemotiveerd. Met *Lucifer* wilde Palmen de lezer een spiegel voorhouden van de maatschappij waarin feit en fictie

⁹¹ Dit blijkt mijns inziens uit het feit dat Van Dorp Max Pam aanhaalt die “zich een beetje vertwijfeld af[vroeg]: moet dat [volgende boek, *JB*] weer over Ischa gaan?” Als Palmen hier met een grapje onderuit probeert te komen, reageert Barend: “Ja, maar even serieus...”, wat erop duidt dat zijzelf ook liever een andere protagonist aantreffen in een volgende publicatie.

steeds meer vervlochten raken. Men kan er niet meer van op aan dat wat voorgeschoteld wordt, in bijvoorbeeld het journaal, ook daadwerkelijk klopt en waar is. Bij *Logboek van een onbarmhartig jaar* lag de motivatie heel ergens anders en wilde Palmen een gat opvullen in de rouwliteratuur. Volgens haar bestond er nog geen boek waarin de beginperiode van rouw beschreven staat. Bij Jinek zegt Palmen ieder boek voor anderen te schrijven, maar in andere gesprekken dan hier genoemd, spreekt ze geen achterliggende motivatie van het schrijven uit.

Hiermee moge duidelijk zijn dat de nadruk in het gesprek vaker op het schrijverschap dan op de persoon van Palmen ligt. Vaak wordt besproken hoe Palmen te werk is gegaan bij het schrijven van haar boek en wat haar dreef om het boek te schrijven. Vrijwel automatisch volgt hieruit dat Palmen in de interviews zich in het algemeen gedraagt als traditionalist. Het werk, of dat nu haar boeken zijn of haar ideeën, staat op de voorgrond. Zelf treedt ze liever niet in de schijnwerpers. Zo nu en dan spreekt ze anekdotisch over zichzelf of trekt ze met een grapje de aandacht naar zich toe. Dan toont ze zich een raconteur.

De manier waarop Palmen schrijver is geworden, wordt alleen besproken bij haar debuut. Op zich een logisch gegeven, omdat het bij het tweede en derde boek weinig zinvol is te spreken over het wordingsproces van schrijver. Het staat, ook voor het publiek blijkbaar, onomstotelijk vast dat de auteur op dat moment al enige tijd schrijver is. Uit het gesprek bij *NOS Laat* blijkt dat Palmen van zichzelf altijd al wist schrijver te zijn. Pas toen ze haar debuut had gepubliceerd, was ze ook daadwerkelijk schrijver. Palmen blijkt dus volgens het roepingsmodel schrijver te zijn geworden. Voor de buitenstaander was niet zichtbaar dat Palmen een schrijver was. Het duurde ook even voor het debuut er daadwerkelijk lag. Toch wist Palmen het, naar eigen zeggen, wel altijd al, maar durfde ze het pas hardop te zeggen toen *De wetten* het daglicht zag.

H5 Conclusie en discussie

In deze sectie zal ik terugblikken op mijn onderzoek en daarbij het antwoord formuleren op de hoofdvraag (H5.1). Vervolgens zal ik enige aanzetten geven voor vervolgonderzoek in de discussie (H5.2).

H5.1 Conclusie

De hoofdvraag, zoals geformuleerd in de inleiding van deze scriptie, luidt: *‘Hoe is het televisueel auteursbeeld van Connie Palmen geconstrueerd tussen 1991 en 2016?’*. Deze vraag kwam voort uit een korte beschrijving van Connie Palmen en wat het beeld is dat van haar ontstaan is via de papieren media. Hieruit kwam naar voren dat er een discrepantie bestaat tussen wat Palmen zegt en hoe ze zich gedraagt. Van Reenen beschreef dit in haar masterscriptie als volgt: terwijl Palmen inschrijft “tegen toenemend populisme en de heersende tirannie van de middelmaat,” maakt ze ook

gebruik van “een 21ste-eeuwse, populaire spreekbuis en spreekt daarmee het grote publiek aan.”⁹² In deze scriptie heb ik onderzocht hoe het auteursbeeld van Palmen op televisie geconstrueerd is en daarmee of het verschilt van het beeld zoals door onder andere Van Reenen is geanalyseerd. Om de gestelde hoofdvraag te kunnen beantwoorden, heb ik eerst het begrip ‘televisueel auteursbeeld’ nader onderzocht en een werkdefinitie van het auteursbeeld geformuleerd: “‘posture’ is de presentatie van de auteur zelf en het ‘imago’ de representatie van de auteur door anderen. Uit de wisselwerking tussen deze twee komt het auteursbeeld naar voren.”⁹³ Hiervoor heb ik mij vooral gebaseerd op de definitie die Dera heeft gegeven. Het verschil tussen het analyseren van papieren media en de televisie ligt in de eigenschappen van televisie. In het bijzonder vormen live-uitzendingen uiterst geschikt onderzoeksmateriaal om het auteursbeeld te analyseren, omdat er achteraf geen redactie mogelijk is.

De analyse van de in totaal 157 fragmenten heb ik opgesplitst in twee delen. Ten eerste heb ik aan de hand van kwantitatieve gegevens alle uitzendingen die tot mijn corpus behoren, geanalyseerd. Hieruit kwam onder andere naar voren dat Palmen meestal *prime-time* in praatprogramma’s optreedt en dat ze in de gestelde periode goed is geweest voor bijna veertien uur kijkplezier. Deze gegevens ondersteunen het imago van Palmen dat ze veelvuldig gebruikmaakt van het massamedium wat televisie is.

In het tweede deel van mijn analyse heb ik een zestal uitzendingen nader onderzocht en geanalyseerd op meer specifieke eigenschappen; zowel uiterlijke kenmerken als de inhoud en het verloop van het gesprek. Hieruit bleek onder andere dat de waardering voor een literair werk erg verweven is met het imago van de auteur binnen de literaire wereld. Het imago dat Palmen een biografisch auteur is, blijkt hardnekkig te zijn. In ieder gesprek dat ik geanalyseerd heb, kwam namelijk de vraag naar het autobiografisch gehalte in haar werk terug. De vraag naar het autobiografisch gehalte kwam op drie verschillende niveaus naar voren. Ten eerste was er vaak de vraag of het hoofdpersoon van de roman gelijkgesteld kan worden aan een persoon in de werkelijkheid, veelal betrof dit Palmen zelf of Ischa Meijer. Ten tweede werd gesuggereerd – als het boek daar aanleiding toe gaf – dat Palmen de werkelijkheid beschreven had en daarmee raadsels heeft opgelost. Dit gebeurde onder andere in het gesprek over *Lucifer*. Ten derde leken vele presentatoren zich er niet van bewust dat Palmen onderscheid maakt tussen haar publieke persoon en haar privé persoon. In *De Wereld Draait Door* toont Palmen dit expliciet aan door te stellen dat Eva Postuma-de Boer – die het hoofdpersoon van de roman *Ica* baseerde op het leven van Palmen – zich heeft laten fascineren door de publieke persoon Palmen. Palmen zelf is door de studie van Postuma-de Boer niet aangetast, evenmin is Palmen dat door de recensies die verschijnen over haar

⁹² Reenen, van D. (2014). p.

⁹³ Zie H2.3

werk. In vele gesprekken heeft Palmen dus het verschil tussen fictie en werkelijkheid moeten uitleggen of de keuzes met betrekking tot haar werk moeten verdedigen. Palmen als autobiografisch schrijver is dan ook de grootste discrepantie tussen het imago en het posture van Palmen dat ik in mijn onderzoek heb ontdekt.

Hoewel alle zes gesprekken plaatsvonden naar aanleiding van een nieuwe publicatie, stond niet in ieder gesprek die publicatie centraal. Soms werd het werk slechts gebruikt als opstapje naar een gesprek waarin Palmen zelf centraal werd gesteld, of vormde het onderwerp van het boek ook het onderwerp van het gesprek. In de meeste gesprekken werd Palmen dan ook niet alleen als schrijver van een literair werk aan het woord gelaten, maar ook als denker en publieke intellectueel. Wat dit betreft is het auteursbeeld van Palmen consistent. Al bij haar debuut werd Palmen door Van Kooten en De Bie geïntroduceerd als “een vrouw die superintelligent is” en in de door mij geanalyseerde uitzendingen is dat imago alleen maar bevestigd. Presentatoren laten Palmen vaak spreken over levenszaken als liefde, rouw, lijden en vriendschap, en ook Palmen zelf spreekt graag over deze zaken. Wellicht ligt hierin de verklaring voor de ogenschijnlijke discrepantie in het auteursbeeld zoals door Van Reenen geformuleerd. Juist doordat Palmen veel gebruik maakt van de televisie als spreekbuis, kan ze ageren tegen de tijd waarin we leven ten overstaan van een groot en divers publiek. Als schrijver, denker en publieke intellectueel wil Palmen de mensen laten nadenken over levenszaken.

Dat Palmen op televisie optreedt als denker en publieke intellectueel, blijkt ten eerste uit het feit dat ik in alle casusanalyses Palmen heb getypeerd als traditionele geïnterviewde die niet zichzelf, maar het werk op de voorgrond plaatst. Dit werk was niet altijd het fysieke werk dat verscheen als boek, maar ook het denkwerk en de ideeën van Palmen. Wanneer het gesprek naar haar eigen persoon gestuurd werd, ging Palmen daar meestal niet in mee of beantwoordde ze slechts kort de vraag. Ten tweede onderstrepen ook de non-discursieve elementen mijns inziens bovenstaande bewering. Door kledingkeuze en kapsel straalt Palmen iets nonchalants en jongensachtigs uit. Daardoor is zij geen auteur die van een afstandje de wereld aanschouwt en boven de massa uitstijgt, maar een toegankelijk persoon. Zowel bij *Barend en Van Dorp* als bij *Pauw en Witteman* gedroeg Palmen zich zichtbaar minder stijfjes dan haar medegasten die daarmee een bepaalde afstandelijkheid uitstraalden. En net als zo veel mensen is Palmen verslaafd aan sigaretten, daar maakt ze niet bepaald een geheim van. Dat maakt Palmen, als publiek figuur, iemand met wie velen zich kunnen identificeren en dat is een goede positie om mensen te kunnen inspireren en toe te spreken. Tegen Jinek zei Palmen: “Ik schrijf geen zin voor mezelf.” Ik denk dat deze uitspraak uitgebreid kan worden. Palmen schrijft niet alleen voor haar lezer, maar spreekt ook tot haar (potentiële) lezer via de media om die tot nadenken aan te zetten. Ze verschijnt dus niet op televisie puur voor haar ego.

Ten slotte bespreek ik hier kort de beantwoording van de hoofdvraag. *‘Hoe is het televisueel auteursbeeld van Connie Palmen geconstrueerd tussen 1991 en 2016?’* Ten eerste door *prime-time* en voornamelijk in praatprogramma’s op te treden met een totaal van bijna veertien uur in de gestelde periode. En ten tweede door niet zozeer over de inhoud van Palmens boeken te praten, maar naar aanleiding van deze boeken te spreken over levenszaken die iedereen aangaan. Palmen krijgt hiervoor ruim de gelegenheid, die ze ook graag neemt. Zij bestrijdt het imago van autobiografisch schrijver en presenteert zich als een auteur met het posture van denker en publieke intellectueel. Op die manier maakt Palmen dan ook gebruik van het massamedium televisie, om mensen te inspireren en aan het denken te zetten.

H5.2 Discussie

In deze discussie wil ik een aantal onontkoombare tekortkomingen van mijn onderzoek aan de dag leggen en aanzetten geven voor vervolgonderzoek.

Al aan het begin van deze scriptie heb ik de beperkingen die het gebruik van het archief van Beeld en Geluid met zich meebracht, genoemd. Ten eerste waren in dat archief vrijwel geen commerciële omroepen opgenomen, op een zevental uitzendingen na. Ten tweede bleek ook dat niet alle uitzendingen van de publieke omroepen in dit archief bewaard zijn gebleven. Hierdoor was mijn corpus per definitie niet compleet, wat vooral van invloed is geweest voor de kwantitatieve analyse. Het bleek vrijwel onmogelijk om de hand te leggen op gearchiveerde uitzendingen van de commerciële omroepen, omdat zij alleen aan betalende leden inzicht in het archief geven. Buiten deze financiële drempel om, acht ik de kans aannemelijk dat het archief van de commerciële omroepen niet zover teruggaat, dat alle fragmenten vanaf 1991 toegankelijk zijn.

Doordat niet eerder een dergelijk onderzoek naar andere auteurs is verricht, beschikte ik niet over vergelijkingsmateriaal. Hierdoor waren bepaalde observaties lastig te interpreteren, omdat de uitzonderlijkheid ervan niet achterhaald kon worden. Voor vervolgonderzoek zou het interessant zijn om het conceptuele kader dat ik in deze scriptie geschreven heb, verder te toetsen en indien nodig aan te passen. Ten tweede zou het goed zijn om de televisie als medium vaker mee te nemen in het postureringsonderzoek en daarmee het televisueel auteursbeeld van vergelijkbare⁹⁴ schrijvers te analyseren. Te denken valt aan Abdelkader Benali, die zelf verschillende televisieprogramma’s heeft gepresenteerd zoals *Binnen bij het Boekenbal* en *Chez Benali* of Özcan Akyol die regelmatig bij *De Wereld Draait Door* aanschuift en momenteel een eigen serie op televisie heeft: *De neven van Eus*. Hieruit zou onder andere kunnen blijken hoe opvallend de oververtegenwoordiging van

⁹⁴ Uiteraard is ‘vergelijkbaar’ in dezen een gevaarlijke term, maar ik bedoel hiermee een schrijver met een vergelijkbare bekendheid die regelmatig op televisie optreedt.

praatprogramma's als genre nu daadwerkelijk is en of deze auteurs naast de identiteit van schrijver ook nog op een andere manier zichtbaar gemaakt worden.

Ten slotte wil ik hier nog aandragen dat ik vanwege de beperkte grootte van dit werkstuk niet de mogelijkheid had om meer dan zes uitzendingen nader te bestuderen in de kwalitatieve analyse. Om een coherente analyse te kunnen schrijven, heb ik er vervolgens voor gekozen om vergelijkbare uitzendingen te bespreken. Toch zou de keuze voor andere fragmenten wellicht aanleiding geven voor andere interpretaties. Uiteraard blijft de subjectiviteit van dit onderzoek staan, waardoor een andere onderzoeker – met exact hetzelfde corpus als ik in deze scriptie gebruikt heb – ook tot andere conclusies zou kunnen komen.

Bibliografie

Anbeek, T. (1997). 'Connie Palmen: De wetten'. In: *Lexicon van Literaire werken*, 33

Anbeek, T. (2008). 'Connie Palmen: Lucifer', In: *Lexicon van Literaire werken*, 80.

Atria Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis (26 januari 2017). *Representatie van vrouwen in de media*. Geraadpleegd op 3 april 2017, via:

https://www.atria.nl/sites/atria/files/atoms/files/representatie_van_vrouwen_in_de_media_def.pdf

Barend, F. & Dorp, van H. (Presentatoren). (3 september 2002). *Barend en Van Dorp*. [Videobestand].

Geraadpleegd op 8 mei 2017, via: <http://www.barendenvandorp.nl/uitzendingen/uitzending-03-09-2002>

Barend, S. (Presentatrice). (21 oktober 1995). *Sonja op zaterdag*. [Videobestand]. Geraadpleegd op 9 mei 2017, via:

<http://zoeken.beeldengeluid.nl/internet/index.aspx?chapterid=1164&filterid=974&contentid=7&searchID=4066135&columnorderid=-1&orderby=1&itemsOnPage=10&defsortcol=12&defsortby=2&pvname=personen&pis=expressies;selecties&startrow=1&resultitemid=2&nrofresults=2&verityID=/33506/10239/10239/157041@expressies>

Bax, S. (2015). *De Mulisch mythe. Harry Mulisch: schrijver, intellectueel, icoon*. Amsterdam: Sander Bax en Meulenhoff Boekery bv.

Beeld en Geluid. (z.j.). *Televisie*. Geraadpleegd op 2 maart 2017, via:

<https://www.beeldengeluid.nl/collecties/televisie>

Bejczy, I. (september 1991). 'Connie Palmen en Mariken van Nieumeghen'. In: *De nieuwe taalgids*, 84 (5).

Bie, van W. (3 maart 1991). *Keek op de week 67*. Geraadpleegd op 21 december 2016, via:

<https://www.youtube.com/watch?v=JzmPTy8amdU>

Bordewijk, F. (1984) *Karakter. Roman van zoon en vader*. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar.

Bourdieu, P. (1980). The production of belief: contribution to an economy of symbolic goods. In: *Media Culture Society*, 2 (261)

Brems, H. (2009). *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 145-2005*. Amsterdam: Prometheus.

Brouwers, T. (1999). 'Connie Palmen: De vriendschap'. In: *Lexicon van Literaire werken*, 41.

Brouwers, T. (2001). 'Connie Palmen: I.M.' In: *Lexicon van Literaire werken*, 50.

Crone, V.C.A. (2007). *De kwetsbare kijker. Een culturele geschiedenis van televisie in Nederland*. [Proefschrift]. Amsterdam: Vossiuspers UvA – Amsterdam University Press.

Dera, J. (2012). 'De potscherf in het woestijnzand. Hans Favery: beeld en beeldvorming.' In: *Spiegel der letteren*, 54 (4).

Dera, J. (2015). 'En dat vindt u vrouwelijk?' Posture versus imago in een televisie-interview met Jacques Hamelink (1969). In: *Nederlandse letterkunde*, 20 (3).

Dorleijn, G.J. (2007). De muzikale verwijzing als positioneringsmiddel. In: *Nederlandse letterkunde*, 12 (4).

Dorleijn, G.J. & Akker, van den W.J. (2008). De zelfprofilering van Albert Verwey als modern auteur. In: *Spiegel der Letteren*, 50 (4).

Dorleijn, G.J. (2009). 'De plaats van tekstanalyse in een institutioneel- poëtische benadering'. In: *Nederlandse letterkunde*, 14 (1).

Duyvendak, L. (1991). 'Literatuur en publiek'. In: *Literatuur en context. Een inleiding in de literatuurwetenschap*. (red. Zeeman, P.) Nijmegen: Sun.

Ham, L. J. (2015). *Door Prometheus geboeid. De autonomie en autoriteit van de moderne Nederlandse schrijver*. [Proefschrift]. Hilversum: Uitgeverij Verloren.

Hart, 't M. (april-mei 1999). 'Connie Palmen als etholoog.' In: *Hollands maandblad*, 41 (4/5).

Heinich, N. (2003). *Het van Gogh-effect en andere essays over kunst en sociologie*. Amsterdam: Boekmanstichting.

Heinich, N. (2005). *L'Élite artiste. Excellence et singularité en régime démocratique*. Parijs: Gallimard.

Heynders, O. (2015). 'De dichter als publieke intellectueel: Ramsey Nasr.' In: *Nederlandse letterkunde*, 20 (3).

Heymans, J. (maart 1998). 'Drama van de afhankelijkheid.' In: *Bzzlletin*, 27 (254).

Hogenkamp, B., Leeuw, de S. & Wijfjes, H. (red.) (2012). *Een eeuw van beeld en geluid. Cultuurgeschiedenis van radio en televisie in Nederland*. Hilversum: Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid.

Huysmans, F., Haan, de J. & Broek, van den A. (2004). *Achter de schermen. Een kwart eeuw lezen, luisteren, kijken en internetten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Jinek, E. (Presentatrice). (20 november 2011) *Eva Jinek op zondag*. [Videobestand]. Geraadpleegd op 8 mei 2017, via: https://www.npo.nl/eva-jinek-op-zondag/20-11-2011/POW_00409706

Joosten, J. (2011). 'Connie Palmen springt hoog en laag. Een analyse van Connie Palmens *Het geluk van de eenzaamheid*'. In: *Vooy's*, 29 (1-2).

Joosten, J. (2012). *Staande receptie*. Nijmegen: Uitgeverij van Tilt.

Meizoz, J. (2007). *Postures, littéraires. Mises en scène modernes de l'auteur. Essai*. Genève: Slatkine.

Meijer, Romijn H. (september 1991). 'Tussen de rails.' In: *Maatstaf*, 39 (5).

Miltenburg, M. (2010). 'Zijn is waargenomen worden. *De constructie van schrijversidentiteiten via Pauw & Witteman en De Wereld Draait Door*.' [Masterscriptie]. Geraadpleegd op 8 februari 2017, via: <http://www.scriptiesonline.uba.uva.nl/354997>

Missinne, L. (2009). 'De ontdekking van de 'autofiction'.' In: *Parmentier*, 18 (2).

Missinne, L. (2014). 'Tussen emotie en literatuur. De paradoxale status van rouwromans.' In: *Ons Erfdeel*, 57 (2).

Nieuwkerk, van M. (31 augustus 2015). (Presentator). *De Wereld Draait Door*. [Videobestand]. Geraadpleegd op 8 mei 2017, via: http://www.npo.nl/de-wereld-draait-door/31-08-2015/VARA_101375388

Palmen, C. (1992). *Het weerzinwekkende lot van de oude filosoof Socrates*. Amsterdam: Prometheus

Pauw, J. & Witteman, P. (Presentatoren). (28 februari 2002). *Pauw en Witteman*. [Videobestand]. Geraadpleegd op 8 mei 2017, via: https://www.npo.nl/pauw-witteman/28-02-2007/VARA_101141052

Pauw, J. & Witteman, P. (Presentatoren). (10 november 2011). *Pauw en Witteman*. [Videobestand]. Geraadpleegd op 8 mei 2017, via: http://www.npo.nl/pauw-witteman/10-11-2011/VARA_101262125

Praat, E. (2011). *Verrek het is geen kunstenaar. Gerard Reve n het schrijverschap*. Amsterdam: University Press.

Praat, E. (2014). 'Intellectueelders en bloembolteelders. Gerard Reve en de dichotomische representatie van het culturele veld.' In: *Spiegel der letteren*, 56 (3).

Reenen, van D. (2014). *Het debat over hoge en lage cultuur in het Nederlandse literaire veld. Een analyse van het auteursbeeld van Connie Palmen*. [Masterscriptie]. Geraadpleegd op 20 februari 2017, via: <http://www.scriptiesonline.uba.uva.nl/570148>

Rodden, J. (2013). 'The Literary Interview as Public Performance.' In: *Springer Science + Business Media*, 50 (4).

Rovers, D. (2012). *De figuur in het tapijt. Op zoek naar zes auteurs*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.

Sanders, M. (december 2015). "Lieveling, je hebt te doen met iemand die streeft." Het *posture épistolaire* van Herman Gorter.' In: *Nederlandse Letterkunde*, 20 (3).

Tillema, A. (2011). *Beroemde buitenbeentjes. De self-fashioning van de hedendaagse auteur*. [Masterscriptie]. Geraadpleegd op 20 februari 2017, via:
http://arts.studenttheses.ub.rug.nl/11583/1/Ma-1580973-A_Tillema.pdf

Toorians, L. (december 1991). 'Een debuut als oningeloste belofte'. In: *Kruispunt*, 32 (141).

Veer, van der J. (maart 2013). 'Grand écrivains? Genderidentiteiten van Palmen en Van der Heijden.' In: *Vooy's*, 31, (1).

Weegen, M. van & Deconinck, C (Presentatoren). (21 februari 1991). *NOS Laat* [Videobestand]. Geraadpleegd op 11 april 2017, via:
<http://zoeken.beeldengeluid.nl/internet/index.aspx?chapterid=1164&filterid=974&contentid=7&searchID=4066131&columnorderid=-1&orderby=1&itemsOnPage=10&defsortcol=12&defsortby=2&pvname=personen&pis=expressies;selecties&startrow=1&resultitemid=1&nrofresults=2&verityID=/16109/16130/16130/3910011/93246104@selecties#selectieSection>

Wikipedia. (2016). *Lijst van imitaties in Kopspijkers*. Geraadpleegd op 2 maart 2017, via:
https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_imitaties_in_Kopspijkers

Wijfjes, H. (2009). *VARA. Biografie van een omroep*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.

Bijlage 1: Televisiefragmenten Connie Palmen (1991-2016)

Datum	Programma	Omschrijving	Bijzonderheden
21-2-1991	NOS Laat	Studiogesprek over <i>De Wetten</i>	jan-1991: <i>De Wetten</i>
3-3-1991	Keek op de week	Over debutante Palmen	
23-2-1992	Oog in oog	Tv-spel geschreven door Palmen	feb-1992: <i>Kun je een ham pekelen?</i>
4-4-1992	Karel	Palmen te gast	
16-6-1992	Favoriete schrijvers	Palmen en Yvonne Kroonenberg	
4-10-1993	Tussen dag en nacht	Palmen te gast	
29-11-1993	Journal	Palmen promoot werk in Frankrijk	
3-12-1993	Adriaan Morriën, Oude Ogen	Palmen over Moriën	
16-5-1994	Haenen voor de nacht	Palmen n.a.v. uitreiking Libris L.Prijs Frida Vogels;	
18-2-1995	Journal	Begravenis Ischa	feb-1995: Dood Ischa Meijer
11-9-1995	NOVA	Nominaties AKO literatuurprijs 1995	feb-1995: <i>De Vriendschap</i>
14-9-1995	Journal	Palmen genodigde 100jaar bestaan Stedelijk	
21-10-1995	Sonja op zaterdag	Bespreking & uitreiking AKO voor <i>De vriendschap</i>	
21-10-1995	Journal	Palmen wint AKO voor <i>De vriendschap</i>	
9-3-1996	Karel	Palmen komt ter sprake i.v.m. tournee met Van Dis	
6-4-1996	Sonja op zaterdag	Over tournee Palmen met Van Dis	
23-4-1996	De eenzame oorlog van Koos Tak	Palmen in beeld	
14-7-1996	Zomergasten	Palmen te gast	
20-8-1996	Het levenslied	Witteman en Palmen over leven&dood	
9-10-1996	Middageditie	Frankfurter Buchmesse vraag om NL lit.	
3-11-1996	Journal	<i>Trouw</i> publieksprijs voor Palmen	
29-1-1997	Journal	Palmen leest voor <i>Potgieterlaan 7</i>	
6-3-1997	Laat de Leeuw	Palmen te gast	
7-4-1997	Nova	Promoot NL. literatuur in Zweden	
24-10-1997	Journal	Lettrk. Museum opent tentoonstelling Nooteboom	
5-11-1997	Close Up	Uitreiking Boek van jaar door Palmen	
5-11-1997	Journal	Uitreiking Trouw Publieksprijs door Palmen	
14-2-1998	Journal	Palmen signeert <i>I.M.</i>	feb-1998: <i>I.M.</i>
15-2-1998	De Plantage	Palmen over <i>I.M.</i>	
3-3-1998	Middageditie	Recensenten over <i>I.M.</i>	
11-3-1998	VPRO Laat: Zeeman met boeken	Bespreking <i>I.M.</i>	

15-3-1998	Van Kooten en de Bie	Vervangen signeersessie Palmen & Grunberg	
4-11-1998	Verkiezing boek van 1998	Palmen met <i>I.M.</i>	
4-11-1998	Journaal	Uitreiking Trouw Publieksprijs <i>I.M.</i>	
1-12-1998	Middageditie	BBC interviewt Palmen	
7-3-1999	De Plantage	Over <i>De erfenis</i>	mrt-1999: <i>De erfenis</i>
9-3-1999	Middageditie	Boekenweek 1999	
9-3-1999	Barend&Witteman	Boekenweek 1999	
9-3-1999	Journaal	Palmen bij Boekenbal	
9-3-1999	Nova	Boekenbal	
10-3-1999	Middageditie	Boekenbal	
10-3-1999	Zeeman met boeken	Palmen met <i>De erfenis</i>	
14-3-1999	Waskracht!	Jongerenprogramma ook over Boekenbal	
18-3-1999	TV Show	Interview Palmen	
11-10-1999	Journaal	Palmen NL bijdrage <i>Brief aan de zes miljardste wereldburger</i>	
12-10-1999	Netwerk	Palmen leest bijdrage voor uit <i>Brief aan</i> ...	
19-3-2000	Een kwestie van kiezen	Palmen te gast	
7-4-2000	De worsteling	Palmen & Hemmerechts	
5-3-2001	Waskracht!	Sketch over 'Driving miss Palmen' en <i>I.M.</i>	
13-3-2001	Nova	Boekenbal	
13-5-2001	De avond van het boek		
5-11-2001	Journaal	Publicatie DU Hermans; Palmen leest stukje voor	
19-11-2001	Nova	Reactie weigering prijs aan Reve door koning	
19-11-2001	Journaal	Aanwezig presentatie boek Komrij	
1-7-2002	Waskracht!	Afl. 1 Driving miss Palmen	
8-7-2002	Waskracht!	Afl. 2 Driving miss Palmen	
15-7-2002	Waskracht!	Afl. 3 Driving miss Palmen	
27-7-2002	Nova	Portret Mulisch	27-07-2002: Mulisch 75 jr.
29-8-2002	Nova	Nieuw boek Palmen over Ischa	aug-2002: <i>Geheel de uwe</i>
3-9-2002	Barend & Van Dorp	Palmen te gast	
28-10-2002	Waarom moet ik dit lezen	Gebruik <i>I.M.</i>	
23-11-2002	Wintertijd	Palmen te gast	
19-12-2002	Oog in oog	Palmen over Van Dis (laatste is gast)	
27-12-2002	Krachtstroom	Palmen te gast	
11-3-2003	Journaal	Boekenbal	
21-3-2003	Aanval op Irak	Palmen bij int. boekenbeurs Parijs	

25-3-2003	Netwerk	Palmen bij int. boekenbeurs Parijs	
26-6-2003	Home sweet home	Palmen te gast	
4-7-2003	De TV-Zomer	Cartoon van Palmen	
25-1-2004	Buitenhof	Palmen over moraal in NL	
21-5-2004	Journaal	Palmen aanwezig PC Hooftprijs aan Nooteboom	
24-7-2004	Wie schuift er aan?	Palmen te gast	
13-9-2004	Journaal	Palmen aanwezig jubileum Campert	
12-11-2004	Barend & Van Dorp	Palmen over <i>Een kleine filosofie van de moord</i>	nov-2011: <i>Kleine filosofie van een moord</i>
11-12-2004	Uitvaart Prins Bernhard	Palmen aanwezig	01-12-2004: dood Prins Bernhard
5-1-2005	PaPaul	Palmen leest voor	
11-2-2005	B&W	Palmen over Ischa	14-02-2005: 10 jaar Ischa dood
14-2-2005	Het uur van de Wolf	Palmen over Ischa	
8-5-2005	Herd.bijeenkomst Margraten	Palmen aanwezig	08-05-2005: 60e VE-day
27-6-2005	TV 3	Palmen te gast over presenteren 'Zomergasten'	
24-7-2005	Zomergasten	Palmen presenteert	
31-7-2005	Zomergasten	Palmen presenteert	
7-8-2005	Zomergasten	Palmen presenteert	
14-8-2005	Zomergasten	Palmen presenteert	
21-8-2005	Zomergasten	Palmen presenteert	
28-8-2005	Zomergasten	Palmen presenteert	
28-8-2005	Koefnoen	Sketch Palmen presentator Zomergasten	
29-8-2005	TV 3	Gesprek onderbreking Zomergasten	
3-9-2005	Herh. Zomergasten	I.v.m. technische storing 28-8	
12-10-2005	Nova	Palmen bij present. bloemlezing Zwagerman	
20-11-2005	Woestijnruiters	Palmen te gast over: Op zoek naar heilige tijd	20-11-2005: Palmen 50jr.
27-11-2005	NPS Arena	Vooruitblik Culturele Week	
30-11-2005	Het uur van de wolf	Docu over Palmen: Op zoek naar de heilige tijd	
30-11-2005	DWDD	Documaker te gast over: Op zoek naar heilige tijd	
23-12-2005	Freek Kortgehouden	Concentratie in filosofie met Palmen	
13-3-2006	Avond grote boekenquiz	Bevat frag. Keek op de week	
30-3-2006	De milieuridders	Interview Palmen	
28-2-2007	Pauw&Witteman	Palmen te gast over <i>Lucifer</i>	feb-2007: <i>Lucifer</i>
6-3-2007	Goedemorgen Nederland	Gesprek over <i>Lucifer</i>	
7-3-2007	Goedemorgen Nederland	Susan Smit bespreek o.a. <i>Lucifer</i>	

16-3-2007	Een leven in entertainment	Felicitaties Palmen aan Van der Ende	
27-5-2007	Herh. Het uur van de wolf	Op zoek naar de heilige tijd	
2-6-2007	De zomer draait door	Palmen te gast over <i>Lucifer</i>	
1-11-2007	Nova	Palmen blikt terug op Pierre Janssen	
22-11-2007	Documentaire Festival	Palmen aanwezig IDFA	
12-3-2008	DWDD	Bij het Boekenbal	
12-3-2008	Profiel	Palmen: Tussen feit en fictie	
21-3-2008	DWDD	Palmen over overlijden Hugo Claus	
20-3-2009	Het uur van de wolf	Palmen over Claus	
16-4-2009	DWDD	Palmen met Saskia Noort over 'echte' literatuur	
26-6-2009	Knevel&Van der Brink	Fragment presentator Palmen Zomergasten	
18-9-2009	Claudia op vrijdag	Bezoek aan Palmen	nov-2009: <i>Het geluk van eenzaamheid</i>
22-11-2009	Kunststof	Palmen te gast over <i>Het geluk van eenzaamheid</i>	
30-11-2009	Claudia op vrijdag	Herh. Claudia & Palmen	
8-3-2010	De avond van het boek	Archieffragment Claudia & Palmen	
11-3-2010	Pauw&Witteveen	Anderen praten over Palmen n.a.v. dood Van Mierlo	11-03-2010: dood Hans van Mierlo
31-10-2010	Nieuwsuur	Palmen over dood Mulisch	30-10-2010: dood Harry Mulisch
7-1-2011	5 jaar later	Herh. fragment Claudia & Palmen	
9-3-2011	DWDD	Palmen over dood Van Mierlo	
15-3-2011	Opium	Palmen over kleding op Boekenbal	
15-3-2011	Je mist meer dan je ziet	Palmen over Boekenbal zonder Mulisch	
22-3-2011	Op 't nachtkastje	Palmen staat centraal	
7-4-2011	DWDD	Palmen komt ter sprake i.v.m. Benali boekt	
10-4-2011	Benali boekt	Palmen staat centraal	
17-4-2011	Benali boekt	Palmen kort in beeld	
10-11-2011	Pauw&Witteveen	Palmen over <i>Logboek van een onbarmhartig jaar</i>	nov-2011: <i>Logboek van een onbarmhartig jaar</i>
20-11-2011	Eva Jinek op zondag	Palmen over <i>Logboek van een onbarmhartig jaar</i>	
13-3-2012	Nieuwsuur	Palmen op het Boekenbal	
20-3-2012	Op 't nachtkastje	Palmen over Buwalda (laatste staat centraal)	
22-4-2012	Dus ik ben	Palmen over liefde	
15-7-2012	Zomergasten	Jubileum uitzending	
12-12-2012	Gr. dictee der NL taal	Palmen deelnemer	

12-2-2013	DWDD	Palmen te gast	
19-3-2013	Op 't nachtkastje	Mortier & Palmen	
31-3-2013	Spuiten en Slikken	Palmen aan 't woord	
25-12-2013	Kunststof	Jaaroverzicht	
3-1-2014	Eeuwig gaat voor oogenblik	Palmen te gast	
20-1-2014	DWDD	Palmen te gast over drinkgedrag	
7-3-2014	Nieuwsuur	Boekenbal	
21-4-2014	DWDD Compilatie	Palmen te gast over drinkgedrag	
14-6-2014	Holland Festival	Palmen over toneelstuk Fassbinder	
10-8-2014	Zomergasten	De Leeuw over Palmen	
2-10-2014	DWDD	Palmen draagt voor <i>Die van die van u</i>	
3-3-2015	DWDD	Palmen over Boekenweekgeschenk	
6-3-2015	Nieuwsuur	Palmen op Boekenbal	
16-3-2015	DWDD	Palmen over René Gude	
16-4-2015	DWDD	Eva Postuma-de Boer over Ica	13-03-2015: dood René Gude
31-8-2015	DWDD	Palmen te gast over <i>Jij zegt het</i>	apr-2015: <i>Ica</i>
6-9-2015	Boeken	Palmen te gast	-
8-12-2015	DWDD	Palmen te gast	sep-2015: <i>Jij zegt het</i>
20-12-2015	De nieuwe wereld	Palmen te gast	
11-2-2016	DWDD	Palmen te gast over <i>In Cold Blood</i>	
21-2-2016	Adieu God?	Palmen te gast	
7-3-2016	Nieuwsuur	Palmen genomineerd Libris Lit. Prijs	
10-3-2016	Binnen bij het Boekenbal	Interview Palmen	
14-3-2016	Nationale Boekenquiz	Palmen besproken	
17-3-2016	DWDD	Palmen te gast vanwege debuut 25 jr geleden	

Bijlage 2: Transscripties van zes fragmenten

NOS LAAT 21-02-1991

Aankondiging van dit item aan het begin programma door Charles Deconinck

CD: Het debuut van Connie Palmen. Het gesprek van de dag in literair Nederland. De schrijfster is in de studio. [in beeld: Palmen loopt over de gracht, onderweg naar een boekentafel]

Overgang item 2 naar 3.

MvW: Ja, dat was 't wat betreft de Golfoorlog. [ze heeft *De Wetten* in de hand om te citeren]: "Je zit stil en schrijft, je schrijft alles naar waarheid op (...) maar worden weinig mensen schrijver."

MvW:[kijkt in de camera] Het is verleidelijk om veel en lang te citeren uit *De Wetten* van Connie Palmen. "Scherpzinnig, humoristisch, laconiek van stijl en elegant van redenering." Om maar één mening te citeren. "Banaal en halfzacht"... andere mening. Het is een debuut dat het gesprek van de dag is in literair Nederland. [kijkt triomfantelijk] [in beeld: Palmen loopt door Amsterdam, in shot is aandacht voor de hele persoon, incl. shot van beneden naar boven, ze draagt een leren jack met kraag omhoog. Armen hangen losjes langs haar lichaam. Loopt doelbewust naar tafeltje, zoekt een boek en koopt het. Non-verbaal zie je dat ze een grapje maakt met verkoper.]

Onderwijl stem Maartje van Weegen

MvW: Schrijven begint met stilzitten en binnen blijven, vindt ze zelf. Jarenlang stelde Connie Palmen het schrijven van het boek uit. Ze is nu 35 en schrijver..... In haar boek *De Wetten*, ontmoet de vrouwelijke ik-figuur, een slimme filosofiestudente, zeven mannen. De astroloog, de filosoof, de epilepticus, de priester, de fysicus en de kunstenaar. Ze wil van hen leren hoe de wereld in elkaar zit. Het laatste is ze trouwens bij een psychiater. Maar wat ze nou precies wil... welke richting ze op moet, weet ze niet. Ze heeft zoveel talenten...! Pas als ze alle wetten, de opgelegde meningen, hoe indrukwekkend ook, aan haar laars lapt, en kiest voor het schrijven, is ze de schrijfster die ze eigenlijk altijd al was..... Connie Palmen heeft een meesterlijk boek geschreven, vinden de recensenten, die daaraan ook paginagrote artikelen wijden. [Verschillende pagina's verschijnen in beeld, je hoort nog steeds de voetstappen van Palmen door Amsterdam.]

MvW: In de studio Connie Palmen [Palmen kijkt op en Maartje aan] Weet iedereen nu een beetje waar het boek over gaat denkt u?

CP: Na deze inleiding? [kucht]

MvW: Ja

CP: Nou, nee denk het niet [schuift op stoel, glimlacht]

MvW: Nee?

CP: Nee

MvW: Heb ik iets heel belangrijks niet gezegd?

CP: Nou, nee, je moet het boek lezen om te weten waar het over gaat.

CP: Of, ja, je kunt het wel gemakkelijk samenvatten [met handgebaar] dus toen ik bezig was met schrijven, toen heb ik ook... ja.. Heel gemakkelijk aan mensen kunnen vertellen waar het over ging: zeven mannen, één vrouw, en die vrouw ontmoet die mannen en leert dan door die mannen... de wereld kennen. Dus dat is gemakkelijk en kort.

MvW: Ja

MvW: Uhm, u schreef een rijk boek over een vrouw die uhm ja, een boek lang over loopt te dubben of ze nou schrijver wordt of niet, ze blijft maar studeren studeren, gaat bij die zeven mannen uhm in de leer, ze is onzeker hè?!

CP: Ja, ik denk het wel [praat snel, glimlacht].

CP: Ze is uhm, in ieder geval ook heel bang voor die... die droom die het ook is om schrijver te worden. Dus een droom kan heel zwaar wegen en je kunt ook proberen om er onderuit te komen. En ik denk [houdt hoofd scheef] dat ze dat ook probeert.

MvW: [knikt] Maar we mogen niet zeggen... de ik-figuur... dat is Connie Palmen..?

CP: Nee, dat is verboden [kijkt ondeugend, lacht]

MvW: Ja [lacht]

MvW: Want u bent helemaal niet onzeker?

CP: [kijkt op, grote ogen] O, jawel! Ik heb n'tuuk uh net zoveel overeenkomsten met Marie Deniet als barre verschillen. Nee, onzeker dat mag... mag 'k gerust genoemd worden. Maar niet alleen. Dus ik denk dat ... dat je als schrijver er bij uuh, dat je als schrijver uh veel complexer bent dan zo'n ik-figuur die moet je toch stileren en...

MvW: U hebt Nederlands gestudeerd en bent cum laude afgestudeerd en u hebt daarna filosofie gedaan en ook afgestudeerd, maar u hebt er wel even over gedaan voordat u zelf wist... [maakt een vuist] en nu ben ik...

CP: Ja, daar moest ik eerst een boek voor schrijven [glimlacht] want dan ben je het pas. Want ja dan ben je het ook pas. Daar ligt het aan... dan kun je zeggen... dat is de enige daad die een schrijver kan stellen is een boek schrijven. En dan pas kun je zeggen nou nu ben ik schrijver. Ik durf het nu ook te zeggen.

MvW: En uw eerste boek gaat over het schrijven van een boek. Dat was voor u de manier...

CP: Neej, hoor, nee. Ik vind dat ook daar een beetje teveel de nadruk op is gelegd dat het een boek zou zijn over het schrijven van een boek. [kriebelt in haar haren]. Ik vind het namelijk zelf veel meer een boek over lezen en dat is eigenlijk ook mijn uitgangspunt geweest. Het gaat... In feite zijn die zeven mannen... de schrijvers... want zij maken de ik-figuur. Zij zijn ook.. Uhh... tenminste zij verlopen in het boek. Ze zijn aanvankelijk lang aan het woord, en ze vertellen haar verhalen over haarzelf. In feite schrijven zij haar. Ze maken ook zeven keer een vrouw, ja zeven keer, zes keer

eigenlijk. En uiteindelijk maakt die ik-figuur een verhaal zelf. Of vertelt ze zelf een verhaal. Dus ik vind dat dat toch te veel [kijkt peinzend] uhm benadrukt is dat het een boek over schrijven zou zijn.

MvW: De ik-figuur, die vrouw, gaat dus naar zeven mannen, om te weten hoe het is in de wereld, om te weten hoe het verder gaat... Waarom gaat ze niet één keer naar een vrouw?

CP: [zucht] Ja, ja... dat doet ze niet hè? [kijkt verlegen] nee...[giechelt]

MvW: Maar u laat haar dat niet doen.

CP: Nee, nee, ik ben wel de baas geweest [kriebelt in haar haren] maar nee, het moesten zeven mannen zijn. Dat.. daar liggen heel veel uhm motieven aan ten grondslag en ik hoop maar dat de mensen het zo van me aannemen. Om al die motieven uit de doeken te doen, dan uh vind ik dat ik me teveel in de kaart laat kijken. Niet persoonlijk hoor! [praat snel] Maar gewoon... ik denk, nou de mensen moeten ook nog iets kunnen onderzoeken in het boek.. [kijkt ondeugend]

MvW: Uw boek heet *De wetten*, de mannen maken de wetten, zou het daarmee te maken kunnen hebben? [kijkt beetje triomfantelijk]

CP: Nou, ik denk dat vrouwen ook wel degelijk de wetten maken [vastberaden] of wetten maken maar in ieder geval voor mij andersoortige wetten dan waar het hier in het boek over gaat. [haalt haar neus op]. En het zou een heel ander boek uh geworden zijn als ik zou gaan schrijven welke wetten volgens mij de vrouwen maken... in deze wereld.

MvW: Hm, ik ben wel benieuwd wat uw antwoord zou zijn.

CP: Welke wetten?

MvW: Ja

CP: Oow, dat zijn wel veertien hoofdstukken volgens mij! [giechelt]

MvW: Zo... Komt.

CP: Ja

MvW: De hoofdpersoon van uw boek uhm is een vrouw, wil wel als kind wilde ze uhm misdienaar uh worden.. Als student trekt ze mannenkleden aan... en u? Bent u nou een schrijver of een schrijfster?

CP: Nou, ik noem me graag schrijver, maar omdat ik schrijfster, ik vind fst zo lelijk achter mekaar..!

MvW: Dat is het..?

CP: Ja, ik vind, ja... ik vind schrijver vind ik veel mooier...

MvW: Ja, maar u wilde toch ook priester worden? U, Connie Palmen?

CP: Ja, maar d'r zit dat fst niet zo in hè? Priester. [beetje verlegen] nee toch?

MvW: [lacht]

CP: Nee, maar ja, ik wilde priester worden... inderdaad [neemt slokje water]

MvW: Maar dat was wel

CP: Maar misschien is dat ook wel de mythe die ik zelf gecreëerd heb hoor! Af en toe denk ik nu m'n moeder heeft wel een paar keer gezegd van wou je dat nu echt? ... langzamerhand denk ik van ja wou ik dat nu echt? Ja, ik geloof het wel hoor [neemt slokje water]

MvW: U bent het niet geworden [schuift papieren bijeen] u bent schrijver geworden. Uuhmm... er zijn schrijvers die hun boeken nooit meer inkijken. U doet dat wel af en toe en daar geneert u zich een beetje voor. Waarom?

CP: Ja, dat is... ja dat is heel gênant, god

MvW: Maar waarom?

CP: Ja, dat je moet lachen om je... dat is net zo gênant als wanneer je moet lachen om je eigen grapjes...

CP: 'k Bedoel... en goeie grappenmakers [schraapt haar keel] die lachen natuurlijk nooit om hun eigen grappen [kijkt zelfverzekerd]. Tenminste, die vind ik nogal komisch als.. as mensen die met een hele droog hoofd ongelofelijk grappige dingen zeggen.

MvW: Hm [kijkt afwachtend]

CP: Terwijl... ik zit soms te lachen om mijn eigen grapjes [kijkt betrapt, lacht] dat vind ik gênant

MvW: Hm.. Ik niet

MvW: Uw debuut is bijna door alle kranten de hemel in geprezen.

CP: Ja..

MvW: U staat geweldig in de publiciteit. Echt alle kranten, weekbladen: grote foto's paginagrote artikelen.. Hoe is dat?

CP: Ja.. Dat is fantastisch [glundert, knikt] Ja, dat is uuhmm [kucht] dat is fantastisch... dat is aangenaam verbijsterend. Laat ik het zo zeggen.

MvW: En u weet er ook raad mee... mensen die u aanspreken, brieven gaan schrijven, dat soort dingen.

CP: Ik hoop het, ik hoop dat ik dat.... Uuh. Goed kan doen.

MvW: Voorlopig vindt u het aangenaam...

CP: Voorlopig vind ik het heel aangenaam ja [lacht ondeugend]

MvW: Ja, uuh het is ook heel vleierend natuurlijk, al die lovende recensies over uw uitgever, het is een beetje gevaarlijk hè? Voor een debuterend schrijver, met name noemen: Neeltje Maria Min, Tessa de Loon, Oek de Jong... Umberto Eco zelfs, dat tweede boek [kijkt spannend]

CP: Ja... Ja.... [kijkt moeilijk] ik moet zo oppassen om daar niet uuuh ja ik weet het inderdaad niet. Het tweede boek... is pas weer het tweede boek als het d'r ligt. Maar om nu vooruit te gaan zeggen, nou dat is uhm.. Zwaar.. Ik heb, uh, ik heb er zo'n zin in eh en zeker nu door al die publiciteit.. Word je toch een beetje uit je cel geplukt.. En ik moet iets doen wat ik nooit gedaan heb en ik voel me net zo'n soort orakelende popster...

MvW: [lacht]

CP: Ik heb wel weer enorm veel zin om... aan uuh.. Rust aan m'n kop en weer achter m'n tafel te gaan zitten... Want uiteindelijk is het wel zo.. Dat ik dat schrijven... het leukste vind wat ik tot nu toe gedaan heb.

MvW: Het spijt me dat ik uw rust een beetje heb verstoord, maar ik vond het wel heel leuk dat u er was. Wel bedankt [raapt papieren bijeen, geeft een hand]

CP: [knikt, lacht] graag gedaan

SONJA BAREND 21-10-1995

In beeld: ' 70 jaar uitgesproken VARA'

Zoomt vanaf buiten in op gebouw 'De Rode Hoed'; binnen overzichtshot van gasten, CP komt pratend met AvdH in beeld. Ze rookt.

SB komt binnen gelopen, wrijft CP over haar rug. Applaus.

SB: [kucht] Uhm, dag dames en heren, goedenavond. U begrijpt natuurlijk ook wel dat de AKO ons na vorig jaar meteen weer gevraagd heeft om dit jaar weer de AKO-literatuurprijs te epibreren. Nou, dat doen we met heel erg veel plezier. Er moest gekozen worden uit 305 in één jaar tijd verschenen boeken, daar heeft een jury van beroepscritici er 26 uit gekozen en nadat ze al die 26 gelezen hadden is er een zogenaamde 'short-list' gekomen van zes boeken. Die heb ik hier [slaat met hand op stapel] allemaal op tafel liggen. De winnaar, dus één van deze zes schrijvers zal vanavond krijgen: AKO-literatuurprijs 1995, groot: 100.000 gulden. En hier zijn de schrijvers: Kees van Bijnum, Geerttrui Daem, [gebaart dat de schrijvers aan tafel mogen komen, publiek applaudisseert] Tijs Goldschmidt, Connie Palmen, A.F. Th. Van der Heijden. Connie vergeet de sigaren en kan er niet bij, je mag, je mag, hier is de asbak voor jou, A.F. TH. Van der Heijden onderweg met de sigaretten. En weet u wie u wie ik mis? Adriaan van ... [publiek: Dis] Ja, Adriaan van Dis. Adriaan is herstellende van een operatie. Hij is er niet en een beetje toch wel uhm, kun je me horen Adriaan?

[Kort gesprekje met Van Dis via telefoonverbinding]

Uhm, ik zal u vertellen, voor de mensen die niet alle zes de boeken gelezen hebben, zal ik proberen u kort de inhoud te vertellen.

[Boeken worden voorgesteld, als laatste *De vriendschap*]

[09:46]

En Connie Palmen, *De vriendschap*, Uhm, de vriendschap begint tussen twee schoolmeisjes en gaat door tot de meisjes volwassen zijn. [Palmen in beeld: lang zwart colbert, zwarte blouse, zwarte broek, rookt, licht opstaand haar] Het gaat over het verlangen je te hechten, de angst voor bindingen, de band met je familie, de schuld en de noodzaak van verandering. Nou, nou het kan

haast geen uh toeval zijn dat uit die 305 boeken, uhm, er nu zes gekomen zijn waarvan vier, kun je zeggen, uh autobiografisch... Het kan twee dingen betekenen: of die jury van beroeps critici valt op autobiografische romans, of... als je die schrijft, schrijf je uh eigenlijk wel bijna het beste boek! [kijkt Palmen aan]

CP: Je kijkt mij aan? [lacht]

SB: Nouja, ik kijk jou aan, [breed armgebaar] ik kijk eigenlijk degenen aan die het betreft!

AvH: Nou, wat wat me

SB: [tegen Goldschmidt] Jij blij!

CP: Maar Adri neemt de beurt.

SB: Ja?

AvH: Nee, maar wat me van het hart moet, een meneer schreef gisteren in de NRC, een hele deftige krant, dat er een uh algemene noemer van deze boeken is dat er zo nostalgisch teruggeblikt wordt op een jeugd. Dan denk ik van ja nou, als ik me even beperk tot m'n eigen boek, wat nou juist de gruwelen uh beschrijft van een gezin, weetje, mensen die, twee mensen die kinderen verwekken en bij elkaar blijven kruipen, hè? Dan vraag ik me af: die meneer die dit schrijft in de NRC, wat heeft die voor jeugd gehad, als hij dit een nostalgische terugblik vindt?! [Iedereen lacht] Dat is wat ik even wou zeggen.

SB: Ja, ja, uhm maar bij Kees is het wel, een uhm, toch een enigszins een nostal... ik ben tenminste helemaal meegegaan... als Amsterdammer ben ik natuurlijk erg meegegaan in die nostalgie.

KvB: Nou, dat ziet u natuurlijk fout, mevrouw Barend. [Iedereen lacht]

(...)

[13:29]

SB: Connie, ik heb jou uhm, nog niet zo lang geleden horen zeggen: Ik heb eigenlijk geen fantasie!

CP: [kucht] Ja, me, ja dat is zo, ik roep dat al een paar keer heel hard...

SB: Maar meen je dat echt?

CP: Ja, maar dat komt waarschijnlijk omdat ik een beeld heb van fantasie dat meer past bij zoiets als een sprookje, dat ... ik heb inderdaad heel weinig fantasie, maar ik kan heel gekke dingen, die uh, combineren. Maar dat zou ikzelf geen fantasie noemen. Ik fantaseer denk altijd een sprookje, of iemand die uh, ik vind het eigenlijk al heel erg om een naam te moeten verzinnen. Kit Buts, daar moet ik toch ff aan... over doen voor ik er zelf aan gewend ben geraakt.

SB: Maar het is wel een hele mooie naam en past ook wel erg bij haar vind ik...

CP: Ja, dat heeft ook altijd een reden, dus 't 't, 'k bedoel voor al die scholieren die je boeken gaan onderzoeken, dan moet je toch zorgen dat die naam ook wat betekent [Iedereen lacht]

SB: Ja, maar ik verzin niet dat uh, heel erg autobiografisch is. Dat dat heb je zelf verteld.

CP: Nee, ik ikheb.. ik geloof dat ik het heel weinig heb gehad over autobiografie. Iedereen ging er dit keer zó van uit. Dat ik dacht van: god die discussie blijft me bespaard! Dat ik er nu toch weer... [kriebelt aan kin] ja, uh, nee ik dacht: die discussie blijft me bespaard. Want het is n'tuuk heel moeilijk uh.. Kijk je hebt voortdurend de neiging om te gillen van: nee het is geen autobiografie. Want je hebt zulke gekke dingen gedaan! Je hebt uhm na... bijvoorbeeld ik maak een een vriendin dyslectisch, ik heb nog nooit een dyslectisch iemand ontmoet!

SB: Nee, maar het gaat over een vriendschap waarvan je zegt, en daar heb ik dat sprookje, van waar Kees van Beijnum het net over had, dat heb ik ervan gemaakt! Niettegenstaande ben je met dat boek naar je moeder gegaan om te kijken wat zij ervan vond!

CP: Jaja, dat vond ik wel heel belangrijk ja... Nee ik was wel...

SB: En waarom deed je dat dan?

CP: Nouja, zeker om dat autobiografische gehalte. Ik denk.. Uh ik ga toch nu dan niet uh kijk in in *De Wetten* dacht ik nog: nou ik schend de autobiografie als ik die ik-figuur maar twee broers geef, nou kun je nagaan... [zacht gelach] En nu dan heb ik er drie. En ik denk ja, ik heb ook drie broers en ik heb ook een moeder. En ik denk: als zij zich herkent, in die moederfiguur zou ik dat niet gek vinden...

SB: Waarom zou uh de lezer uhm want daar gaat het toch om, daar toch altijd weer op zitten mevrouw Daem?

[16:00]

(...)

[28:49]

SB: Maar de vraag is, moet je rekening houden met?...[kijkt Palmen aan] Moet je je terughoudend ...opstellen... moet je enige...

CP: Nee, dat kan haast niet.

SB: ... compassie betrachten

CP: Ja, compassie moet je altijd hebben, uhm, misschien nog het minst met je ... ge, geliefden. Dat.. Compassie, is, ja zonder meer, maar ik weet ook... dat je zonder, uh, nee, het heeft inderdaad met.. Het heeft allemaal zo weinig te maken met liefde of compassie. Ik kan het me wel voorstellen hoor! Dat iemand uh huiverig is om bevriend te zijn met iemand die schrijft.

SB: [humt instemmend]

[stilte]

CP: Dus uh... [iedereen lacht]

KB: Owkee!

CP: Nee, ik vind dat helemaal niet gek! Tenminste 't is uh ... kijk maar daarom, uh wat het goeie nou is, 'tisu... ja Adri noemt het een requiem dus het heet geen autobiografie, maar het, de ontsnapping die je zelf hebt als schrijver uh namelijk door het een roman te noemen. Wat het ook is! Want je

doet.. Je grijpt natuurlijk in, in je eigen materiaal. Zo'n ontsnapping die je zelf hebt, namelijk dat je niet iemand afmaakt of watdanook... Of als je iemand af wil maken, goed: dan maak ik hem af. Maar ik heb nu toch niet de aandrang gehad. Maar dat zou ik ook doen, dan zou ik ook de pen grijpen. Zolang het niet is die besch... Die bescherming die je zelf, namelijk dat het een roman is, dat heeft die mensen die zich eventueel herkennen in de figuur in jouw roman die hebben dat ook! Dus niet uhm...

SB: Nee, die hebben dat veel minder. Want die zien zichzelf... en die die hebben...

CP: [interrumpeert] Nee die hebben dat ook! Die zeggen dit is wel waar over me, vooral de hele aardige dingen, maar de minder aardige dingen, ja die heeft ze van iemand anders. Dat is van dat meisje dat drie stoeltjes verder zat.

SB: Ja.

[30:37]

[33:25]

[Iedereen loopt van tafel]

[36:42]

[drie 'dood-gewone' lezers komen aan tafel om hun voorkeur uit te spreken: Frank Vanderbroucke was minister buitenlandse zaken België nu Kamerlid SP België, Hedy d'Ancona en Joop Van Tijn, journalist en één van de twee hoofdredacteurs van *Vrij Nederland*]

[40:50]

FvdB: Ja, ik heb een beetje een afwijkende mening, maar laten we zeggen dat uh

SB: [erdoorheen] Ja, graag! Gelukkig maar!

FvdB: Laten we beginnen met te zeggen dat ik dit eigenlijk wel een kwellende vraag vind, omdat de zes boeken alle zes eigenlijk echt wel goed zijn. En je zit een beetje met onvergelykbare grootheden.

SB: [erdoorheen] Ja, heel erg ja, met onvergelykbaar...

FvdB: Ik was van zins om u drie namen te geven en dan ten slotte toch maar een keuze te maken...

SB: [interrumpeert] Ja, doet dat maar! Doe dat maar!

FvdB: ... want anders laat u mij niet vrij. Uh, het.. wat mij betreft het meest fascinerende boek vond ik *De Vriendschap*, [Palmen komt vervolgens regelmatig aandachtig luisterend in beeld.]

SB: [interrumpeert] Van Connie Palmen

FvdB: Dat komt misschien omdat het uh aanleunt bij iets wat mij nogal bezighoudt, maar ik ben zeker niet alleen. Uhm, ja dat is eigenlijk de vraag om het maar heel kort te zeggen: of we onszelf kunnen beschouwen als echt uh vrije wil, als echt zelfstandig, vrij. Da's beetje filosofische vraag en... ik denk dat je daarvan moet uitgaan, omdat ik vind dat mensen heel verantwoordelijk zijn voor zichzelf en overigens Connie Palmen schrijft dat heel mooi, vind ik. Maar langs de andere kant uhm, al je ja als het ware, een mens begint uit te kleden en af te pellen om te komen tot die kern van vrije

wil, ja dan kleed je hem helemaal uit, dan blijft geen mens meer over, want we halen onze betekenis uit relaties met andere mensen, verbintenissen noemt Connie Palmen dat, afhankelijkheid dus. En da's het hele menselijke drama... dat houdt me nogal bezig, uhm 't is

SB: Maar uhm

FvdB: 't Is ook de politiek trouwens, omdat 't zit helemaal aan het eind van het boek...

SB: [interrumpeert] Dan komt u flink aan uw trekken! Uh, dan denk ja...

FvdB: Ja, helemaal! Ik wil daar niet over spreken, als zodanig... Maar helemaal op 't einde van het boek staat een, in mijn woorden vertaald, een waarheid als een koe: namelijk dat voyeuriteit misschien de belangrijkste deugd is en ook heel gevaarlijk! En verbintenissen zijn essentieel en ook gevaarlijk! Dus het is een thema dat mij erg aanspreekt, ik denk dat het van alle tijden is, maar...

SB: Maar mag ik ... ja?

FvdB: ... langs de andere kant...

SB: Maar mag ik.. Ja?

FvdB: En dan kom ik bij m'n maar, in de mate dat dit boekje brengt bij een ja, een meer filosofische beschouwing ofzo, en ik ben daar heel bescheiden in want ik ben geen filosoof, laat het mij wel een beetje onbevredigend op het einde. Dus d'r zitten ook wat mij betreft wat tegendraadse elementen in.

SB: Maar luister es, ik vind het heel erg leuk om naar u te luisteren, maar zo komen we... moeten drie mensen aan het woord en u bent pas bij uw eerste boek!

FvdB: Ja. Ja, ik ga heel snel over het volgende..

SB: Maar luister, ik moet u... daar heb ik ontegenwoordig de pest aan, maar dat moet ik toch, ik moet nu even manen tot uh, dus Connie wordt het niet voor u?

FvdB: Nee, nee, omdat ik uh, nee.

SB: Ja! Dat heb ik toch uh, goed geconcludeerd hè? Ja! [Tegen publiek:] Dan kunnen jullie nu wel nu al 'oh!' gaan roepen maar er is niks aan de hand.

[43:50]

(...)

[45:21]

[d'Ancona vraagt Barend wat haar keuze zou zijn, na veel wikken en wegen komt zij ook uit op Palmen]

[51:15]

Voorzitter van jury, Paula Domt, minister van Staat; eresenator van België, leest voor uit juryrapport: En dat is nu misschien het uh vreedvaardige dat een jury tussen de verkozenen van de short list waarover zoveel goeds gezegd is vanavond die ene moet verkiezen boven de anderen. Met het kiezen voor een boek kies je voor een aanpak, een stem, een idee van hoe een boek moet zijn. Geen

boek moet zijn als een ander boek, want een boek schrijft zijn eigen regels. Het boek dat de jury koos, is geen roman zoals de romans die iedereen kent of die niemand kent, want een goede roman is een nieuwe roman met nieuwe eigenschappen, een nieuwe vorm, een nieuwe stijl. Toch is het winnende boek een roman over oude onderwerpen: liefde en dood, lichaam en ziel, verder is alles er nieuw aan. Het is ook essay, een document, een reeks verhalen. Het is een boek over groei. Je kan het zelfs een ontwikkelingsroman noemen. Maar is in een goed boek niet altijd sprake van ontwikkeling, in welke vorm dan ook? En bij de verkiezing van het winnende boek heeft de jury zich in laatste instantie laten leiden door de meest geknede, bewerkte, gemangelde en bedrogen spier die we hebben: het hart. De prachtige beschrijving van dit orgaan komt van de winnaar en de voorzitter van de AKO literatuurprijs, de heer Schoenmakers, gaat nu de prijs overhandigen aan de winnaar van deze prijs van deze prijs. Waar is hij?

SB: Hij is hier! [staat bij Schoenmakers]

PD: Connie Palmen! [gejuich/gejoel publiek]

[Palmen krijgt kus van Adri die naast haar zat. Bijt op haar onderlip. Duwt met pakje sigaretten camera aan de kant. Krijgt drie zoenen van Barend.]

S: [handenschuddend] Mevrouw Palmen hartelijke gelukwensen, u hebt het verdiend, u bent de prijswinnaar van 1995 de AKO literatuurprijs. We hopen nog heel veel literatuur van u te mogen lezen in de toekomst. Dankuwel.

SB: Con, Connie, ja ik heb je al gezoend, hartelijk gefeliciteerd

CP: Is dat te zien?

SB: Nee Nee! Wil wil...Kun je nog wat zeggen? Wil je nog iets zeggen?

CP: Nou niet zoveel, ik dank u de jury heel hartelijk voor deze prijs en ik dank ook die andere jury daarbuiten die lezers die dank ik ook heel hartelijk

AvD: Connie?

CP: Ja? Oooww Adriaan! Waar ben je! [grijpt microfoon van Barend] [iedereen lacht]

AvD: Dikke zoenen! Dikke zoenen!

CP: Hoe is het? Hoe hoog is je koorts?

AvD: Ja, gaat beter. Ik zoen, ik bel je nog wel! Dikke zoen.

CP: Ja [lacht] Oké

AvD: Dahag!

SB: Goed, uh, dankuwel allemaal. Nogmaals hartelijk gefeliciteerd Connie, glaasje glaasje champagne, kan je nog één keer toosten. Voor straks lekker slapen en morgen gezond weer op.

CP: Me moeder! [omhelst moeder innig]

BAREND EN VAN DORP 03-09-2002

Tijdens het afspelen van de tune kijkt de kijker schuin van boven op de tafel waaraan gesproken zal worden. De gasten, Connie Palmen, Nicolien van Vroonhoven-Kok en Henk Munting zitten al aan deze tafel. Frits Barend en Henk van Dorp komen aanlopen en schuiven aan, evenals hun vaste gast Jan Mulder. Een voice-over meldt: "Het is dinsdag, 3 september. Dit is Barend... en Van Dorp." Op tafel staan glazen wijn, veelal rood, en glaasjes water. Sommige wijnglazen goed gevuld, zoals die van Connie Palmen en Henk Munting. Die van Mulder, Van Dorp en Barend bevatten een wat meer bescheiden laagje. Palmen komt vrijwel direct volledig in beeld. Ze zit pal tegenover Barend en Van Dorp aan de ovale tafel. Palmen draagt een crèmekleurig colbert met daaronder een witte blouse. Ze heeft haar handen gevouwen op tafel, naast haar ligt een pakje Marlboro met een aansteker op tafel en ze zit rechtop in haar stoel. Terwijl de mannen komen aangelopen ziet de kijker kort dat ze haar handen verontschuldigend opent en contact heeft met iemand buitenbeeld. Er worden handen geschud en omdat Jan Mulder een opmerking naar Palmen maakt die niet heel goed te verstaan is – alleen "dan zit je daar een beetje (???) dat snap ik niet."- maak ik op dat Palmen zich heeft verontschuldigd naar Mulder toe. Van Dorp breekt diens spreektijd af met een kort "Ja" om de aandacht af te leiden en introduceert vervolgens het programma. Daarna geeft Van Dorp het woord aan Barend voor het nieuws van de dag, die laat een grappig fragment zien. Dan introduceert Van Dorp de gasten aan de tafel, hij begint met Palmen: "Connie Palmen. *Geheel de uwe* schreef zij. Een mooi boek. Goeienavond, wat is het nieuws van de dag van mevrouw Palmen." Tijdens zijn 'goeienavond' komt Palmen in beeld, die deze groet met een forse hoofdknik in ontvangst neemt. Van iets dichterbij zijn haar kleding en uiterlijk beter zichtbaar en zien we dat ze gouden oorbellen draagt, geen opvallende make-up en twee gouden kettingen. Dan blijkt ook dat ze geen witte blouse draagt, maar dat enkel een witte kraag als van een blouse aan de binnenkant van het colbert is bevestigd. Haar haren zijn achter haar oren gestreken en haar voorste lok staat recht overeind. Het decolleté van het colbert wordt slechts gevuld met een gouden ketting. Terwijl ze reageert op de vraag van Van Dorp verschijnt haar naam in beeld: 'Connie Palmen Schrijfster.' Ze zegt: "[kijkt naar beneden] Ja uh, ik las uh vanochtend in *De Volkskrant* dat uh [kijkt op] Pim Fortiyn.. uh genomineerd is voor de publieksprijs [veert beetje op, pretlichtjes in haar ogen] dus ik dacht [kijkt naar beneden] met een beetje zelfspot [kijkt weer op] hoeveel postume eer kun je hebben [uitgestreken gezicht]. Barend lacht [zegt iets onverstaanbaars], dan begint Palmen ook te lachen [reageert met 'nou!']. Dan vertellen de andere tafelgasten hun nieuws van de dag.

(...)

[0:07:10]

FB: [iets onverstaanbaars] Vorige week verscheen er een oplage van hónderdduizend exemplaren, het nieuwste boek van Connie Palmen en dat heet *Geheel de uwe*. De hoofdpersoon is Salomon

Schwartz. [Palmen in beeld, wacht rustig af tot Barend uitgesproken is] Een.. uh.. iemand die optreedt.. inuh.. als journalist, schrijver, publicist, hij is niet de mooiste en in alles doet hij denken aan Ischa Meijer [Palmen knikt langzaam]. U hebt al een prachtig boek geschreven over Ischa Meijer, *I.M.*, wij hebben van u gekregen: de ongecorrigeerde leesexemplaar, al twee weken geleden en ik moet zeggen... 'k wil er niet meer in stoppen, het leest fantastisch, het is een heerlijk boek. Nou kennen wij Ischa goed, dat vergemakkelijkt het lezen misschien, maar die dwang om toch weer een boek.... [camera vanaf achter Palmen, daardoor te zien dat Palmen op puntje van stoel zit en een spijkerbroek draagt] het is een fictie, het is een romanfiguur, maar in alles herken je Ischa. Was het Ischa die je dwóng om dat weer te doen? Of was het de schrijver die daar niet los van kon komen? Hoe, hoe komt dat weer.

CP: Hoe zit dat. Nee, ik begon eigenlijk met een heel ander idee. 'k heb niet... uhm om nog een boek over Ischa te schrijven. Ik heb dat na...naar mijn mening ook niet gedaan. Maar wel een spelletje gespeeld met [haalt diep adem] wat mensen denken dat ze over Ischa weten. [slikt] Uhm

FB: Maar veel wat wij in het boek lezen, herkennen wij en is ook waarheidsgetrouw..!

CP: Dat is niet zo héél veel. Ik denk dat ik al met al zes sleutelscènes heb die algemeen bekend zijn, die je dus uit zijn werk kunt halen, waarvan je [kucht] of uit zijn verhaaltjes, datje die kunt herkennen, maar meer niet.

FB: Ja, maar dat is niet helemaal, ik, wij herkennen een paar dingen...

HvD: [interrumpeert]: Dat heb ik ook niet hoor!

CP: Nee

HvD: Als je dus Ischa gekend hebt, dan... komt dat, op iedere pagina zit er wel iets in waarvan je denkt: hij zou zo gereageerd hebben.

FB: [interrumpeert]: En als je gemeenschappelijke vijanden hebt gehad, herken je die ook [lacht].

JM: Zes, zes sleutelscènes, [kijkt nadenkend] dan laten we zeggen, zes keer van acht regels dus dat is dan veertig regeltjes ongeveer [houdt boek omhoog, lacht ongeloofwaardig] over Ischa Meijer..?

CP: Nee, nee, 't is meer situaties hè? 't is natuuk uh wel duidelijk een een kind van overlevenden, [kijkt vastberaden] dat weet iedereen van Ischa dat dat zo is. Dat noem ik ook geen sleutelscène. Dat is gewoon bekende informatie. Maar goed, da...daarin was hij niet de enige. Hè? We kennen meer kinderen uh uh van overlevenden die het ook niet goed gegaan is. Waar.. die ook een soort [handbewegingen] verstoting hebben meegemaakt.

JM: [knikt instemmend/nadenkend]

CP: [haalt diep adem] Ja maar kijk, het uhuh een deel van het boek gaat bijvoorbeeld over het doen alsof, dus je kunt ook als schrijver... heel erg spelen met... hè? bij iedereen bekende informatie, en ik speel ook met gegeven van de biografie en toch heel veel verzinnen... hè? uhuh ik heb bijvoorbeeld zijn vader nooit gekend. Niet als leraar niet als uh hè? Ik heb alleen maar verhalen gehoord over die

man. Dus je kunt een scène verzinnen die die heel gruwelijk is en heel aangrijpend maar.... die jij nooit hebt meegemaakt.

FB: [interrumpeert] Maar in *I.M.* leer je die vader heel goed kennen!

CP: [even stil] Ja, ook dáár moest ik al erg beroep doen op m'n m'n op m'n uhm

FB: [interrumpeert] Die relatie met Ischa enzo en zijn vader... wordt dan...

CP: Ja, maar ik heb het natuuk allemaal uit de tweede hand, ik heb deze mensen nooit gekend hè? In *I.M.* probeer ik Ischa veel meer [kucht] wat ik me herinner aan het woord te laten, hem zelf te laten spreken en hier probeer ik hem te laten spreken zoals ik hem kán laten spreken.

FB: Jaja, maar het kan natuurlijk ongeloofelijk

CP: Je kan natuurlijk niet uh zoveel onthouden. Je kunt niet twee keer 350 boeken, uh citaten

FB: [interrumpeert] Bladzijden

CP: Van een man die je vier jaar gekend hebt

FB: Maar het is wel met ongeloofelijke liefde voor Salomon Schwartz geschreven.

CP: Ik uh, 'k bedoel als ik m'n liefde voor uh Ischa is niet in het geding.

FB: Nee.

CP: Ik ben zelf heel erg gaan houden van het personage Salomon Schwarz, omdat ik weet wat ik ermee gedaan heb. Ik heb hem ook heel erg uit biografieën gedestilleerd. 't is ook een beetje Lenny Bruce, 't is ook een beetje Jeyn Krusinski, met z'n verzonnen verleden.

FB: Maar Ischa was ook een beetje Lenny Bruce.

CP: Nee, maar ik wil maar zeggen, er is een type!

FB: Ja

CP: Hè? Dat uh wij houden allemaal heel veel van Ischa en zouden liever niet hebben dat hij ook een type was... Maar Ischa was ook een type. En het om 't maar naar te zeggen, beetje het ziektebeeld [kijkt Mulder aan] sorry Jan, van de Don Juan. Uhm, die [Jan kijkt verbaasd om zich heen, Palmen lacht] Neej hoor, nee jij bent geen Don Juan.

FB: Nee, nee in tegendeel zelfs

CP: In tegendeel...

FB: Ja

CP: Nee, maar de uh 'kbedoel Jan dan niet... Andere mannen in deze zaal misschien wel, het is ook een beeld van...

FB: Kijk ons stralen

CP: Dat je kunt toepassen op een bepaald soort man, en Ischa was daar één van.

FB: Ja, ja.

CP: [haalt diep adem]

HvD: Mag ik weten... het heeft, je hebt er vier jaar over gedaan. Het is zoals Frits al zei, er staan prachtige zinnen in. Wat waren dat voor vier jaren?

CP: [kijkt omhoog] Nou, vooral uh uhm uh eigenlijk die studie van die biografieën, daar begon voor mij alles mee. En in zekere zin ook de studie van het fenomeen van de fán. Of het fenomeen van de de idolatrie. Waar uhm bepaald soort liefdes ook liefdesverhoudingen uh... daar zit een element van idolatrie in. Ik denk ook dat je alleen maar van iemand kunt houden als je hem bewondert.

FB: Is dat idolatrie?

CP: Idolatrie... ja... dat is een goed woord. Je kunt het even later wel opzoeken [lacht]

HvD: Nee, nee, ga door.

CP: De de, dus het fenomeen van de bewondering. En het gekke is dat uh uh een Don Juan dus een Salomon Schwartz kan heel goed bewonderen, maar heel kortstondig. Terwijl, de vrouwen die voor hem vallen kunnen dat veel langer.

JM: Die Salomon Schwartz is een uh geen mooie man? Zei je, uh lelijke

FB: Nou jaaa... CP: nou, is een beetje lam, beetje kreupel [praten door elkaar heen] FB: net als Ischa.

JM: Heb je vorige week uhm uhm *Zomergasten*

CP: [interumpeert] Ik vond Ischa beeldschoon, dus

JM: Had je dat. Nou!, in *Zomergasten* had uh Huub van der Lubbe een uh interview. Had je dat ooit gezien?

CP: Nee

JM: Hij

CP: [interrumpeert] Maar heb het ook nu niet gezien

JM: Hij zag er fantastisch uit, vond ik

CP: Ik vond Ischa een hele mooie man, maar ik wilde nu een... ik wilde alles versterken. Ik wilde hem ook lam maken. En... en ik wilde een uhm... [zoekt woorden, haalt adem]

FB: Nou je ziet dat Ischa uhm, lopen met dat been

CP: Ja, maar Ischa was niet lam!

FB: Nee [lacht], maar goed

CP: Hij had een wat raar huppelgangetje, maar hij was niet lam.

FB: Mag ik een hele rare vraag stellen.

CP: Ja, ik houd van rare vragen.

FB: Uhm, jij kunt door het leven gaan als de weduwe van Ischa Meijer bij wijze van spreken.

CP: Nou... [kijkt bedenkelijk]

FB: Stel, nouja, stel dat je de één na laatste was. Dat hij met jou ook gedaan had u ook gedaan had wat hij met veel andere vrouwen gedaan had. [HvD zegt iets onverstaanbaars tussendoor]

CP: Ja

FB: Was er dan ook... waren dan deze boeken dan ook verschenen?

CP: Neej, dan waren een beetje andere boeken uitgerold hè? Neuuh dacht het niet [lacht]

FB: Ow [lacht]

CP: Neee, dat was hem dun door de darmen gegaan denk ik [lacht]

FB: Want je verplaatst je wel in een ... verstotene..

CP: Ja.

FB: Is dat dan leuk?

CP: Nee kijk, het kern wat ik wil laten zien is dat uheen zo'n verstoten man als Ischa

FB: [interrumpeert] Je hebt ook verstoten vrouwen

CP: Zo'n ontrouwe man, trekt ook verstoten vrouwen aan. Of... überhaupt, ik denk in de liefde deel je vooral verdriet, niet zozeer geluk.

FB: Nee

CP: Geluk ligt op de straat.

FB: Verdriet is veel mooier.

CP: Geluk is goedkoop. Ja. Verdriet is...

HvD: Geluk is goedkoop?

CP: Ja, geluk kun je bijna kopen, tegenwoordig.

HvD: Is dat zo?

CP: Ja

FB: Waar kun je dat k...

CP: [interrumpeert] Verdriet is veel zeldzamer. Het is ook veel zeldzamer... 'k bedoel als je iemand net ontmoet, en eenuh kortstondige ontmoeting, dan is het nooit uh uh dat je bij elkaar herkent hoe gelukkig je bent. Wat je ziet bij een ander, wat je aantrekkelijk vindt, is: o, jij lijdt op eenzelfde manier als ik. En je kunt... en ik vind dat jij daar leuk mee omgaat. Dat is vaak een bron van liefde. Wat ga jij goed om met... met dat weinige

JM: [interrumpeert] Is dat waar? [ongelovig]

CP: Ja ik denk dat...

JM: Neeee!

CP: Mooie liefdes die ik geanalyseerd heb, hebben vaak daarmee te maken.

JM: Maar dat komt toch later! Liefde bestaat toch niet! Het is seksuele aantrekkingskracht, Connie

CP: Jaaaa, maar die kan daar ook in schuilen.

JM: Ik ben nog nooit in iemand gevallen van: goh wat lijd jij toch prachtig.

CP: Nee, 't gaat zo... Het is niet zo zwart. Het is niet per se lijden. Het is uhhmmm lijden is weer een té groot woord. Soort verdriet...

JM: Of omgaan...

CP: Verdriet maakt mensen ook mooi! Het is... de seksuele aantrekkingskracht kan ook liggen in dat iemand mooi wordt door z'n verdriet. Ischa was...

JM: Huilende...

CP: Een seksueel aantrekkelijke man. uh en dat zat hem ook onder meer in... het omgaan met... gewoon niet niet tevreën zijn met dat je tekort gedaan is.

FB: En is...dat

CP: Dat opstandig worden van dat iemand je iets onthouden heeft.

FB: Connie, dat verdriet wat je nu net beschrijft. Dat heb je... natuurlijk ongeloofelijk beleefd na zijn dood in '95, was dat nou misschien de grootste inspiratie om zoo fantastisch over hem te kunnen schrijven? Had je het zonder het verdriet niet gekund?

CP: Ownee. Ik heb het plan voor voor *I.M.* heb ik heb ik zelfs nog met Ischa over gehad. 'k zeg: als ik een boek zou schrijven, zou ik het zo doen! Zou ik het doen aan de hand van alles wat jij produceert...

FB: [interrumpeert] Had je het ook kunnen doen als hij nog leefde?

CP: Hè?

FB: Had je het ook kunnen doen als hij nog leefde?

CP: Ja! Ik had al een groot verlangen om hem te beschrijven terwijl hij nog leefde.

FB: Maar is het nou ook niet veel mooier door het verdriet wat je net beschrijft?

CP: [haalt diep adem] Nou dat verdriet... dat heb ik dat heb ik eigenlijk uhm maar heel... weinig pagina's aan kunnen besteden. Dat is...

FB: Nee, ik bedoel als inspiratiebron

CP: ... [kijkt moeilijk, schudt haar hoofd] Ja, nee. Dat is te eenzaam. Dat dat is rouw. En rouw is zo.. Eigenlijk zo'n eenvoudige emotie. Gek genoeg.

FB: [knikt] Ja

CP: Dat is uhm... ontdaan van alles. Dat is een totaal uitgebeend.. on... uitgebeende emotie. Die is niet complex en liefde is complex. En hoe dat voortgaat en hoe duur... rouw is is simpel. Is..

HvD: [interrumpeert] Mag ik dan ook eens, ik heb ook nog een vraag over dat verdriet, want jij zegt in een prachtig interview met Dick Hofland: "zoveel verdriet, zoveel pijn. angst om je nieuwe geliefde te verliezen. Er is geen moment van de dag dat ik niet bang ben."

CP: Ja.... ja, dat is een resultaat van de dood van iemand. A: is is... is het een heel simpel resultaat, het is doodeenvoudig dat het leven minder leuk wordt. Niet alleen voor mij, ik weet zeker dat het voor Frits minder leuk is voor jou, voor jou, voor jou, zonder Ischa.

[alle mannen knikken instemmend en zeggen 'Ja']

CP: Hè? Iedereen die hem heeft gekend denkt: ja.. jammer, als je hem weer op televisie ziet denk je dat komt nooit meer. Uniek. Goed, ... je mag hopen dat je zelf ook een beetje zo bent datjedat.. Dat is

dus heel eenvoudig. Verder wat rouw oplevert, dus in mijn geval zoveel angst die moet ik ook ooit wel zo sterk gehad hebben.

HvD: Maar: "er is geen moment van de dag dat ik niet bang ben."

CP: Ja.

....

HvD: Is dat moeilijk leven?

CP: Ik vind dat geen uh prettige..... geen prettige begeleider van m'n ... uh.... van m'n uren die ik doorbreng. Nee, 'k vind t geen prettige... je kunt het niet eens een emotie noemen.... 't is meer een... tsja... [kijkt hulpeloos] een soort kleine bederver. Maar ja...

HvD: Maar wat bederver... kun je dat, kun je dat vormgeven? Wat is... wat bederft het dan?

FB: Wat is het?

HvD: Wat is het dan?

CP: Nouja, het is bijvoorbeeld... het geeft mij een hele complexe sensatie, namelijk dat ik denk: als ik zo bang. Bijvoorbeeld dat ik zelf iemand ... het leed ga aandoen dat ik sterf, daar kan ik geen oplossing voor bedenken. Ik kan alleen denken: nou, dan moet je maar zorgen dat je wat langer leeft. Ik heb een zelfdestructieve kant, ik rook te veel, ik drink te veel soms. Dan denk ik: nou dan zou ik daar mee moeten ophouden. Dus ik ben voortdurend bezig met uhm met het oplossen van iets.... wat niet op te lossen valt. Ik kan niet aan die dood ontkomen, ik uhm.... kan ook niet voorspellen wanneer dat gebeurt. Dit. Ik trek...

HvD: Zou je dat willen?

CP: Nee, ik wil, zal absoluut nooit iemand willen... ik zou nóóit zelfmoord plegen. Ik vind het ... gruwelijk om ... iemand een dood [kijkt bedenkelijk] nog aan te doen. En, met bewustzijn. Dat lijkt vind ik uhm de, ja dat is een hele wrede daad.

FB: Dus je bent ook bang voor het leven. Ik bedoel je hebt nu weer een leven...

CP: [interrumpeert] Nee ik houd van het leven!

FB: Ja.

CP: Ik heb ooit een artikel geschreven over over verslavingen, en na *De Vriendschap* dan gaat je hoofd nog een beetje door met denken over zo'n onderwerp als verslaving, wat ik ook een prachtig onderwerp vind, ik kon het alleen maar verklaren als: er is een hele grote levenslust.

HvD: Maar het is toch niet zo dat je ooit een huppeltje in de kamer maakt hè?

CP: Een huppeltje?

HvD: ja

CP: Zo van 'joechee' [armen in de lucht].

HvD: Ja [lacht]

CP: O, jawel. Uhm uh, ik, vroeger meer, maar ik ik.. nee ik kan nog heel gelukkig zijn. 'T is...

FB: Op 25 november 2001... je weet wat ik ga zeggen...

CP: Ja...

FB: Pim Fortuyn...

CP: Was ik jarig

FB: Gefeliciteerd...

CP: Dankje..

FB: Werd je 35..

CP: [lacht]

FB: Nou, zei Pim Fortuyn: "At your service", nou, *Geheel de uwe* is eigenlijk 'at your service'... je hebt daar een prachtig essay over geschreven in *Vrij Nederland* op 14 mei, ... wat je toen voor vergelijking had tussen Salomon Schwartz, Ischa Meijer en Pim Fortuyn uhm... zoeken naar een vaderfiguur... Joop den Uyl dan voor Pim Fortuyn, Joop den Uyl zei: je hoort niet, je past niet bij de cultuur van de Partij voor de Arbeid.... Toen je dat 'at your service' hoorde, dacht je toen: daar gaat mijn boek, of: hoe kan dit? of geloofde je in toeval? of...

CP: Nee, ik dacht: O mijn god, uhm ja een beetje eng vinden... met m'n titel enzo, in de buurt van m'n titel... en dan zo als ssslogan...

FB: [interrumpeert] *Geheel de uwe* bestond als titel?

CP: Ja, ik had *Geheel de uwe* al heel uh... ook al bijna vier jaar als titel. 't boek heeft als troetelnaam 'TT' totus tuus

FB: Jaja [onverstaanbaars]

CP: Dus in de wandelgangen hebben wij het ook over TT, ik en de kleine kring van mensen die al vier jaar een beetje met het boek meeleven. TT

FB: Maar het betekent hetzelfde

CP: Ja, het betekent hetzelfde, en uiteindelijk heb ik er toch voor gekozen om het *Geheel de uwe* te noemen, maar, ja... toen Pim Fortuyn daar stond ... dacht ik: ja... omdat ik zo onderzocht heb wat het betekent 'geheel de uwe' je je zogenaamd helemaal aan de wereld geven. Dus.. ik meende dat ik dat goed onderzocht had.. en ik zag die man en ik ik dacht: hier dit dit hier gaat iets helemaal verkeerd. Niet dat ik die moord kon voorspellen, maar wat ik voor, wat ik meende dat er verkeerd ging was... dat zijn aantrekkelijkheid, die aantrekkelijkheid van Pim Fortuyn... die ik ook ervoer... dat is eenzelfde soort aantrekkelijk vinden als van de Don Juan! Dat is namelijk een ... eigenlijk zie je een... ongeremd kind. Met heel weinig gevoel voor verant... verantwoordelijkheid.... en dat is ook het aantrekkelijke aan hem. Want iedereen die op hem gestemd heeft, deelt dat een beetje. Eigenlijk dat verlangen naar niet verantwoordelijk zijn. ... Ja gewoon.... dat ... [bozig] die idiote slogan om om ineens te mogen gaan roepen 'Nederland is vol' ... dat is dom, en dan ken je Nederland niet, dan ken je de geschiedenis van Nederland niet dan weet je niet waarom we immigranten nodig hebben, je mag het

gewoon niet zeggen alleen al.. omdat je dan... volkomen voor gek uitgemaakt moet worden. Hij mócht het zeggen, ongeremd, ongegeneerd als een kind, hij werd er nog aantrekkelijk door gevonden ook. [haalt diep adem]. Eigenlijk wil heel die groep die op hem stemt ... heel die LPF [spreekt vol walging] wil net zo onverantwoordelijk zijn als deze ... Pim Fortuyn.

HvD: Maar hij zei juist dat hij verantwoordelijkheid wilde nemen.

CP: Ja, en fine, heeft tie het ooit mogen tonen?

HvD: Maar daar kan hij weer nix aan doen

CP: Hij kon iets zeggen, hij kon het de vólgende dag terugtrekken... het was een kind. Hè? Een kind doet dat. Ja, mammié ik ga vanavond niet buitenspelen ja, nee, en dan toch gaan [gefrustreerd]

FB: Maar herkende je dan ook een paar...

CP: [interrumpeert] Ja, sorry, morgen zal ik het zeker niet meer doen, en dan toch weer doen.

FB: Maar kun je dan wel de parallel...

CP: [interrumpeert] Het was een volstrekt onbetrouwbaar iemand! Omdat hij die verantwoordelijkheid helemaal niet aankon! Pim Fortuyn kon die verantwoordelijkheid niet aan. Ja, ik vind het jammer dat hij het niet heeft kunnen bewijzen, dat hij het misschien wél aan had gekund. Dat vin'k echt jammer. Ik vind het verschrikkelijk dat hij dood is, [haalt diep adem] maar dit dit kinderlijke.. en aantrekkelijkheid ook van dit kinderlijke, ongeremde van het giechelen tegen camera's van: 'oehoeé gaan we zoo samen..' [doet verwijfd] dat totaal zichzelf geven. Hè? In z'n huis ontvangen, d'r was geen grens meer tussen privé en publiek.

HvD: Goed, wij moeten er even tussenuit.

CP: Jammer!

Hvd: Ja, maar dat is het..

JM: Moet dat echt?

HvD: Ja Jan, natuurlijk moet dat echt. Alsof je voor het eerst hier aan tafel zit.

[23:00]

[Goed zichtbaar dat Palmen pakje Marlboro met aansteker naast zich heeft liggen; steekt [als enige] tijdens gesprek met Van Vroonhoven sigaret op]

JM vuurt vragen af op VV over combinatie geloof (God) en politiek; HvD wil daar een einde aan maken en kondigt Kane aan, die nog niet gereedstaat. FB gaat toch weer in gesprek met VV

CP: [roept uit] Het gaat mis! Het gaat voor het eerst helemaal mis! Leuk! [lacht, valt achterover in stoel]; [zo ook schoenen: goudachtige pumps met puntneus en naaldhak zichtbaar].

HvD kondigt Kane wederom aan: Geheel de uwe zijn ze nu voor u: Kane. Want we hebben ze weer gevonden.

[44:06]

Over tiplijn 'Meld misdaad anoniem':

FB: Connie, heb jij informatie die je graag zou willen melden dat je denkt: de politie moet daar wat aan doen?

CP: Geen enkele. 0,0. En als ik ze had, zou ik ze niet naar u toe bellen.

HM: Nee? Waarom dan niet?

CP: ... Ja, dan ga ik naar de politie of dan vraag ik iemand. Het is niet, in ieder geval niet naar een een zoveelste soort sekslijn [kriebelt in haar haren].. dat is.. dat is ook een anonieme telefoon. Nee, ik vind het een heel... [Palmen neemt trek van haar sigaret]

...

[CP maakt tussendoor een paar opmerkingen als grapje in het gesprek]

CP: Maar hebt u dan... is er dan niet iets overgeslagen? Is dan de politie niet... ontbreekt er dan niet iets aan het contact van de politie met die mensen die uh waar ze voor zorgen, die ze beschermen... dat er zo'n band is dat je denk: naja, ik ga nú naar de politie. Want ik zie dit al voor de vijfde keer. Ik hoor nu al voor de vijfde keer gekrijs hiernaast en dat kindje ziet vreselijk blauw. Uhm, ik ga toch eens even naar kantoor.

HM: Ook, absoluut doen!

CP: Maar waarom zit er iets tussen? Waarom moet er een..

HM: Omdat blijkt er toch een categorie mensen is die dat niet doen, die die stap niet maken!

CP: Maar kende u die categorie. Hebt u die bestudeerd? Hoe ziet die categorie eruit?

[48:00]

[50:12]

FB: Oké, we gaan naar de reclame en na de reclame praten we met Connie Palmen waarom zij in een interview zei dat zij op en top vrouw is, maar eigenlijk leeft als een man, of zoiets. Vond ik zo'n fascinerende zin!

CP: [zachtjes] Ja [verschuilt zich uit schaamte achter haar hand]

[50:48]

FB: Connie Palmen was vier jaar zwanger van *Geheel de uwe* en baarde vorige week, een prachtig boek, we hebben het al gezegd, over Salomon Schwartz à la Ischa Meijer. En naar aanleiding van dat boek werd u geïnterviewd door Provinciaals Zeeuwse Courant, Henk memoreerde dat al, en daar zei u een prachtige zin: 'Ik ben op en top vrouw' nou dat zien we ook wel, [Palmen knikt vriendelijk ter ontvangst van het impliciete compliment] 'maar ik leef mannelijk.'

CP: Ja. 't is een mannen.. [sigaret tussen de vingers] uh 't is een mannelijke manier van leven. 't is.. als je uhm.. je helemaal wijdt aan zo'n boek en schrijven en je doet het om.. hè?.. 't is een beperking van karakter, ik geef het onmiddellijk toe. 't is eigenlijk een tekort. Een niet kunnen schipperen, niet ook nog kinderen kunnen krijgen en een boek kunnen schrijven. Dat niet kunnen combineren dan wordt het een heel mannelijk leven. Dan wordt... je toekomstperspectief als een schrijver die alleen maar boeken schrijft en er niet ook nog eens een uh gezin op nahoudt. Die ja [kucht] leeft voor die boeken, dus m'n toekomst [kucht] ligt ook in die boeken. En niet in van: ik ben benieuwd hoe Jantje straks is, als tie dertien is hè?!

FB: Dus bij wijze van spreke, als je kinderen had gehad, dat is een bewuste keuze geweest dat: ik kies voor schrijven in plaats van kinderen.

CP: Ja, dat is zeker. Ja.

FB: En nu nog...

HvD: [interrumpeert] Waar gaat het volgende boek over?

FB: Ja

CP: [haalt diep adem] dat weet ik nu nog niet... ik weet dat altijd een beetje half... maar weetje dat zijn er maar zeven en dat moet ik dan weer...

HvD: Maar weetje Max Pam in de Haagse Post vroeg zich een beetje vertwijfeld af: moet dat weer over Ischa gaan?

CP: Ik vraag me af hoe het verder gaat met Max Pam [lacht] dat is, dat denk...

FB: Ja, maar even serieus...

CP: Nee, maar kijk... ik sta het jullie toe, jullie zijn gewoon lezers, dat jullie zeggen: zou er een soort à la Ischa Meijer... voor mij is dat iets minder het geval. Ik zou niet ontkennen dat het erin zit... maar ik zal, de volledige gelijkschakeling daar ben ik het niet mee eens.

FB: Nee, hoeft ook niet!

CP: Maar dat hoeft niet, het boek is nu voor jullie.

FB: Maar zal het volgende boek weer bij bekenden van Ischa weer iets oproepen van hej verrek! dat heeft weer iets met Ischa te maken. of ben je.. kun je daar ooit los van komen?

CP: [heft verontschuldigend/ onwetend haar handen omhoog] Ja, maar ik was er na *I.M.* 'k bedoel.. ik kom niet los van Ischa, maar ik zit er ook niet zó aanvast

FB: Neej

CP: Dat dat mijn enige stof is, dit boek is veel rijker als je het goed gelezen hebt dan het gaat over veel meer dan Ischa...

FB: Neej, 't gaat over veel meer

CP: Het gaat namelijk niet alleen om het personage, 't gaat ook nog om heel veel vrouwen

FB: En die aandacht...

HvD: We moeten weer naar de ...

FB: Die aandacht die Ischa ook leuk vindt, of Salomon Schwartz, vind jij dat ook leuk?

CP: die aan.... jij...

FB: Ja!

CP:...jaaa [voorzichtig], anders. Toch anders.

FB: Hoezo?

CP: Kijk, Ischa was geen romanschrijver, omdat hij zich niet zoals ik vier jaar kan terugtrekken en ik hoef niet iedere dag op de televisie. Ik kom er maar heel w... hè? Jullie hebben de 444ste uitzending en ik heb voor het eerst 'ja' gezegd.

FB: Ja ja

CP: Dus ik hoef eigenlijk niet zoo nodig..... uh.. dit is voor mij de moeilijkere kant.

JM: Maar hij kón het niet dus, Connie... Vind je jezelf beter dan Ischa Meijer?

CP: Neeneenee, o god, nee

FB: Dat vond hij wel

JM: Nou vast wel!

CP: Nee! Ik ben niet beter [geïrriteerd] Ik ben een romanschrijver

JM: Zoo goed was die Ischa Meijer nou ook weer niet!

CP: Ja, jij bent jaloers... [fel]

JM: Ik vond het een tikje overdréven

CP: Jij moet ook elke dag op televisie, jij bent er ook verslaafd aan geraakt! Ik zie het aan je, ik merk het aan je. Ik merk het aan je stukjes, ik merk het aan je schrijven, ik merk het aan hoe je bent...

JM: Verslaafd aan?

CP: Aan televisie! Aan dit soort aandacht! Jij kunt niet meer zonder!

JM: Nou, je laat je gelden of zoiets, dat is wel leuk, maar maar

CP: Nee, dat gaat niet om je laten gelden,

JM: Jawel!

CP: 't Gaat om: je hebt een rol, een functie, je bent hier de brulaap en dat doe je heel graag.

JM: [gooit zijn boekje op tafel, publiek lacht]

CP: Ja! En je kunt elke avond op televisie! En wat dacht je: dat het niet je karakter verandert? Kom op, Jan, daar hoef je van mij niet over na te denken! Ik merk het gewoon, ik zie het aan je, ik zie dat je anders geworden bent.

JM: Ja, ik zit echt naar een woord te zoeken om die Connie Palmen neer te zetten nu [gefrustreerd]

CP: Ja, zoek

HvD: Nee ik vond haar...

CP: Ja echt waar

FB: Romanschrijfster!

JM: Wawawawat een pretentie!

HvD: Nee, ik vond het woord brulaap op z'n plaats, vanavond wel even.

JM: Dat vind ik zeer misplaatst!

FB + HvD: Neeeee hoor

CP: [lacht triomfantelijk] Sla me maar na de uitzending maar even

JM: Omdat ik iets over Ischa Meijer zeg die ik niet zo goed vond?

CP: Nee! Omdat je... nou je mag van mij..

JM: Jij! Je lijkt wel geïrriteerd!

HvD: Nee! Jij!

CP: Omdat jij bent gei... [lacht]

JM: [tegen HvD] Hé, houd jij je er nou ff buiten, ik spreek met mevrouw Pálmen

HvD: Nee, dat doe je maar in je vrije tijd!

CP: Neej, je spreekt tegen hem! Je wilt me gewoon slaan! Moet je hier doen, sla ik terug!

CP: Moet je doen

FB: Ja, dan moet je het land uit! [lacht] want je komt uit Groningen!

[CP en JM fluisteren en lachen samen]

[54:55]

[55:50] Ze lopen gevierd van tafel af. Kort shot in de coulissen waar Palmen en Mulder gearmd binnenkomen.

CP: Sla maar, hier links. Ik ben net rechts geslagen, hier links. Hier links slaan [wijst op haar wang]

FB: Ben je weleens geslagen?

CP: Neee nooit

FB: O, gelukkig

JM: Maar wat die eerste zin ff voorlezen, "op de eenentwintigste december 1999..."

FB: Ja, het was de beginzin van *De avonden*

JM: Ik vond het een mooie eerste zin

JM: Mooie, dramatische eerste zin

CP: Ja, eigenlijk een hele klassieke eerste zin

JM+FB: Ja

CP: Die je niet hoort bij de burens [geluid valt weg]

PAUW EN WITTEMAN 29-02-2007

JP: Het is woensdag, woensdag 28 februari, de dag dat Fidel Castro weer eens van zich liet horen. Welkom bij Pauw & Witteman.

[Openingstune]

PW: Goeienavond! [applaus] Goeienavond. Prangende vraag: uit welk milieu komt de minister van milieu? Ze is hier: Jacqueline Cramer.

JP: 120.000 jongeren hebben ernstige psychische problemen en ze worden niet behandeld. Haar zoon is er eentje van: Wilma Du Bois.

PW: Lang geleden, 25 jaar geleden viel een Amsterdamse actrice 40 meter diep in een Grieks ravijn. Te pletter. Dood. Was het moord? Een ongeluk? Zelfmoord? Connie Palmen schreef een boek en ontrafelde het probleem en er is nu al het nodige over te doen. En daarover praten we met Connie Palmen zelf.

[32:58]

JP: Connie Palmen, *Lucifer*. [Pakt het boek van tafel] Morgen verschijnt het echt hè? Begrijp ik.

CP: Ja, uh, nou het ligt al in enkele winkels, het was, het duurde een tijd voordat het verspreid werd door het land, dus. [haalt neus op]

JP: Kun je zeggen dat uh, het boek begon met de zin: 'Onze mooie wilde vogel is weggevlogen?'

CP: ... Ja.

JP: Van wie was die zin?

CP: Dat was de zin die ik uhm, in 1981 in een rouwadvertentie aantrof in de krant. [haalt adem] Ennn, die zin... pakte me zó, fascineerde me, het was in die tijd nog helemaal niet gebruikelijk om een uh, originele zin te vinden uh en zeker binnen zo'n zwart kadertje daar stond altijd: 'Met leedwezen geven wij kennis...' en als je toch iets meer prijs wilde geven over de doodsoorzaak zei je: 'Onverwacht en plotseling is van ons weggerukt.' Dan begon je al te twijfelen. Weggerukt was al een heel naar woord. Uhm, maarja dan dacht je altijd nog: ongeluk. Dus deze zin: 'Onze mooie wilde vogel is weggevlogen' ... heeft me inderdaad, ja, echt vierentwintig jaar beziggehouden. Wat, wat is daar gebeurt?

JP: Wie heeft die zin uhm, voor wie was die zin bedoeld?

CP: [haalt diep adem] Het was de rouwadvertentie voor Marina Schapers, Marina Schapers was de vrouw van Peter Schat, dus het was ook de combinatie: de naam die eronder stond, de naam van Peter Schat, die was me wel bekend...

JP: Peter Schat is componist

CP: Ja.

JP: Marina Schapers actrice, hè?

CP: Actrice. Ja. [knikt, even stil]... En Peter Schat en de naam van zijn zoon: Bas Schat, stonden onder deze naam.

JP: Kende je ze?

CP: Nee.... Nee, ik kende ze tóen niet en ik heb ze ook in de loop van die uh vierentwintig uhm, dat is nu n'tuuk inmiddels vijfentwintig jaar [lacht], nooit leren kennen. Jamaar, Marina, dat spreekt vanzelf: die was dood, maar ook Peter Schat heb ik nooit gekend.

PW: Wat was eigenlijk uh het verhaal dat rondging over de wijze waarop Marina Schapers aan haar einde was gekomen?

CP: [denkt na] Nou ja, dan moet ik even... ja... Ik, mijn boek, in *Lucifer* [lacht], wordt Peter Schat, of wordt Peter Schat uhm creëer ik in elk geval een personage dat gebaseerd is op Peter Schat [foto PS vertoond], en dan zijn de verhalen, ja, omdat de waarheid van de dood van in mijn boek Clara Wevers van het uh vrouwelijk personage, is onbekend. Niemand weet wat er precies gebeurd is. De enige getuige, blijkt uit de verhalen, is Lucas Loos.

PW: Ja.

CP: Dat was in werkelijkheid ook zo.

PW: Dat was de hoofdpersoon, die zat op een terras in uh in Griekenland, bovenop een rots, uitkijkend over zee, zij zat op de balustrade, aangeschoten, en ze hadden, nou ruzie kun je niet zeggen, maar hij was aan 't flirten met mannen en zij geïrriteerd.

CP: Ja, dat was

PW: En even later viel ze te pletter. En wat is er, wat is nou het verhaal van de oorzaak en wat is wat jij hebt gereconstrueerd?

CP: [haalt diep adem] Nou, m'n reconstructie uh kon n'tuuk alleen plaatsvinden op grond van verhalen en dat is natuurlijk ook waar waar m'n roman op geconcentreerd is. Wat gebeurt er als je de waarheid niet kent over zo'n dood hè? Wat was er, was mijn fascinatie toen ik het 24 jaar geleden las en dacht van: wat is hier gebeurd? En dat hield me bezig. Ik ben in de loop van die 24 jaar mensen gaan vragen van: hhhebeje, kennen jullie Peter Schat? Wat is dat voor iemand? Weten jullie wat er gebeurd is met zijn vrouw? Wat was dat voor een huwelijk? En dan krijg je langzamerhand verhalen, dat groeit aan. Dus, je ... als je al een beetje schrijver bent, ben je dan in zekere zin al bezig met het creëren van personages. Toen ik me er echt in ging verdiepen, anderhalf jaar geleden of nu twee jaar geleden ... ben ik concreet gaan vragen van: welke verhalen deden toen de ronde?

JP: Kun je vertellen wat voor soort huwelijk dat was? Althans, [onverstaanbaar]

CP: [interrumpeert] Het was een turbulent huwelijk. Althans uit de verhalen uuuhhh kwam naar voren, dat was een unaniem verhaal, een turbulent huwelijk. Openbare ruzies, beetje Virginia Woolf-achtig. [haalt diep adem] Uhm, als ze uitgingen, gingen ze apart uit... dat... Hè? Peter Schat:

homoseksueel uhde in de loop van de tijd ook steeds meer bekend dat homoseksualiteit. Marina had vrienden, minnaars... Zo'n huwelijk. Een huwelijk...

JP: [interrumpeert] En een flamboyante Amsterdamse persoonlijkheid die... nouja.. diedievan..

CP: Nou, Marina Schapers wordt althans, in ieder geval door iedereen beschreven als een buitengewoon aardige, beminnelijke... innemende en zeer bijzondere vrouw. En en flamboyant mooi.

JP: Wat doen deze mensen bij elkaar?

CP: Ja, dat is inderdaad een vraag die me.. uh.... enorm bezighield in dit boek.... Dus ik onderzoek ook een beetje uh het huwelijk, bij mij worden dat dan Lucas Loos en Clara Wevers [lacht], watwat zoeken mensen bij elkaar, [stottert] mijn analyse in het boek tenminste is een beetje waar ik op uitkom is dat je ook een verbintenis aangaat. Een liefdesverbintenis kúnt aangaan die gedoemd is om te mislukken. Dat het eigenlijk een hele veilige kerker is om je liefde in te beleven. Je denkt: het kan niet lukken, ja want uhh deze man houdt van mannen en ik zoek het zelf wel uit. Dat datjedat uhm ja dat je als het ware trouwt met een mislukking. En dat doe je waarschijnlijk om om je eigen tekortkomingen ... niet onder ogen te hoeven zien of ze te mogen houden. Kijk, als het toch niet echt kan lukken en je bent ...je wilt misschien wel een grote liefde maar je weet: het zit er eigenlijk niet in, dat falen uh hoeft dan niet meer te gebeuren. Dat huwelijk kan in zekere zin niet meer falen.

JP: Het kan nooit aan jou liggen

CP: [interrumpeert] Het is erin gebouwd. Ja.

PW: Zullen we even kijken naar wat Peter Schat er zelf over zei? Want die is geïnterviewd door jouw vorige man, Ischa Meijer, toen die nog leefde, uhhh en die vroeg naar uhm, behalve naar de muziek ook naar zijn huwelijk.

CP: Ja.

[Beeldfragment]

PW: Hoe kijk jij daarnaar?

CP: Hm, als een detective... als een detective.

JP: En wat denk je dan? Als detective?

CP: Als een detective denk ik: hier klopt iets niet. Je bent acht jaar, na welke dood dan ook, hè? Het is voor Peter Schat een plotselinge en gruwelijke dood geweest. [haalt diep adem] Maar na acht jaar word je niet meer gek. Je wordt het eerste jaar gek, je wordt misschien het tweede jaar gek, sommige worden ook nog het derde jaar gek, als je voor altijd gek wordt, beland je in het gekkenhuis, maar na acht jaar word je niet meer gek. Om over de plotselinge dood van je geliefde te praten. [Du Bois schudt instemmend haar hoofd] Dat is excuus om er niet over te willen, om er niet over te hoeven praten. 't Is theatraal, om te zeggen: ik word gek als ik eraan denk...

JP: Dus er wordt iets verhuld...

CP: [interrumpeert] De detective in mij zegt: dit is een leugen.

DB: [zachtjes] Ja...

CP: 't Is een leugen

JP: En wat is er dan wel gebeurd?

CP: Dat weet ik niet. Dat is ook de essentie van dit boek. Kijk, alle literatuur, al die verhalen die, ook over jou de ronde, die nu over Jeroen de ronde doen, over u, over u, u komt nog [tegen Cramer] [iedereen lacht hard] [CP neemt slokje water] Ja, ik zou me erop verheugen... Dus al die verhalen die... die heb je zelf niet in de hand, maar ze komen allemaal voort uit het feit dat mensen de waarheid over jou niet kennen. Ze weten iets, misschien een element, uh de klokken horen luiden, enzovoorts. En mensen houden daarvan en op grond daarvan, en hoe publieker je bent hoe uitgesponnerder, op grond daarvan gaan speculeren, te... gaan gissen: ja wat is dit voor iemand, hoe zit het in elkaar. En dat gebeurde natuurlijk ook met deze afschuwelijke dood, die die uuh die shockerende dood. Wat is daar gebeurd? Maar juist omdat de waarheid niet bekend is, ook niet bij mij... ontstaan die verhalen. Literatuur ontstaat ook omdat de waarheid niet bestaat. Zodra iemand de waarheid pretendeert te kennen, dat worden de radicalisten, dat worden de extremisten. Die zeggen: dit boek is waar. Dat is dan alleen de Koran of de Bijbel of ik weet niet welke boeken er nog meer zijn [kriebelt in haren] deze twee zijn de eerste die me te binnen schiet, die pretenderen waarheid. Althans, er zijn lezers van die boeken die zeggen: Hier staat de waarheid.

JP: En hier staat niet de waarheid.

CP: Natuurlijk niet.

PW: Je hebt er wel voor gesproken met verschillende mensen die Peter Schat van nabij en ook zijn vrouw althans van nabij hebben gekend, als betrof het research, journalistiek research voor een... laten we zeggen een uh... documentaire, boek. Uh, hoe, hoeveel vrijheid heb je dan om met dat materiaal te spelen?

CP: [even stil] Uhm, alle vrijheid zou ik zeggen, ja.

PW: Heb je dat ook tegen die mensen gezegd?

CP: [kauwt op haar lippen] Uuhhhmmm.... Heb ik dat van tevoren gezegd? ... Ja, ik denk dat op het moment dat ik bij mensen aanklop, datdat mensen wel een beetje weten wie er aanklopt. Ik heb er wel van tevoren gezegd: ik ga een boek schrijven dat geïnspireerd is op die vreselijke gebeurtenis in '81, die geïnspireerd is vervolgens op de uuhh op de, op Peter Schat, op de componist, op de kunstenaar, maar het wordt een fictieve figuur, maar ik gebruik ook zijn oeuvre om... om die fictieve figuur te creëren. Uhhmm.. Dus, mensen waren niet naïef als ze met mij spraken.

PW: Nou, één van de mensen met wie je sprak, een toenmalige vriend van Peter Schat: Stephen Sanders, schrijft in *Vrij Nederland* deze week dat hij zich door je misbruikt voelt en dat je een monstrem hebt geschapen, hij bedoelt daarmee niet zozeer het boek maar wel de figuur Peter Schat die daar als Lucas Loos

CP: Ja, Lucas Loos, ja okée

PW: uhhh slecht uit komt en ja ik bedoel, ik vind het een fantastisch boek, maar ik ben blij dat het niet over mijn vader gaat of broer of wat dan ook.

CP: Of over jezelf...

PW: Dat zou helemaal een catastrofe zijn, maar dat zou je niet doen neem ik aan. Bij leven.

CP: Nou, ik zou me daar... [lacht] O! Bij leve!

PW: Daarna interesseert het me niet meer [lacht]

CP: Kijk, dat is nou een gekke opmerking. Uhhmm [iedereen lacht] Die klopt ook niet, daarna zou het je ook interesseren. En je hebt allemaal nazaat die dat verschrikkelijk vinden.

PW: [interrumpeert] Die zouden het wel interesseren, mij niet.

CP: Ja kijk, het is een mening van Stephan Sanders die uh... Ik kan me dat, die verontwaardiging die bij Stephan wel heel moralistisch gekleurd is... wel voorstellen, hij behandelt het op geen enkele manier als een roman, dus het is geen literaire recensie, het is een beetje een moralistische uhh [haalt diep adem] ja, oordeel over het boek...

JP: Hij is teleurgesteld.. Tenminste dat las ik er een beetje in. Wat ik mij afvroeg is: waarom waarom heb je hem die ruimte gegund? Je had, waarom heb je Peter Schat met naam en toenaam uhm in dit boek nog genoemd? Waarom heb je het verhaal niet ietsje verder weggehaald van Peter Schat, zo zodat het gewoon een roman is waarin niemand zich verder pijn aan kan doen.

CP: [knikt]... Omdat het het onderwerp van het boek is op een... in een wat uh... met een wat gewichtige term noem je dat uh metaniveau van een literair werk, dat tegelijkertijd.. het metaniveau is dat je in een roman geef je tegelijkertijd beschouwingen over de roman. Waar *Lucifer* ook over gaat is: wat kun je met de werkelijkheid doen uhhh... hoe ver mag je gaan om fictie te maken van de werkelijkheid. Uhm... En ik wilde, als het ware zelf op de rand van de afgrond lopen om dit pad te bewandelen van... waar duw ik de literatuur zo dicht mogelijk naar de werkelijkheid. Waarom doe ik dat? Omdat ik vind dat deze hele tijd, en dat is begonnen in de vorige helft van de vorige eeuw, en dat heeft inmiddels al monstrueuze vormen aangenomen, om dat heel onze tijd daarover gaat: fictie is zó vermengd met werkelijkheid, dat je er bijna een duizelingwekkend gevoel van krijgt. Elk Journaal dat je bekijkt, uhm zie je die malle verstrengeling van fictie en werkelijkheid. Datdat Guus Hiddink hoort z'n oordeel en dan zetten ze er een foto onder van vijf jaar geleden waarop hij opeens heel somber kijkt. [JP lacht] Dat is een manipulatie. Hè? En knippen, wat een literair schrijver ook doet, uh, van citaten, in dit geval beeldcitaten, [JP&PW knikken instemmend] die worden aan elkaar gekoppeld en iedereen denkt: Guus Hiddink is in zak en as, die knijpt het en kijkt maar naar die foto. Ook al was het de foto van dat hij hoorde dat z'n vr.. z'n moeder dood ging.

PW: Ja, maar nu is Hiddink misschien gewend aan publiciteit, en zeker dit soort, uh journaalberichten, maar uh hier is een boek over een man die uh beroemde Nederlandse componist was, [CP humt instemmend] voor Nederland zeker, hij komt er niet best af.. en z'n...

CP: [interrumpeert] Vind ik zelf niet hè? Ik heb ook lezers die zeggen: Ik ben diep diep ontroerd door de figuur van Lucas Loos, ik vind het een aandoenlijke, aangrijpende...personage

PW: [interrumpeert] Nou die mensen heb ik niet gesproken. Maar...

CP: [interrumpeert] ik al al uh talloze journalisten.

PW: Maar zijn zoon leeft nog. Want voor alle zekerheid, Peter Schat is zelf in 2003 overleden, maar zijn zoon leeft nog.

CP: Ja, dus dan moeten we even twee dingen uit elkaar houden. Want je begon over Peter Schat. Peter Schat is zelf wél een historische figuur. Eigenlijk heeft Peter Schat zelf, als componist, dus als schepper van kunstwerken om het maar even gewichtig te zeggen, want ik gebruik dat hele woord 'kunst' helemaal niet graag, heeft zelf, heeft eigenlijk mij de vrijbrief gegeven om te doen wat ik doe. Hij heeft namelijk zelf ook van die historische figuren hè? Ongeacht de historische werkelijkheid, ze gebruikt. Tchaikovsky, hè? Heeft hij alle historische data opzij geschoven, om zijn eigen Tchaikovsky te scheppen. En de ene interpretatie boven de ander verkozen. Hè? De interpretatie dat Tchaikovsky gedwongen is tot zelfmoord. Uh hij...

PW: [interrumpeert] Maar mag ik dan....

CP: Heeft Che Guevara gebruikt, Grudini gebruikt... Hè? Mensen, kunstenaars gebruiken historische personages om... kunstwerken te maken.

PW: Heeft zijn zoon het gelezen?

CP: .. Ik heb toen met het... Ja.

PW: En?

CP: Ja, 'k wou al m'n... beginnen... [lacht]

PW: Excusez [lacht]

CP: een jaar overslaan... Uhm, ja ik ben al al vrij, [kriebelt in haar] toen het nog, voordatuh, of nou ik was al aan het boek begonnen, maar was nauwelijks opgestreken en zag wel een beetje welke kant het uit ging. Toen ben ik, heb ik Bas Schat, de zoon van Peter en Marina, opgezocht, heb hem verteld wat ik zou gaan doen, ook verteld dat het een roman was en, maar gebaseerd op z'n vader en z'n moeder Bas zei: Leuk. Bas is een jongen inmiddels van 37 of van bijna 37, hij wordt in september 37, leuk. [doet haren achter haar oren] Ik heb daarna ook nog een paar keer met Bas, of nog één keer lang gesprek met Bas gehad. Ik heb zelf gezegd: het is helemaal niet leuk [kijkt triomfantelijk] denk ik, het is heel moeilijk om een... zeker om een roman te lezen over iemand die jij kent, je kunt die afstand heel moeilijk aanbrengen, het is onaangenaam! Ik heb het zelf meegemaakt, ze hebben ooit

een soap over me gemaakt *Driving miss Palmen*, hè? Het is onaangenaam. Maar het blijft gerechtvaardigd.

JP: En hij kan alleen....

CP: [interrumpeert] Hè? Ik wist, ik zag mezelf terug als een Hindi-sprekende... dronken...uhhlap, die met Daphne Dekkers moest omgaan. Dat...

JP: [spottend] Ja, dat is ook niet mis.

CP: Dat was.... [iedereen lacht] Nee, dat is best moeilijk!

JP: Ja

PW: Maar hij kan ermee leven?

CP: Bas heeft het boek gelezen, het heeft hem, hij was erop voorbereid dat het hem zou raken, het heeft hem ook geraakt, maar hij vond het wel een uhhh uh hij was wel onder de indruk van het boek. En ik heb hem ook voorgesteld, ik zeg: als jij nu tegen mij zegt van: hier heb ik echt last van, dan laat... dan kunnen we over praten. Toen zei die, wat ik heel groots vond: nee, zo lees ik dat boek niet. Hij kon het dus wel als een roman zien, en dat is iets heel groots in die jongen, en dat heeft zo.. hij heeft op één of andere manier een heel groots uhm karakter, grootse aard.

PW: Wij vonden het een erg knap boek. [Palmen knikt ter ontvangst]

JP: Ja.

CP: Dankje.

PW: En dank voor je komst hier naartoe.

[ook van andere twee gasten wordt afscheid genomen met een paar woorden]

EVA JINEK 20-11-2011

EJ: Bescheidenheid siert de mens, maar als je een film maakt, een boek schrijft of de politiek ingaat, moet je ook onbescheiden durven te zijn om echt iets te kunnen bereiken. En daar hebben wij, publiek, critici, dan weer moeite mee. Dat is geen verlangen naar valse bescheidenheid, maar een vals verlangen naar bescheidenheid. En dat geldt voor alle takken van sport, hoewel: of dat ook voor voetbal geldt, dat gaan we vandaag zien. Welkom op deze zondagmorgen.

[openingstune]

Jinek: op paarse stoel met mantelpak aan, benen over elkaar geslagen, bladert door papieren.

Gasten: Connie Palmen, Reinout Oerlemans en Ben Knapen op blauwe bank, naast elkaar. Palmen: zwarte broek en trui en jasje (opgestroopte mouwen), grote donkerbruine sjaal om nek. Benen (dun!) over elkaar geslagen. Haar dof, plat, pony over voorhoofd. Handen gevouwen in schoot. Gouden armband, horloge, aantal ringen en oorbellen. Zowel aan broek als aan armband te zien dat Palmen dun is (geworden). Groeven/ vermoeidheid in gezicht. Lichtroze oogschaduw. Zwarte

puntlaarzen.

In beeld: 'Connie Palmen. Auteur.'

EJ: Dames en heren, goedemorgen. Live vanuit de Westergasfabriek in Amsterdam praat ik met de volgende gasten. Ik ben vereerd dat Connie Palmen hier is. Ze schreef een aangrijpend, maar ook schaamteloos eerlijk boek over de dood van haar man Hans van Mierlo.
[introduceert ook andere gasten]

Jinek heet iedereen welkom en bespreekt kort het nieuws van de dag, onder andere:

EJ: Ja, een uh koningsdrama. Geschikt voor de literatuur denk je? Connie, deze Ajax-soap?

CP: Ja, maar voor een andere schrijver dan ik, dat [lacht]

EJ: Sla ik even over... [lacht] [Vraagt dan hoe de staatsecretaris van Eu zaken hiernaar kijkt.]

[06:46]

EJ: Connie, we gaan het hebben over jouw boek *Logboek van een onbarmhartig jaar*. Een boek waarin je schrijft over de periode na de dood van jouw man Hans van Mierlo. De rouwperiode. Uhm, het is uh zeer openhartig, je spaart jezelf ook niet. En het gekke is, ik heb het natuurlijk net deze week gelezen, wij kennen elkaar niet en toch heb ik het gevoel alsof ik hier zit met iemand die ik een beetje ken.... of vrij goed zelfs.

CP: Ja, dat is het effect als je over persoonlijke dingen schrijft natuurlijk. Uhm, dat is ook altijd een beetje bedrog.... Uhm en dat heeft eigenlijk met schrijven te maken. Je kunt diedie die werkelijkheid niet nooit van minuut tot minuut beschrijven of... jezelf noch iemand anders zo weergeven als die écht is. In 't echt is iemand veel genuanceerder, in die tijd na de dood van m'n man was ik... zat ik in een cocon. Dus ik was ook een heel uh, beperkt iemand eigenlijk.

EJ: Maar misschien wel dichterbij je... meest ware zelf? Zou je dat zo kunnen zeggen?

CP: Uhnee...

EJ: Juist door die cocon?

CP: Nee, dat denk ik niet. Ik denk juist datje net als in uh een verliefdheid eigenlijk in een beetje ontoerekeningsvatbaar bent, en zo'n eerste jaar...

EJ: Ja

CP: Uh, en dat je jezelf ook verrast, dat je dingen doet die die je normaal gesproken niet zou doen. 't Is een licht ontremde staat... Je bent uuhm een beetje gevaarlijk, zowel voor jezelf als voor...

EJ: [interrumpeert] Wat is iets wat je hebt gedaan wat je normaal niet zou doen?

CP: Ik zou normaal veel omzichtiger met andere mensen omgaan en ook wel met mezelf.

EJ: Was je je daarvan bewust? Op momenten dat dat gebeurde? En dat je het toch voor jezelf toeliet?

CP: Ja ik, ja ik was me er wel van bewust. Zo.. maar... het... kijk, rouw heeft ook een mate van radeloosheid. Je bent in een mate ook een zekere vorm van dierlijkheid. Je bent... Ik vond mezelf niet helemaal menselijk. Meer een soort dier met pijn.

EJ: Instinctief..

CP: Ja, ja

EJ: ...reageren op dingen.

CP: Heel, heel instinctief.

EJ: Je hebt dit boek geschreven zodat je niet zou vergeten.

CP: Ja.

EJ: Hoe je voelt, van dag tot dag wat er gebeurt... Is dat ook gelukt?

CP: [haalt adem] Ja! Ik kan nu met uhm eenuhh ... die eerste uuh.. dertig pagina's van dat logboek dat denk ik van: ja zo was het echt. Dit is uh... maar dat is al.. dat dat zou ik vergeten zijn als ik het niet had opgeschreven.

EJ: En pak je je boek ook wel eens en herlees je dat?

CP: Nouja, ik maak nu zo'n lezingen mee en dan lees ik toch met name die pagina's voor, omdat ik merkte.. al die... uh boeken die ik over rouw gelezen heb, dat dat juist weggelaten wordt. Die wat dierlijke staat, dat ongelofelijk... fysieke van rouw, het fysieke van pijn, fysieke van lijden. 'k Denk dat dat, dat dat nog nooit ergens zo beschreven is.

EJ: Toch ben je pas na uh 48 dagen begonnen met schrijven.

CP: Ja.

EJ: Waren die eerste 48 dagen onbeschrijfelijk?

CP: Ja... en ik denk ook dat ik er nog niet toe in staat was. Ja, voor schrijven heb je toch een uhm ja, uhh, daar moet je z'n in hebben ook. Ook al deed ik het aanvankelijk met enorme tegenzin, maar überhaupt zin hebben in iets is in die eerste maanden nogal moeilijk. Je moest, 'k moest me echt dwingen om 't te doen.

EJ: Uhu, maar als je terugdenkt of als het het doel is om niet te vergeten, mis je dan nu, want ik miste dat een beetje als lezer. Ik had, hoe afschuwelijk het ook is, ik had er eigenlijk bij willen zijn, bij die eerste 48 dagen. Mis je dat zelf nu ook? Dat je die niet hebt opgeschreven?

CP: Nou, die probeer ik eigenlijk voor me.. die eerste uh tien pagina's zijn een soort proloog en dat is alles wat ik me kon herinneren van die eerste 48 dagen. En daarna begint pas het echte lógboek. Dag voor dag of met... dus wat in die eerste pagina's beschreven staat, denk ik: ja dat weet ik nog.

EJ: Dat is wat je nog wist...

CP: Ja.

EJ: Is het zoals, uhm, dat heb ik vaak tenminste, dan kijk je een foto terug van vroeger en dan wordt die herinnering wordt dan alleen die foto. Het is dan alsof je vergeet wat er omheen is gebeurd.

CP: Ja

EJ: Heb je dat ook met wat je hebt opgeschreven?

CP: Nee, ik weet ook heel goed wat ik niet heb opgeschreven. Gelukkig maar [lacht]

EJ: Ja, gelukkig. Uhm, we hebben ook beelden van jullie samen. Het is een documentaire van uh Michiel van Erp.

[toont fragment]

EJ: Ik vond het prachtig, dat stukje van: "Lieverd heb je nog het nummertje van onze jas?" [Palmen lacht] Een kleine inktijk in hele normale dingen tussen twee mensen. Wat mis je het meeste aan jouw man?

CP: [lacht beetje gegeneerd] Z'n lichaam.

EJ: Ja?

CP: Ja, dat is n'tuuk alles wat... ja... Dat is wat verdwijnt en dat voelt... dat is... daar zit alles in.. dat is het doosje. Dus 't is een lichaam met een stem en aanrakingen en... de nabijheid van iemand. Uhm, ik vind 't leven met z'n tweeën gewoon veel... [zoekt naar woorden] mooier dan in je eentje. Ik vind het delen isis écht vermeerderen.

EJ: Je mist z'n geur ook.

CP: Ja, alles. Alles wat wat weer lichamelijk is, mis ik. Z'n huid, stem, geur, lengte, bescherming, warmte...

EJ: De aanwezigheid van uh de hele mens.

CP: Ja

EJ: Maar je zegt alleen zijn lichaam, de dingen die die jullie dan gedeeld hebben, geestelijk, die heb je dan bij je. Die zitten opgesloten in je, die mis je dan niet zozeer?

CP: [denkt na] Ja natuurlijk, maar die kunnen ook alleen maar via een lichaam naar buiten komen, dus ... het uhm, ja die mis ik ook. Mis de bescherming, mis de uh liefde, de de taal, de zinnen... Ik mis het allemaal, maar dat uhm, je merkt pas uhm, als iemand weg is dat dat allemaal door een lichaam vertegenwoordigd wordt.

EJ: Ja. Je schrijft ook dat uhm, het lichaam laat zich niet eigenlijk door de ratio vertellen dat de ander weg is.

CP: Nee, het blijft heel lang heel verbijsterend. Dat iemand weg is. Het is uhm, datdat dat nooit meer, datje iemand nooit meer ziet, nooit meer aanraakt, nooit meer naast je hebt, dat... ik merk dat dat een veel te groot begrip is voor de verbeelding. Uh, dat 'voor altijd' dat is ook te groot voor de verbeelding. Het zijn, het zijn té absolute begrippen en hethet uh [zoekt woorden] je weet het op een bepaalde manier, maar heel uhh het ongeloof gaat heel erg in.. ook in je eigen lichaam zitten. Dus de eerste maanden weet je het en toch ben je voortdurend verbijsterd. En dat komt eigenlijk omdat je d.. ik kan het me niet eens voorstellen, dat nooit meer. Hè?

EJ: Een onbehaapbaar uh...

CP: Ja.

EJ: ... concept eigenlijk.

CP: Ja.

EJ: Uhm, we hebben nog een ander fragment wat ik graag wil laten zien. Je werd gevolgd toen je het boek aan het schrijven was en daarin lees je een stuk voor.

CP: Oja...

[Fragment. Palmen leest van laptop voor: "'t Is een constante hunkering, een jakkerig verlangen, om hem te zien en hem te beminnen. Z'n prachtige lichaam verpakt in die zijdezachte zonbruine huid. Z'n misselijkmakend mooie gezicht, z'n mond, z'n tors, z'n armen en benen, z'n machtige geslacht. Ik wil er naartoe, erop, eromheen, in me. De herinneringen aan de seks van al die jaren bestormen me. Tientallen keren per dag. Korte scènes, schichten van beelden, in een hoge frequentie afgevuurd. Zonder chronologie, zonder geluid.'" Op achtergrond pianomuziek. In beeld: Palmen in zwarte lobbertrui, bril op, klapt laptop open en stoft de toetsen af met haar mouw: bureaubladachtergrond te zien: Palmen en Van Mierlo komen op hun trouwdag uit stadhuis. Deze afbeelding ook aan einde fragment zichtbaar.]

EJ: Uhmm, in het boek [Jinek pakt boek van tafeltje], in het uiteindelijke exemplaar, heb je 'het machtige geslacht' vervangen met 'z'n handen' [Palmen knikt]. En ik had het er thuis over, omdat wij het allebei hadden gelezen en de ander vond het fijn dat je het had vervangen, van mij had dat niet gehoeven. Maar de vraag is: waarom heb je dat gedaan?

CP: [haalt diep adem] Nou, ik heb advies van vrienden [haalt schouder op]. Zij zeiden: dat moet je niet doen, dan gaat het alleen maar daarover. En of ik het nu wel of niet gedaan heb, het gaat alleen maar daarover [lacht beetje].

EJ: Ja, dat uh leidt dan af van uh... de rest

CP: [haalt haar schouders op] Ja, dus... het...

EJ: Maar ik, wat ik uh, ik wilde niet uh ik wil niet de zoveelste zijn die alleen daarover gaat, maar uhm uh dat missen en verlangen wat je ook zelf zegt, het lichaam hoort daar ook bij.

CP: Ja, ik weet het, maar van iconen moet je blijkbaar een enig maken en nouja, dat heb ik dan in het boek wel gedaan. Maar het is een onontkoombaar uhm.. onontkoombaar iets geworden [grinnikt]. Dus 't ...

EJ: Heeft het geholpen? Om het boek te schrijven voor jou? Bij het rouwen?

CP: [haalt diep adem] Nou, ... jaja ik kan, dat is eigenlijk een onbeantwoordbare vraag. Ik heb het gedaan dus ik weet niet hoe het geweest was als ik het niet had gedaan. Het wordt wel uhm geholpen heeft is dat uh dat het boek er opeens lag. In de zomer maakte ik pas voor het eerst een print. En ik denk: oh! ik heb een boek geschreven. En kreeg daarmee wel iets terug van ... waar ik het

verder mee moet doen dat je, dat ik dat uhm op z'n minst nog schrijver ben. Niet meer iemands liefste, maar uhm die schrijver is er wel nog.

EJ: Een troost, eigenlijk wel.

CP: Nouja, de dat geeft wel een gevoel van kracht. 'k Denk: kom maar op.

EJ: Ja, dat is, in de inleiding zei ik dat het een schaamteloos eerlijk boek is geweest, uhm je spaart jezelf ook echt niet, heb je getwijfeld of je die dingen over... want je hebt het bijvoorbeeld over uhm excessen als het gaat om drinken en roken, dingen om te vergeten, om je pijn te vergeten, heb je getwijfeld over, of je dat over jezelf zou opschrijven?

CP: Nee, niet zo. Ik heb eigenlijk in die die staat die ik je net beschreef, hè? Die wat ongeremde staat, die uhm, zo heb ik ook geschreven.... 'k Denk: er staat zoveel níet in rouwliteratuur, dat het uh, dat moet er ook maar gewoon staan! Punt uit. Het, ik had geen zin in om het te verfraaien of te uh, te verdoezelen, of wat er zo rauw en en en ook wel zelfvernietigend is aan zo'n tijd.

EJ: Uhu. En de vrienden die je waarschuwden om bepaalde dingen niet over jouw man te schrijven, hebben ze ook gezegd: zou je dat nou wel over jezelf schrijven Connie? Wil je dat wel?

CP: Nee, ik geloof dat ik die waarschuwing niet heb gehad [lacht]

EJ: Vonden ze prima [lacht]

CP + EJ: Ja

EJ: Je hoefde het ook niet te publiceren. Je zou ook kunnen zeggen: ik schrijf dit en dat effect is er voor mij, ik ben nog schrijver, ik kan het teruglezen, ik vergeet niet, maar ik hoef het niet te delen!

CP: [interrumpeert] Nee, nee, dat is.. Nee, je wordt pas schrijver door dat boek. Hè? Ik schrijf niet voor mezelf. Ik schrijf geen zin voor mezelf. Dus het is van meet af aan ook bedoeld voor een lezer.

EJ: Dus je schrijft geen zin voor jezelf?

CP: Nee.

EJ: Maar je zegt dat je het schrijft om niet te vergeten.

CP: Ja, om niet te vergeten, maar uhm ik had ook last van het vergeten van anderen. Ik ging zelf weer op zoek naar mensen die me konden helpen in de eerste tijd. Uhm, en ook op zoek in de literatuur. En iets van die rouw staat niet beschreven. [stilte] En ik dacht: uh, voordat ik het weet, ben ik ook weer iemand die geen antwoord kan geven op een vraag waarmee iemand naar mij toe kan komen van: hoe lang duurt dit, uh, wat is het, uh heb jij dit ook gehad? Dus ik ging op zoek naar mensen die zeiden van: hoelang duurt dit ook alweer? Kun je er iets tegen doen en ... is er een mogelijkheid om minder te lijden en 'k merkte: iedereen vergeet het. En in de boeken vond ik het ook niet terug. Dus het heeft ook wel degelijk uh, was het ook [haalt schouders op] voor anderen bedoeld. Zoals a... al al m'n boeken voor anderen zijn bedoeld.

EJ: Reinout: ik heb jou gezien bij *Kwestie van kiezen* en toen ging het even over Antonie Kamerling...

RO: Ja.

EJ: En toen was je geraakt, want dat was een vriend van jou. Uhm, heb je uhh herken je iets van wat Connie vertelt over dat ze dat dierlijke, of dat instinctieve wat je overkomt als je rouwt. En 't is natuurlijk anders omdat het geen geliefde was...

RO: [stilte] Ja, [kucht] uhm, ik moet me even... je zit.. ik had me voorbereid op een heel ander gesprek... dus uh ik moet heel even uh hergroeperen.. Luister, nee kijk, ik vind het het lijkt me fantastisch als je je zo goed kan schrijven dat je dit zo... van je af kan schrijven of alles wat je ermee uh uh kan doen.

EJ: Heb je ooit gedacht zelf: ik wil er iets mee? Met dat verdriet over...

RO: Nee, nee, neeneeneenee. Ik had er ook helemaal niet de behoefte om dat te delen of uh.. ik werd door alle programma's gebeld uh nadat het was gebeurd, om daarover te praten, maar ik uh [schudt zijn hoofd] voelde uh: nee hè? En waarom...

EJ: Nee... Connie: uhm, op het moment dat je publiceert, weet je dat er ook recensies gaan komen, ben je daar bang voor geweest?

CP: Nou, ik was wel iets huiveriger dan anders, omdat ik uh, ik denk: het is geen roman, uh, ik miste heel erg die bescherming van dat literaire, maar ... ik was wel beschermd zoals ik altijd.. ik ben wel geharnast tegen...

EJ: Je bent wel wat gewend...

CP + EJ: Ja

EJ: En is het je uhm mee- of tegengevallen? Want ik vond zelf... uhm veel van die kritieken uh op de man af, of op de vrouw af, uhm op een niet- sympathieke manier eigenlijk, vond ik.

CP: Uhu, nee dat is ook zo. De Nederlandse pers gedroeg zich een beetje als een jaloerse minnares. Maar..

EJ: [interrumpeert] Ja, een beetje uhm eentje wat ik onbegrijpelijk vond, uhm: "Een charmante lange staatsman met de dominante dwerg aan z'n zijde."

CP: Ja, en dat van een uh, literair criticus. Nee, maarja, dat is een criticus die eigenlijk z'n recensie schrijft met de bedoeling om de schrijver te corrigeren. Terwijl: je schrijft recensies voor je lezers. Dus ik kan dat.. ik vind het een zwakte van hem. Ik kan er alleen maar diepe minachting voor hebben.

EJ: En die andere uhm uh in *Elsevier* stond: "Huilie huilie verhaal, exhibitionisme van leed." Maar...

CP: Niet eens gelezen, eerlijk gezegd. [Pakt kopje van tafel, neemt slok]

EJ: Ja, nouja sorry dat ik dan de boodschapper moet zijn [lacht]. "Exploitatie van intiem kapitaal" schreef Elsbeth Etty in *NRC*.

CP: Ja, [zet kopje terug] ja kijk ik ga niet de recensenten recenseren. Dat...

EJ: Dat... dat.. dan uh dat wil ik ook niet weten, of het gaat niet om de personen die het schrijven, het gaat erom dat uhm, het lijkt mij, als je zoiets persoonlijk schrijft, dat het bijna een heiligdom is waar niemand aan zou moeten komen.

CP: Nee, dat vind ik niet. Ik vind: alles wat ik publiceert mag gerecenseerd worden, hoe ze het ook doen, ook al die lollige columnisten die dit land rijk zijn mogen zich er ook op storten. Ik vind dat je anders niet moet publiceren of uh überhaupt de openbaarheid niet moet betreden. Als ik daar niet tegen zou kunnen, had ik dat nooit gedaan.

EJ: Nee. Vergissen zij zich in wat jouw, wat het doel van het boek is geweest, of wat het uitgangspunt is? Het gaat over jou... en hoe jij die rouw beleeft. En ik heb vaak het idee uit de recensies dat er, dat ze een beetje verongelijkt zijn omdat ze misschien iets anders hadden verwacht!

CP: Ik weet niet waar ze boos om zijn, en en het interesseert me eigenlijk ook niet zo. Kijk m'n m'n intelligentste recensenten zijn toch m'n lezers. [Jinek knikt] En daar uhm moet ik het van hebben. Die reageren allemaal heel ... dankbaar of uh ontroerd of ...

EJ: En dat is veel belangrijker...

CP: Dat is ja, dat is wel belangrijk.

EJ: Ja. Je schrijft in het boek ook: 'Het gif moet eruit.' Is het gif eruit?

CP: Schrijf ik dat in m'n boek?

EJ: Ja, dat dacht ik wel.

CP: O...

EJ: [lacht]

CP: [trekt verbaasd gezicht]

EJ: Of heb ik dat ergens anders gelezen.. Ik meen me dat te herinneren.

CP: Of een rare recensente... [kriebelt in haren]

EJ: Nee, in de goeie zin: dit is... je zegt wel volgens mij: je kunt niet niet, als schrijver kun je niet niet, over het verlies van een geliefde schrijven...

CP: Ja, dat is zeker zo.

EJ: Voordat je eigenlijk uh verder kan. Is het er.. is het er nu uit in de zin van dat je je geest vrij kan maken om misschien werk...

RO: [interrumpeert] Heb je misschien weer inspiratie om een heel nieuw verhaal te beginnen!

EJ: Ja! precies.

RO: Daar ben ik ook wel benieuwd naar ja.

CP: Ja, dat dat het moet geschreven worden, dat dat ben ik nog steeds met mezelf eens. En het slaat ook wel een brug. Het is, als je uhh [zoekt naar woorden] Hè? In een uh dat zal ook voor Adri van der Heijden gelden, hè? Dit boek staat tussen alles wat je hiervoor geschreven hebt en alles wat ik nog ga schrijven. En [zoekt woorden] inspiratie? Nee, daar ben ik nog te, ik ben nog te moe... Van uh, van het schrijven van dit boek. [Oerlemans humt instemmend] Ik speel wel met die gedachte: ouwe gedachten, ouwe ideeën voor romans die ik had, maar ik heb nog niet de energie om of de zin om aan een volgend boek te beginnen.

RO: En hoe lang duurt dat?

CP: [stille] Ja.. Dat weet ik nooit. Dat weet ik nooit.

RO: Dat kan vijf jaar duren?

CP: Nou nee, ik ben eigenlijk de meeste tijd, ben ik, normaal gesproken... bij het schrijven van een roman gaat zitten in het nadenken over een roman, en dat heb ik al heel veel gedaan over de roman 'Judas' die ik zal schrijven. En ik heb ook wel... ik denk dat ik dat weer opneem, dat project.

EJ: Dat klinkt als....

CP: Maar nogmaals: zeker weten doe ik het niet.

EJ: Dat hoeft ook niet. Het is een prachtig boek. Een prachtboek.

CP: Dankjewel.

EJ: Ben Knapen, als hoofdredacteur van 't NRC heeft u wel eens een recensie afgedrukt waarvan u dacht: hadden we eigenlijk niet moeten doen?

BK: [diepe zucht]

RO: Dat betekent: Ja.

EJ: [lacht]

BK: Dat zou zomaar kunnen ja, dat zou zomaar kunnen.

[35:45]

EJ: Connie, hoe... wat denk je allemaal als je dit hoort? Krijg je dan een beetje vertrouwen in wat er allemaal gebeurt?

CP: [haalt diep adem] De eerlijkheid gebiedt me te zeggen dat ik er niet zo mee bezig ben...

EJ: Je had andere dingen aan je hoofd.

CP: Nou ja,... [lacht spottend] mezelf... Nee, maar ik vond het wel heel interessant om uhh zoals Ben Knapen begon, dat verschil tussen binnen- en buitenwereld. Dat is eigenlijk... bij uitstek het onderwerp van de literatuur. 'k bedoel: elk andere kunst laat je tegen de buitenkant aankijken en literatuur voert je altijd een binnenwereld ... in. En dat is vaak onthutsend, dat is vaak schaamteloos en... je legt dingen bloot over een buitenwereld die die alleen maar via dat binnen... kunt ontdekken.

DE WERELD DRAAIT DOOR 31-08-2015

MvN: Daan Roosegaarde, Connie Palmen, Lucas Hamming, The Common Limmets. Tafeldame Anthoinnette Scheulderman. Seizoen elf, aflevering 1, dit is *De Wereld Draait Door*!

[Met AS] We hebben een geweldige uitzending (...) Daan maakt Rotterdam schoon en Connie heeft een nieuwe roman, Connie Palmen. Een hele bijzondere roman. Het heeft lang geduurd trouwens ook en we hebben een nieuwe huisband (...).

[15:20]

MvN: Ja, morgen verschijnt *Jij zegt het*. Een ambitieuze roman over het beroemdste liefdespaar uit de moderne literatuur. De Amerikaanse dichteres Sylvia Plath en de Engelse dichter Ted Hughes. Sylvia pleegt in 1963, na zeven jaar huwelijk, zelfmoord en Ted Hughes wordt in zijn lange verdere leven als de verrader en de moordenaar beschouwd. Hij was tenslotte vreemdgegaan. Erover gesproken heeft hij nooit. Tot dit boek. Connie Palmen geeft Ted Hughes, die in 1998 overleed, een stem. Een daverende start van het boekenseizoen zou je dit gerust kunnen noemen.

CP: Ja.

MvN: Ik denk, Connie, dat we even moeten introduceren, voor de kijkers die we hebben, wie Sylvia Plath en Ted Hughes waren. [Palmen knikt] In de Angelsaksisch wereld twee goden van de poëzie...

CP: Ja.

MvN: Wij kennen ze misschien iets minder goed...

CP: Ja, heel heel prima! ... O [grote ogen] die moet ik ook [stottert] O, mooi

MvN: Ja, natuurlijk.

CP: O! Ik dacht dat je met filmpjes begon [breed handgebarend]

MvN: Nee, neenee dit is zelf doen.

CP: [gaat ervoor zitten] Nouja, Sylvia Plath uuhmm is eigenlijk pas postuum beroemd geworden. Door een een reeks gedichten die ze schreef vanaf het moment dat duidelijk was dat Ted Hughes een andere, verliefd was op een andere, ze waren nog niet gescheiden, maar dat dat maakte zoveel uh verdriet en woede in haar los, dat ze de meest briljante... vileine... scherpe, ironische, gedichten schreef die haar beroemd hebben gemaakt, omdat Ted Hughes ze uitgaf na haar dood. Ted Hughes was eigenlijk, werd eigenlijk al beroemd ook door de tomeloze inzet van Sylvia Plath uh voor zijn werk, tijdens hun huwelijk en uh won prijs na prijs met z'n allereerste dichtbundel, met z'n tweede dichtbundel. Het was, eigenlijk werd tie een natuurdichter genoemd, ikhij, hij zocht al z'n beelden en metaforen in de natuur voor hoe die het leven zag en Plath was duidelijk iemand die heel erg gebonden was aan haar eigen ik. {Van Nieuwkerk humt} Was wat je nu een conventionele dichter zou noemen. En uh bijna uh machteloos autobiografisch. Die twee ontmoeten elkaar op een avond in 1956 op een feestje waar ze een eerste en overigens ook laatste exemplaar uitgeven van een poëzietijdschrift. Die ontmoeting is dermate heftig, dat ze... het zijn eigenlijk twee maagdenburger bollen, het, de aantrekkingskracht tussen die twee is zo groot dat zij hem met een beet in het oor voor altijd brandmerkt en de hare maakt. En hij is ook woest aangetrokken tot deze zó niet-Engelse vrouw. Het is een waterval, ze kletst, ze ratelt, ze stelt zich aan, ze is overdreven, nou, zoals ik nu een beetje doe [iedereen lacht]. Nou, ze is dus echt niet zo'n bleke bedeesde Engelse vrouw. En hij denkt: ik sta tegenover de Niagara, ik sta tegenover de Amerikaanse literatuur, ik heb nog nooit zoiets

meegemaakt. En de passie, de liefde, de hartstocht is heel groot... en ze.... uh.. ze trouwen uh vier maanden later.

MvN: Zeven jaar duurt hun huwelijk, een huwelijk met ontzettend hoge dalen en en uh diepe dalen en hoge pieken. Uh, dan krijgt hij een ander, hij gaat vreemd. Dan krijgt.. Zij was toen sowieso al ongelofelijk jaloers dus dat kon ze niet.. en ze pleegde zelfmoord.

CP: Ja.

MvN: Vanaf dat moment wordt zij postuum wereldberoemder dan ze al was en hij blijft beroemd, blijft een groot dichter, poet laureate wordt hij in Engeland ten slotte ook nog?

CP: Ja

MvN: Maar hem wordt z'n hele leven nagedragen: jij hebt haar door die daad vermoord. Hij is een soort gijzelaar van die mythe die gaat ontstaan.

CP: Ja.

MvN: Hij heeft daar nooit iets over gezegd. Hij heeft dichten... hij heeft op het laatst van z'n leven een paar gedichten geschreven die er iets over zeiden, maar hij heeft nooit in interviews, nooit willen reageren. Jij dacht: ik geef hem een stem, ik schrijf op hoe hij dacht, hoe hij het heeft gezien.

CP: Ja.

MvN: Zeg ik dat goed?

CP: Fantastisch [lacht] Werkelijk. [Iedereen lacht]

MvN: Ja.

CP: Ben blij dat je het even overneemt. Het is zo'n vermoeiend begin eigenlijk hè voor mij! Nee, je zegt het heel goed. Uhm geweldig. Uhm het is waar en ik begrijp dat zwijgen eigenlijk heel goed. Kijk, hij heeft het op zijn manier tien maanden voor z'n dood, op zijn manier gesproken door het publiceren door *Birthdayletters* hier vertaald als Ver...*Verjaardagsbrieven*.

MvN: Ja dat heb ik [Pakt het boekje van tafel]

CP: Heerlijk woord. Nouja. *Birthdayletters*. Uhm, dat zijn allemaal gedichten, 88 gedichten die gaan allemaal over zijn liefde voor haar. We beginnen als het ware bij het begin, met dat hij haar voor het eerst op een foto zag. Ze zijn heel autobiografisch, iets waar hij z'n leven lang, heeft tie dat eigenlijk, heeft hij de conventionele poëzie, het autobiografische, misschien niet zozeer veracht, maar is hij zo bang voor geweest, heeft hij zo verschuwd, het paste zo niet bij z'n gesloten Keltische aard. Bij z'n introverte karakter. Bij z'n bescheidenheid ook, in zekere zin. Maar hij grijpt naar het woord 'ik' en schrijft 88 beeldschone, zeer ontroerende gedichten over hoe het was om, om met haar getrouwd... hoe het was om haar lief te hebben, ook over die die kerel die verliefd wordt op een ander en dan vooral óók over hoe het was na haar dood. Hoe het leven hum hè? Hoe hij tot een uh Judas werd veroordeeld, hoe hij verrader werd.

MvN: [interrumpeert] Talloze biografieën, talloze artikelen...

CP: Talloze

MvN: ... werd hij de schuldenaar eigenlijk hè?

CP: Ja.

MvN: Wilde je hem... rehabiliteren? Dacht je, nou ja zo zout kan het niet gegeten worden? Hij verdient eigenlijk, hij had moeten praten. Laat ik namens hem praten.

CP: Nou ik dacht zeker niet: hij had moeten praten. Want dat heeft hij natuurlijk gedaan in de poëzie, uhm.. rehabiliteren... kijk, het is zo oneigenlijk wat er gebeurde... A: is er, als iemand zelfmoord pleegt, dat kán nooit een ander schuld aan zijn. Dan dan is zelfmoord zó'n wrede daad! Terwijl, dan zou je geen enkele compassie meer hebben met mensen die zelfmoord plegen, terwijl, dan moet je in jezelf open laten. Je moet in jezelf een mate van compassie blijven voelen met mensen die zelfmoord plegen. Het is een té extreme daad. Die kan niet alleen bedoeld zijn om iemand anders te straffen. En, wat er gebeurde is eigenlijk, watwat biografieën kunnen doen met een mensenleven, 'k bedoel, hij heeft nog zo lang geleefd en hij is, biografie is zo'n prachtig genre, maar ook zo verraderlijk en griezelig eng genre, dat eigenlijk de biografieën over haar, zijn leven hebben bepaald. Dus hij is niet zeven jaar met haar getrouwd geweest, hij is z'n hele leven met haar getrouwd geweest. Zij is, voor hem begon ook een postuum bestaan na haar dood. Dat kan nooit haar bedoeling zijn geweest. Het was een moeilijke vrouw, een complexe vrouw, maar zo slecht is niemand. Ze is, heeft beestachtig veel van hem gehouden... maar...

AS: [interrumpeert] Maar mag ik even iets vragen, want snap jij dan eigenlijk waarom hij dan eigenlijk vlak voor z'n dood pas met dat boek kwam? Hij had toch al veel eerder kunnen uitleggen dat ze wel heel veel van mekaar hadden gehouden, dat hij haar zeg maar niet gedwongen heeft tot die zelfmoord?

CP: Nee, nee, ik begrijp dat zwijgen heel goed. Dat is trots. Dat is ook dat je het monster dat jou opvreet, of dat jou aanvalt hè? de pers, de biografieën hè? het uh roddelcircuit, dat je te trots bent om van hetzelfde medium de pers, de biografieën, gebruik te maken om jezelf te verdedigen. Bovendien weet je heel goed: dat uh moment, dat je je gaat verdedigen via de pers of via datzelfde circuit, dat verlies je...

AS: Maar op zich is het ook wel schrijdend aan hun dat hun gezamenlijke kind ook nog zelfmoord heeft gepleegd hè? Toen hij... hij eenmaal [onverstaanbaar]

CP: Ja, hun zoon heeft zelfmoord gepleegd. Ja. ... Kijk, en ik weet niet, ik laat mijn personage Ted Hughes ook niet weten wat zijn vrouw... hij heeft gelukkig de zelfmoord van z'n zoon niet meegemaakt, wat z'n vrouw uiteindelijk over de rand duwde. Waarom pleegt iemand zelfmoord? Waarom, wat is dat laatste zetje? Hè? Het was al iemand die op de rand van de afgrond liep, dat, ze had al een zelfmoordpoging gedaan, ze had... je zou haar nu achteraf uh diagnosticeren als bipolair of godweetwat

AS: Borderline... ja

CP: Manisch depressief, uhm ... Dus ze liep al over de rand van de afgrond, maar wat uiteindelijk iemand met twee jonge kinderen... Haar zoontje was nog één of nog net niet en haar dochter was twee, ja tweeënhalf. En wat iemand over de rand duwt, dat weet je niet. Ik laat het hem ook niet weten.

AS: Maar, op zich vind ik dat wel fascinerend, omdat jij dus probeert in hun hun huid te kruipen en d'r is denk ook onlangs een boek over jou verschenen eigenlijk, in ieder geval gebaseerd op jou hè?
[Palmen knikt, neemt slokje water] *Ica*

CP: Ja.

AS: Ook iemand ie zich heel erg probeerde in te leven in jou, ja jij leeft natuurlijk nog, maar uhm...

CP: Yeah! [iedereen lacht]

AS: Ja, gelukkig maar, maar je weet hoe dat is! Maar dat lijkt me best, 'k bedoel je weet hoe dat is als iemand zich in jou probeert te verdiepen, maar ze zitten nooit echt in je hoofd natuurlijk.

CP: Nee, dat is zo. Dat is n'tuuk ook alleen op grond van boeken, ik ken uh, Eva Postuma-de Boer die *Ica* schreef, ik ken haar alleen uit de wandelgangen, paar keer ontmoet, kort mee gesproken, hè? De fascinatie is dus gecreëerd door mijn publieke persoon.

AS: Bij jou ook met deze mensen...

CP: Bij mij ook, ja

MvN: Je hebt je eindeloos gedocumenteerd, elk wandelingetje, elk reisje, elk huis waar ze gewoond hebben, elk radio-interview heeft daadwerkelijk plaatsgevonden [Palmen knikt] Dus het is een soort faction, ja 't is het is uh natuurlijk uh [onverstaanbaar]

CP: [onverstaanbaar]

MvN: Ja toch? Een beetje?

CP: Ja, hoe je het moet noemen... ik denk: laat dat maar over aan de uh literatuurkenners. Dat is [onverstaanbaar]

MvN: Weetje ik, even iets heel anders... Da, eigenlijk wel hetzelfde, die liefde tussen die twee mensen die is zo intens en door jou zo tot in de poriën beschreven, dat je zelf, ik ben ook iemand met een liefdesleven, je komt er zo zelf, als je het leest, denk je: jeetje wat heb ik een bleke liefde? Flauwe liefde? Zo intens als die mensen van elkaar houden en elkaar opeten en met elkaar alles willen lezen, één willen worden!

CP: Ja.

MvN: Dat is werkelijk waar... is dat is dat... lees jij dat zelf als de de ultieme vorm van liefde? Want daar ben ik een end vanaf zeg! [iedereen lacht]

AS: Nou moet je ophouden!

CP: Ja, maar jij bent al dertig jaar getrouwd.

MvN: [proest] Ja, nou geen dertig jaar ...

CP: Uhm, kijk...

MvN: Begrijp je wat ik bedoel? Zo opslurpend werkelijk...

CP: Ja, dat is het ook. Dat vind ik ook wel terug in de biografieën, dat het, dat is, het was een symbiotische liefde, maarja het is niet voor niets op de [onverstaanbaar] van een passieverhaal hè? Als je zo'n grote passie, en mensen... hè? Tegenwoordig staan er reclames van: 'Uw bakker bakt voor u met passie'

MvN: Ja.

CP: Dan denk ik [kijkt angstig] Ja, Jezus [iedereen lacht] wat een brood moet dat wel zijn! Uh, passie is ook lijden, het is ook ander woord voor lijden. Een liefde die zo symbiotisch is, zo intens beleefd, zo... die brengt ook lijden met zich mee. Maar ze bestaat wel, dit soort liefde bestaan! Ze zijn inderdaad ook verterend, ze zijn ook gezocht...

MvN: Heb je zo'n liefde gehad? Of heb jij zo'n liefde gehad?

CP: Ja, ik ik ik herken me wel in de, in elk geval naar de hang naar dat symbiotische en de hang.. en aan die.. in die grote hechting en en ook eigenlijk in dat Katholieke, hè? Daar speel ik nog wel mee, dat verlangen om te verdwijnen in iemand, of om op te lossen hoe tijdelijk dan ook. Dat herken ik goed ja.

MvN: Connie, zou je tot slot gewoon het begin van het boek willen voorlezen. Tot dit.. tot deze twee woordjes?

CP: Zo ver maar? Nee grapje.

MvN: Ik denk dat uh, dat dit heel goed aangeeft...

CP: [interrumpeert] Ja, als ik eenmaal begin dan... dan zou ik liever niet ophouden. Het is inderdaad het begin van het boek: "Voor de meeste mensen bestaan wij alleen in een boek, mijn bruid en ik. Afgelopen vijfendertig jaar heb ik met een machteloos afgrijzen moeten aanzien hoe onze echte levens bedolven raakte onder een modderstroom van apocriefe verhalen, valse getuigenissen, roddels, verzinsels, mythen. Hoe onze ware, complexe persoonlijkheden werden vervangen door clichématige personages, vernauwd tot simpele imago's, op maat gesneden voor een sensatiebelust lezerspubliek, en daar was zij de broze heilige en ik de brute verrader. Ik heb gezwegen tot nu."

MvN: Dankjewel. [applaus] Het boek ligt vanaf morgen in de winkel.